

**Organisaatiohuolimattomuus pakoterikoksissa –
tarkastelussa oikeushenkilön
huolellisuusvelvoitteen sisältö**

Oikeustiede
Liike-elämän rikosoikeutta
Maisterintutkielma

Laatija:
Noora Tamminen

Ohjaajat:
Heli Korkka-Knuts
Sofia Selkämä

25.5.2025
Helsinki

Tiedekunta: Oikeustieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Oikeustieteen maisterin koulutusohjelma

Opintosuunta: Liike-elämän rikosoikeutta

Tekijä: Noora Tamminen

Työn nimi: Organisaatiohuolimattomuus pakoterikoksissa – tarkastelussa oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen sisältö

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Toukokuu 2025

Sivumäärä: XVII+78

Avainsanat: Pakoterikos, säännöstelyrikos, pakoterikodirektiivi, organisaatiohuolimattomuus, oikeushenkilön rangaistusvastuu, huolellisuusvelvoite

Ohjaaja tai ohjaajat: Heli Korkka-Knuts, Anna-Sofia Selkämaa

Säilytyspaikka: Helsingin yliopisto

Tiivistelmä:

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU 1226/2024) unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomiseen liittyvien rikosten ja seuraamusten määrittelystä eli *pakoterikodirektiivi* annettiin 24.4.2024 ja sen asettamat kansalliset lainsäädäntömuutokset tulivat voimaan 20.5.2025. Pakoterikodirektiivin myötä uusiin pakoterikosta koskeviin tunnusmerkistöihin sovelletaan poikkeavaa yhteisöosakon enimmäismäärää, joka voi olla maksimissaan 40 miljoonaa euroa. Samalla oikeushenkilöiden toiminta- ja huolellisuusvelvoitteita on korostettu erityisesti EU:n uusimmissa pakotepaketeissa. Organisaatioiden tietotaito, osaaminen ja asiakkaiden tuntemisvelvollisuus ovat mahdollistaneet ilmiön, jossa yhä suurempi osa pakotelainsäädännöstä tosiasiaassa konkretisoituu juuri yritysten toiminnassa.

Tässä lainopillisessa tutkielmassa pyritään selvittämään yritysten roolia pakotelainsäädännön toimeenpanijoina ja noudattajina. Kysymystä lähestytään tutkimalla yritysten huolellisuusvelvoitetta ja rikosoikeudellista vastuuta muuttuvassa pakotteita koskevassa sääntely-ympäristössä, ottaen huomioon erityisesti pakoterikodirektiivin asettamat rikoslain 46 lukua koskevat muutokset.

Tutkimuksen tavoite on kaksiosainen. Ensinnäkin tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, mikä on pakoterikosta koskevassa tilanteessa oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteeseen perustuva rikosoikeudellinen vastuu eli organisaatiohuolimattomuutta koskevan rikosoikeudellisen vastuun rakenne. Organisaatiohuolimattomuudella tarkoitetaan rikoslain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti tilannetta, jossa oikeushenkilöön voidaan kohdistaa rikosoikeudellinen moite silloin, kun sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Toisekseen tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, miten määritellään sellainen oikeushenkilön huolellisuusvelvoite, jonka täyttämällä organisaatio pystyisi välttämään rikosoikeudellisen moitteen pakoterikostilanteessa. Pakotesäätelyn ja siihen liittyvän *soft law* -normiston ohella analyysissä hyödynnetään sellaisia käräjäoikeuksissa annettuja säännöstelyrikostuomioita, joissa voidaan katsoa olevan yhtymäkohtia yhtiömuotoiseen toimintaan. Lopuksi tutkimuksessa pyritään jäsentelemään pakoterikostilanteiden kannalta relevanttia huolellisuusvelvoitetta ja *compliance*-ohjelman sisältöä ottaen huomioon pakotesäätelyn erityispiirteet, kuten selonottovelvollisuuden korostumisen, uuden sääntelyn muutokset erityisesti korkeariskisten toimialojen kannalta, ja korostuneen vastuun selvittää sopimuskumppaneiden omistusrakenteet.

Sisällysluettelo

LÄHTEET	V
LYHENTEET	XVI
KUVIOT JA TAULUKOT	XVII
1 Aluksi	1
1.1 Tutkielman tausta	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	2
1.3 Tutkielman metodit ja lähdeaineisto	4
1.4 Tutkielman rakenne	7
2 Mitä ovat kansainväliset pakotteet?	9
2.1 Pakotteen määritelmä	9
2.2 Pakotesäätely	11
2.2.1 Euroopan unionin ja YK:n asettamat pakotteet	11
2.2.2 Muiden toimijoiden asettamat pakotteet	13
2.2.3 Kansallinen pakotelainsäädäntö	13
2.3 Pakoterikokset osana talousrikollisuutta	14
2.3.1 Pakoterikokset ja talousrikollisuus	14
2.3.2 Pakoterikosdirektiivi ja uudet pakoterikokset	15
3 Oikeushenkilön huolellisuusvelvoite ja rangaistusvastuu	20
3.1 Rangaistusvastuun edellytykset	20
3.1.1 Yleisesti	20
3.1.2 Rikosedellytys	22
3.1.3 Moite-edellytys	23
3.2 Organisaatiohuolimattomuus rikosoikeudellisena vastuujärjestelmänä	24
3.2.1 Organisaatiohuolimattomuus moite-edellytyksenä	24
3.2.2 Syyllisyysperiaate organisaatiohuolimattomuudessa	28
3.2.3 Organisaatiohuolimattomuus oikeuskäytännössä: KKO 2021:6	30
3.2.4 Huolellisuusvelvoitteen merkitys <i>common law</i> -maissa	33
3.2.5 Huolellisuusvelvoitteen merkitys rikosoikeudellisen vastuun kannalta	36
4 Organisaatiohuolimattomuus pakoterikoksissa	38
4.1 Säännöstelyrikokset oikeuskäytännössä	38
4.1.1 Huolellisuusvelvoitteen analysointi osana säännöstelyrikoksia	38

4.1.2	Säännöstelyrikostuomiot käräjäoikeuksissa	38
4.1.3	Säännöstelyrikokset ja organisaatiohuolimattomuus	44
4.2	Muuttuva pakotesäätely ja organisaatiohuolimattomuus	47
4.2.1	Pakoteriksdirektiivi	47
4.2.2	Uudet pakotepaketit	50
4.2.3	KKO 2025:30	53
4.3	Organisaatiohuolimattomuuden soveltaminen pakoterikostilanteissa	55
5	Oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikoksissa	57
5.1	Pakoterikokset ja organisaatiohuolimattomuus	57
5.2	Compliance osana huolellisuusvelvoitetta	63
5.2.1	Yleisesti	63
5.2.2	Pakoterikokset ja compliance	66
5.3	Huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikostilanteissa	70
6	Johtopäätökset	74

LÄHTEET

Virallislähteet

Hallituksen esitykset

HE 95/1993 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 202/2024 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 1 luvun 11 §:n ja 46 luvun muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot

LaVM 2/2025 vp

Lakivaliokunnan mietintö, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 1 luvun 11 §:n ja 46 luvun muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

PeVM 25/1994 vp

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Muut virallislähteet

Euroopan unionin neuvosto 2004

Euroopan unionin neuvosto, Rajoittavien toimenpiteiden (pakotteiden) käyttöä koskevat peruseriaatteen. 10198/1/04 REV 1, 2004.

Euroopan komissio 2022

Euroopan komissio, Neuvoston päätös unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomisen lisäämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 83 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin rikollisuuden aloihin. COM(2022) 247 final, 2022.

EU:n parhaat käytännöt 2024

Rajoittavat toimenpiteet (pakotteet) – EU:n parhaat käytänteet rajoittavien toimenpiteiden tehokasta täytäntöönpanoa varten (ajantasaistettu versio). Euroopan unionin neuvosto 11623/24.

OM 2020:22

Tapani, Jussi, Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22.

Ulkoministeriö 2023

Pakotteiden kiertämisen havaitseminen ja kiertämisen estäminen ulkomaankaupassa: Käytännön ohjeistusta talouden toimijoille.

Valtioneuvoston periaatepäätös 1996

Valtioneuvoston periaatepäätös talousrikollisuuden ja harmaan talouden torjuntaohjelmaksi 1.2.1996.

Oikeuskirjallisuus

Aarnio 2011

Aarnio, Aulis, Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Unigrafia 2011.

Alvesalo – Tombs 2001

Alvesalo, Anne – Tombs, Steve, Talousrikostorjunnan rajat. Oikeus 1/2001, s. 34–55.

Annola – Vahtera 2024

Annola, Vesa – Vahtera, Veikko, Strateginen yritysoikeus oikeustutkimuksessa. Lakimies 7–8/2024, s. 935–956.

Becker 1968

Becker, Gary S., Crime and punishment: An economic approach. Journal of political economy 76(2) 1968, s. 169–217.

Begovic 2024

Begovic, Boris, History of Economic Sanctions: Key Research Questions (with some answers for 2022 sanctions against Russia). Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 72(2) 2024, s. 253–281.

Bělin – Hanousek 2021

Bělin, Matěj – Hanousek, Jan, Imposing sanctions versus posing in sanctioners' clothes: the EU sanctions against Russia and the Russian counter-sanctions, s. 249–263 teoksessa van Bergeijk, Peter A.G., Research Handbook on Economic Sanctions. Edward Elgar Publishing 2021.

Blowfield - Murray 2014

Blowfield, Michael – Murray, Alan, *Corporate Responsibility*. 2. painos. Oxford University Press 2014.

Bucy 1990

Bucy, Pamela H., *Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability*. *Minnesota Law Review* 75(5) 1991, s. 1095–1184.

Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann - Vogel 2014

Brodowski, Dominik – Espinoza de los Monteros de la Parra, Manuel – Tiedemann, Klaus – Vogel, Joachim (toim.), *Regulating Corporate Criminal Liability*. Springer 2014.

Chandra 2020

Chandra, Vineet, *Ending Corporate Anonymity: Beneficial Ownership, Sanctions Evasion, and What the United Nations Should Do about It*. *Michigan Journal of International Law* 42(1), s. 177–198.

Clinard – Yeager 1980

Clinard, Marshall – Yeager, Peter, *Corporate Crime*. New York: Free Press 1980.

Doxey 1987

Doxey, Margaret, *International Sanctions in Contemporary Perspective*. Springer 1987.

Drezner 2011

Drezner, Daniel W., *Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice*. *International Studies Review* 31(1) 2011, s. 96–108.

Early 2021

Early, Bryan, *Making sanctions work: promoting compliance, punishing violations, and discouraging sanctions busting*, s. 167–186 teoksessa van Bergeijk, Peter A.G., *Research Handbook on Economic Sanctions*. Edward Elgar Publishing 2021.

Edgerton 1927

Edgerton, Henry W., *Corporate Criminal Responsibility*. *Yale Law Journal* 36(6) 1927, s. 827-844.

Elholm 2022

Elholm, Thomas, *EU Restrictive Measures - A New EU-Crime*. Editorial. *European Criminal Law Review* 12(2) 2023, s. 113-116.

Farral 2007

Farral, Jeremy United Nations sanctions and the rule of law. Cambridge University Press 2007.

Fisse 1983

Fisse, Brent, Reconstructing Corporate Criminal Law: Deterrence, Retribution, Fault and Sanctions. *Southern California Law Review* 56(6) 1983, s. 1145–1246.

Frände 2008

Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy 2008.

Gaur – Settles – Väättänen 2023

Gaur, Ajai – Settles, Alexander – Väättänen, Juha, Do Economic Sanctions Work? Evidence from the Russia-Ukraine Conflict. *Journal of Management Studies* 60(6) 2023, s. 1391–1414.

Giumelli – Onderco 2021

Giumelli, Francesco – Onderco, Michael, States, firms, and security: How private actors implement sanctions, lessons learned from the Netherlands. *European Journal of International Security* 6(2) 2021, s. 190–209.

Gottschalk 2025

Gottschalk, Petter, When Economic Sanctions Cause White-Collar and Corporate Crime: The Case of Hidden Russian Ownership Revealed by a Norwegian Insurance Firm. *Devian Behavior* 46(1) 2025, s. 101–110.

Harvard Law Review 1979

Corporate Crime: Regulating Corporate Behavior through Criminal Sanctions. *Harvard Law Review* 92(6) 1979, s. 1227–1375.

Helenius 2015

Helenius, Dan, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomen ulkopuolella tehdyistä rikoksista. *Defensor Legis* 4/2015, s. 772–790.

Hirvonen 2011

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

Hyttinen 2015

Hyttinen, Tatu, Syytön tai syyllinen. Tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. *Suomalainen lakimiesyhdistys* 2015.

Hyttinen 2023

Hyttinen, Tatu, KKO 2021:6 Tuottamuksellinen rahanpesu ja oikeushenkilön rangaistusvastuu, teoksessa Timonen, Pekka, KKO:n ratkaisut kommentein 1998–2022. Päivitetty versio. Alma Talent Oy 2023.

Jaatinen 1998

Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja huolimaton toimintakulttuuri. Teoksessa Alvesalo, Anne – Lahti, Raimo (toim.), Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998.

Jaatinen 2000

Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu. Lakimiesliiton kustannus 2000.

Kallio 2016

Kallio, Heikki, Kieltoerehdys ja sen soveltaminen korkeimmassa oikeudessa. Edilex-sarja 2016/9.

Khanna 1999

Khanna, Vikramaditya S., Is the Notion of Corporate Fault a Faulty Notion?: The Case of Corporate Mens Rea. Boston University Law Review 79(2) 1999, s. 355–414.

Kimpimäki – Kärki 2022

Kimpimäki, Minna – Kärki, Anssi, Kansainväliseen liiketoimintaan liittyvä lahjonta ja yritysten vastuu. Liikejuridiikka 1/2022, s. 10–35.

Kivistö 2021

Kivistö, Ville, Compliance-ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Defensor Legis 2/2021, s. 323–337.

Koponen 2002

Koponen, Pekka, Tahallisuudesta talousrikoksissa. Oikeustiede - Jurisprudentia XXXV:2002, s. 235–342.

Korkka 2019

Korkka, Heli, Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. Lakimies 3–4/2019, s. 313–336.

Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy 2020.

Korkka-Knuts 2021

Korkka-Knuts, Heli, Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. Lakimies 7–8/2021, s. 1165–1186.

Korkka-Knuts 2023

Korkka-Knuts- Heli, Voiko oikeushenkilön rangaistusvastuu edistää kestäväää ja eettistä liiketoimintaa?, s. 145–158 teoksessa Nuotio, Kimmo – Yli-Hemminki, Esko (toim), Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2023.

Koskela 2022

Koskela, Krister, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ilman tunnistettua tekijää: Anonyymi syyllisyys oikeudellisena ilmiönä ja ongelmana. Pro gradu -tutkielma 2022.

Koskenniemi 1994

Koskenniemi, Martti, Kansainväliset pakotteet ja Suomi. Lakimiesliiton kustannus 1994.

Kowal 1998

Kowal, Steven, Corporate Compliance Programs: A Shield Against Criminal Liability. Food and Drug Law Journal 53(3) 1998, s. 517–526.

Lahti 2019

Lahti, Raimo, Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen suhteesta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, s. 201–221 teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959–18/4 2019. Unigrafia Helsinki 2019.

Laininen 2023

Laininen, Jenni, Compliance-ohjelman rakentaminen, Askeleet toimivaan ohjelmaan. Edita 2023.

Lappi-Seppälä 2000

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosten seuraamukset. WSLT Oy 2000.

Laufer 1994

Laufer, William S., Corporate Bodies and Guilty Minds. Emory Law Journal 43(2) 1994, s. 647-730.

Laufer 1999

Laufer, William S., Corporate Liability, Risk Shifting, and the Paradox of Compliance. *Vanderbilt Law Review* 52(5) 1999, s. 1341–1420.

Laufer 2006

Laufer, William S., *Corporate Bodies and Guilty Minds. The Failure of Corporate Criminal Liability*. Chicago University Press 2006.

Laufer 2017

Laufer, William S., The Missing Account of Progressive Corporate Criminal Law. *New York University Journal of Law & Business* 14(1) 2017, s. 71–142.

Lempiäinen – Soirila 2022

Lempiäinen, Henri – Soirila, Ukri, Yhdysvaltojen talouspakotteiden pitkä koura: mitä Rotenbergin tapaus kertoo kansainvälisistä rahoitusmarkkinoista ja globalisoituvasta oikeudesta? *Defensor Legis* 1/2022, s. 132–147.

Matikkala 2021

Matikkala, Jussi, *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*. 2. painos. Edita Publishing Oy 2021.

Melander 2015

Melander, Sakari, *EU-rikosoikeus*. Alma Talent Oy 2015.

Mähönen – Villa 2019

Mähönen, Jukka – Villa, Seppo, *Osakeyhtiö III. Corporate Governance*. Alma Talent Oy 2019.

Määttä 2016

Määttä, Tapio, Metodinen pluralismi oikeustieteessä – Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntauksat ja menetelmät, s. 135–222 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing Oy 2016.

Määttä 2018

Määttä, Tapio (toim.) – Tolvanen, Matti – Kolehmainen, Antti – Kosonen, Jonna – Väättänen, Ulla – Keinänen, Anssi, *Oikeudellisen ajattelun perusteita*. Oikeustieteiden laitos, Joensuu 2018.

Nuutila 1997

Nuutila, Ari-Matti, *Rikosoikeuden yleinen osa*. Kauppakaari. Lakimiesliiton kustannus 1997.

Onderco - van der Veer 2021

Onderco, Michael - van der Veer, Reinout A, Researching firms and sanctions: theoretical and methodological considerations, s. 238–247 teoksessa van Bergeijk, Peter A.G., Research Handbook on Economic Sanctions. Edward Elgar Publishing 2021.

Pentikäinen 2019

Pentikäinen, Merja, Yritysvastuu on vastuuta ihmisestä. Defensor Legis 4/2019, s. 568–577.

Pursiainen 2022

Pursiainen, Aleks, Euroopan unionin pakotteet ja Venäjä. Defensor Legis 1,5/2022, s. 356–364.

Pursiainen 2021

Pursiainen, Aleks, Kansainväliset pakotteet ja vientivalvonta. Alma Insights 2021.

Railas 2018

Railas, Lauri, PSYM 2015 -ehdot ja logistiikkapalvelusopimukset. Kauppakamari 2018.

Ratsula 2019

Ratsula, Niina, Yrityskulttuuri tuo compliance-ohjelman sanoista teoiksi. Defensor Legis 4/2019, s. 553–560.

Rautiainen et al. 2023

Rautiainen, Pauli – Kostiainen, Aura – Kurki, Visa – Soininen, Niko – Määttä, Tapio, Oikeus ja sen tutkiminen. Vastapaino 2023.

Ristaniemi 2022

Ristaniemi, Michael, Yritysvastuu oikeudellistuu. Defensor Legis 3/2022, s. 823–829.

Saranpää 2013

Saranpää, Timo, Riita-asian näyttökynnys- ja todistustaakkasäännökset todistelutoimikunnan mietinnössä – Eräitä näkökohtia ja ehdotuksia. Defensor Legis 6/2013, s. 951–966.

Teichmann – Wittmann – Boticiu 2023

Teichmann, Fabian – Wittmann, Chiara – Boticiu, Sonia, Compliance as a form of defense against corporate criminal liability. Journal of Economic Criminology 1(2) 2023, s. 100004.

Tolvanen 2009

Tolvanen, Matti, Rangaistusteorioiden – mitä ne ovat ja mihin niitä tarvitaan?
Oikeus 38(3) 2009, s. 358–379.

Vanhala – Ristaniemi 2022

Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael, Yritysvastuu & oikeus. Helsingin
Kamari Oy 2022.

Vanhala et al. 2022

Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahqlvist, Meri – Heasman, Lia –
Lautjärvi, Kari – Kumpula, Anne – Lehtonen, Anna-Ilona – Malminen, Toni –
Mähönen, Jukka – Rajavuori, Mikko – Salminen, Jaakko – Turunen, Topi –
Viljanen, Mika – Wasastjerna, Maria – Wuolijoki, Sakari, Yritysvastuu &
oikeus. Kauppakamari 2022.

Verdier 2023

Verdier, Pierre-Hugues, Sanctions Overcompliance: What, Why, and Does It
Matter? North Carolina Journal of International Law 48(3) 2023, s. 471–498.

Viitanen 2025

Viitanen, Miikka, Venäjään kohdistuvien pakotteiden rikkominen
laillisuusperiaatteen ja kieltoerehdyksen kannalta. Pro gradu -tutkielma 2025.

Weissmann – Newman 2007

Weissmann, Andrew – Newman, David, Rethinking Criminal Corporate
Liability. Indiana Law Journal 82(2) 2007, s. 411–452.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2008:33

KKO 2013:56

KKO 2015:66

KKO 2021:6

KKO 2022:49

KKO 2025:30

Muu oikeuskäytäntö

Etelä-Karjalan kärjäoikeus 11.4.2024, nro 24/115747, dnro R23/1178.

Helsingin kärjäoikeus 13.1.2020, nro 18/48677, dnro R20/1612.

Itä-Suomen hovioikeus 6.2.2024, nro 24/105108, dnro R 22/1191.

Itä-Uudenmaan kärjäoikeus 7.3.2024, nro 24/110429, dnro R 24/287.

Itä-Uudenmaan kärjäoikeus 29.10.2020, nro 20/141247, dnro R20/2013.

Kymenlaakson kärjäoikeus 14.4.2023, nro 23/115006, dnro R 23/480.

Kymenlaakson kärjäoikeus 21.10.2022, nro 22/141845, dnro R 22/1393.

Muut lähteet

Koskenniemi 2015

Prejudikaattipalstalla OTM Johannes Koskenniemi: Näyttökynnys ja siirtyvä näyttötaakka henkilöpakoteasetusta sovellettaessa (KKO 2025:30). Edilex-uutinen 25.3.2025.

Nissinen 2019

Vierashuoneessa lakimies, OTL Matti Nissinen: Oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittäminen takeltelee. Edilex-uutinen 6.11.2019.

Euroopan unionin neuvosto, EU:n käyttämät pakotetyypit. Saatavilla osoitteessa:

<https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/sanctions-different-types/>.

Vierailtu 29.3.2025.

Euroopan unionin neuvosto, lehdistötiedote 24.2.2025. Saatavilla osoitteessa:

<https://www.consilium.europa.eu/fi/press/press-releases/2025/02/24/16th-package-of-sanctions-on-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-lists-additional-48-individuals-and-35-entities/>. Vierailtu 20.5.2025.

Ulkoministeriö, Pakotteiden täytäntöönpanoon ja valvontaan osallistuvat

viranomaiset Suomessa. Saatavilla osoitteessa: [Toimivaltaiset viranomaiset](#).

Vierailtu 20.5.2025.

Yle, Itäraja on ollut kiinni jo yli vuoden – Venäjälle viedään silti jatkuvasti pakotteiden alaista tavaraa. Saatavilla osoitteessa: <https://yle.fi/a/74-20131785>. Vierailtu 5.1.2025.

LYHENTEET

EU	Euroopan unioni
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
Pakoterikosdirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1226, annettu 24 päivänä huhtikuuta 2024, Unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomiseen liittyvien rikosten ja seuraamusten määrittelystä ja direktiivin (EU) 2018/1673 muuttamisesta
OFAC	Office of Foreign Assets Control, Yhdysvaltain valtiovarainministeriön ulkomaisten varojen valvontavirasto
Pakotelaki	Laki eräiden Suomelle Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan unionin jäsenenä kuuluvien velvoitusten täyttämisestä 659/1967
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
RL	Rikoslaki 39/1889
SEU	Euroopan unionista tehty sopimus
SEUT	Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimus
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
vp	Valtiopäivät
Rahanpesulaki	Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 444/2017

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1	Organisaatiohuolimattomuuden rakenne
Kuvio 2	Riskiperusteinen lähestymistapa sopimussuhteisiin
Taulukko 1	Huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikostilanteessa

1 Aluksi

1.1 Tutkielman tausta

Pakotteiden merkitys ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskeisenä välineenä on kasvanut Euroopan unionin sisällä viimeisen vuosikymmenen aikana. Erityisesti Ukrainan sodan alettua Euroopan unioni on asettanut Venäjää vastaan ennennäkemättömän laajoja pakotteita, joiden noudattaminen on herättänyt laajaa yhteiskunnallista keskustelua kansainvälisesti. Samalla pakotteisiin liittyvä juridiikka on nousut keskiöön ja saanut uudenlaisen painoarvon oikeudellisessa keskustelussa ja käytännön soveltamistilanteissa. Pakotteiden rikkomistilanteet ja pakotteiden kiertäminen ovat niin ikään nousseet kysymyksiksi, joihin EU on pyrkinyt vastaamaan tiukentamalla ja yhdenmukaistamalla pakoterikoksiin liittyvää sääntelyä unionin alueella.

Pakotteiden yhteiskunnallista merkitystä voidaan nykyisessä maailmantilanteessa pitää selvänä. On kuitenkin huomionarvoista, että kansainvälisiä pakotteita on perinteisesti tutkittu lähinnä valtiotasolla, yksittäisten maiden näkökulmasta.¹ Siinä missä tutkimusta on tehty laajasti valtioiden toisilleen kohdistamista pakotteista ja niiden vaikutuksista kansainvälisiin suhteisiin, on samalla yritysten ja muun yksityisen sektorin merkitys pakotteiden osalta jäänyt vähemmälle huomiolle.² Tätä voidaan pitää ristiriitaisena tilanteessa, jossa pakotteilla on välitön ja merkittävä vaikutus myös yksityisen sektorin toimintaan.

Siinä missä aikaisemmin pakotteet kohdennettiin kauppasaartojen avulla yksittäisiin valtioihin, kohdistuvat pakotteet nykyään kohdennetusti eri toimialoihin, yrityksiin ja jopa yksittäisiin henkilöihin.³ Samalla yritysten rooli pakotteiden noudattajina ja pakotelainsäädännön soveltajina on muuttunut. Organisaatioiden tietotaito, osaaminen ja asiakkaiden tuntemisvelvollisuus ovat mahdollistaneet ilmiön, jossa yhä suurempi osa pakotelainsäädännöstä tosiasiaassa konkretisoituu juuri yritysten

¹ Onderco ja van der Veer 2021, s. 238.

² Näin myös esimerkiksi Onderco – van der Veer 2021, s. 238 sekä Gaur – Settles – Väättänen 2023, s. 1392.

³ Drezner 2011, s. 101–102.

toiminnassa.⁴ On jopa argumentoitu, että useat valtiot ovat tosiasiallisesti ulkoistaneet pakotteiden soveltamisen monelta osin yritysten tasolle.⁵

Yritysten merkittävä rooli pakotteiden täytäntöönpanossa on johtanut osaltaan yritysten hyöty-haitta-punnintaan siitä, missä laajuudessa pakotteet otetaan huomioon osana liiketoimintaa. On argumentoitavissa, että varsinkin taloudellisesta näkökulmasta käsin pakotteet ovat yrityksille suhteellisen kallis ja tunkeileva sääntelyn muoto, minkä voidaan nähdä lisäävän riskiä pakotteiden kiertämiseen ja sääntelyn noudattamatta jättämiseen.⁶ Toisaalta pakotteiden noudattaminen voi joidenkin toimijoiden osalta johtaa jopa liian varovaiseen toimintakulttuuriin eli niin sanottuun *overcompliance* -ilmiöön.⁷ Tarkasti kohdennetut ja sääntelyltään moniulotteiset pakotteet aiheuttavat yksityiselle sektorille merkittäviä kuluja, kun organisaatioissa pyritään varmistamaan moniulotteisen ja kasuistisen pakotelainsäädännön noudattaminen.⁸

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tässä tutkielmassa pyritään vastaamaan yllä esitettyyn tutkimukselliseen aukkoon yritysten roolista pakotelainsäädännön toimeenpanijoina ja noudattajina. Yritysten roolia pakotelainsäädännössä lähestytään tutkimalla yritysten huolellisuusvelvoitetta ja rikosoikeudellista vastuuta muuttuvassa pakotteita koskevassa sääntely-ympäristössä. On huomattavaa, että yksityisen sektorin näkökulmaa pakotteissa on tutkittu oikeuskirjallisuudessa hyvin vähän. Syy tutkimuksen puuttumiselle ja toisaalta peruste sen tarpeelle selittyy pakotelainsäädännön vasta hiljattain kasvaneella merkityksellä osana yrityksiä koskevia huolellisuus- ja toimintavelvoitteita. Samalla tutkimusta, joka keskittyisi puhtaasti oikeushenkilöiden rikosoikeudelliseen vastuuseen pakoterikostilanteissa, ei ole aikaisemmin tehty. Oikeushenkilöiden rikosoikeudellisen vastuun osalta sekä oikeuskäytäntö että oikeuskirjallisuus ovat aikaisemmin keskittyneet ympäristö- ja työturvallisuusrikoksiin liittyviin

⁴ Onderco – van der Veer 2021, s. 240.

⁵ Onderco – van der Veer 2021, s. 240. Esimerkiksi alankomaalaisessa tutkimuksessa on todettu, että pakotelainsäädäntö jättää tosiasiallisesti yrityksille merkittävää harkintavaltaa säädösten soveltamisen suhteen. Ks. aiheesta tarkemmin Giumelli – Onderco 2021.

⁶ Early 2021, s. 170.

⁷ Ks. aiheesta esimerkiksi Verdier 2023.

⁸ Early 2021, s. 170.

kysymyksiin.⁹ Tässä tutkielmassa tarkoituksena on selvittää, mikä merkitys oikeushenkilöiden rangaistusvastuulle voidaan asettaa pakoterikoksissa, ottaen huomioon erityisesti muuttuvan sääntelykentän ja siinä yhteisöille asetetut toimintavelvoitteet. Tutkielman tutkimuskysymykset voidaan muotoilla seuraavasti:

Miten organisaatiohuolimattomuus vastuuperusteena soveltuu pakoterikostilanteessa?

Millä edellytyksillä oikeushenkilö voi vedota riittävään huolellisuuteen toiminnassaan pakoterikostilanteessa?

Tutkielmassa tarkastelun kohteeksi otetaan siis se, miltä pakotelainsäädännöstä aiheutuvat toimintavelvoitteet näyttäytyvät yksityisen sektorin näkökulmasta. Tarkemmin tarkastelun kohteeksi otetaan ne tilanteet, joissa oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut pakoterikos. Tutkimuksen tavoite on kaksiosainen. Ensinnäkin tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, mikä on pakoterikosta koskevassa tilanteessa oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteeseen perustuva rikosoikeudellinen vastuu eli *organisaatiohuolimattomuutta* koskevan rikosoikeudellisen vastuun rakenne. Vastuurakennetta koskevan kysymyksen avulla tutkimuksessa pyritään vastaamaan varsinaiseen kysymykseen siitä, miten määritellään sellainen oikeushenkilön huolellisuusvelvoite, jonka täyttämällä organisaatio pystyisi välttämään rikosoikeudellisen moitteen pakoterikostilanteessa.

Koska tutkielmassa otetaan yksityiskohtaisemman tarkastelun kohteeksi yritysten huolellisuusvelvoitteen sisältö, rajautuu tutkimus koskemaan tilanteita, joissa yrityksen toiminnassa on syyllistytty pakoterikokseen, mutta yrityksen johto ei ole tätä sallinut tai ollut tästä tietoinen. Tarkastelun kohteeksi otetaan näin *organisaatiohuolimattomuutta* koskevat vastuutilanteet, joissa rikosoikeudellisen vastuun tarkastelu keskittyy yrityksen toimintakulttuuriin ja toiminnan järjestämiseen pakotelainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Valitun tutkimusnäkökulman takia varsinaisen tutkimuskysymyksen ulkopuolelle jää sinällään myös pakoterikostilanteille tyypilliset tilanteet, joissa yritysmuotoista toimintaa hyödynnetään puhtaasti rikolliseen tarkoitukseen. Rajausta voidaan nähdäkseni perustella näiden kahden ilmiön erillisyydellä. Rikosoikeudellisen

⁹ Ks. oikeushenkilöiden rikosoikeudellisen vastuun soveltamisesta esimerkiksi OM 2020:22.

huolellisuusvelvoitteen merkitys konkretisoituu tilanteissa, joissa yrityksen toiminnassa on otettu kielletty riski suhteessa lainsäädännön asettamiin edellytyksiin. Tutkielmassa valitun näkökulman kannalta oleellinen kysymys liittyy siihen, mikä on sellainen huolellisuusvelvoitteen laiminlyönti, joka mahdollistaa pakoterikoksen oikeushenkilön toiminnassa ja osoittaa oikeushenkilön oman toiminnan moitittavuutta.

Tutkielmassa tarkastellaan pakotelainsäädäntöä puhtaasti kansallisesta ja kansalliseen lainsäädäntöön vaikuttavasta EU-tason sääntelystä käsin. Vaikka tutkielmassa viitataan myös muuhun pakotesääntelyyn tarpeellisilta osilta, on nämä rajattu tutkielman ydintarkastelun ulkopuolelle. Lisäksi on huomioitavaa, että tutkielmassa pakotteita tarkastellaan oikeushenkilön rangaistusvastuun ja tarkemmin huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta käsin. Tarkastelun ulkopuolelle jää tämän myötä tilanteet, joissa luonnollinen henkilö on rikkonut pakotteita yksilönä, oikeushenkilön toiminnan ulkopuolella.¹⁰

1.3 Tutkielman metodit ja lähdeaineisto

Oikeustieteellisen tutkimuksen tiedonintressillä tarkoitetaan yleisesti kysymystä siitä, *mitä* ja *miksi* tutkitaan.¹¹ Tässä tutkielmassa tiedonintressinä on se, miten määritellään oikeushenkilön toiminnan riittävä huolellisuus pakoterikostilanteissa. Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa *de lege lata* kannanotto siihen, miten yritysten huolellisuusvelvoitteeseen perustuvaa rikosoikeudellista vastuuperustetta tulisi soveltaa pakoterikosten kontekstissa. Käytännössä tutkielman tavoitteena on siis selvittää voimassa olevan oikeuden sisältöä ja systematisoida sen tulkintaa pakoterikostilanteissa. Tutkielmalla voidaankin katsoa olevan eritellymin *käytännöllinen tiedonintressi*, jonka tarkoituksena on tuottaa merkityksiä ja lisätä ymmärrystä voimassa olevasta oikeudesta.¹²

Koska tutkimuksen tavoitteena on sekä tulkita että systematisoida voimassa olevaa oikeutta, on tämän myötä keskeiseksi metodiksi valikoitunut *oikeusdogmatiikka* eli

¹⁰ Säännöstelyrikostuomioista annetuissa käräjäoikeuksien ratkaisuihin on korostunut ne tilanteet, joissa yksityishenkilöt ovat rikkoneet pakotteita viemällä tavaroita tai varoja pakotteiden alaiseen maahan. Ks. pakotelainsäädännön vaikutuksesta yksityishenkilöiden rangaistusvastuuseen tarkemmin esimerkiksi *Mikka Viitasen* pro gradu -tutkielma vuodelta 2025.

¹¹ Hirvonen 2011, s. 31 ja Rautiainen et al. 2023, s. 30. Ks. myös Aarnio 2011, s. 1–2.

¹² Hirvonen 2011, s. 34.

lainoppi. Oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu oikeuteen normikoostumana, jota tulkitaan ja systematisoidaan.¹³ Oikeuden systematisoinnin tavoitteena voidaan puolestaan nähdä olevan sellaisten työkalujen luominen, joita tarvitaan oikeudellisessa tulkinnassa.¹⁴ Tutkielman edustamassa *rikoslainoikeudellisessa* tutkimuksessa on päämääränä esittää tulkintakannanottoja rikosoikeudellisten oikeusnormien sisällöstä.¹⁵ Tutkielmassa lähestytäänkin nimettyjä rikostunnusmerkistöjä, eli aikaisempia säännöstelyrikkoksia ja sääntelyn muutosten myötä pakoterikkoksia, oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja tarkemmin organisaatiohuolimattomuutta koskevan rikosoikeudellisen vastuurakenteen kautta.

Lainopillisen päämetodin lisäksi tutkielmassa hyödynnetään oikeustieteellisessä tutkimuksessa yleistävää *metodien pluralismia*, joka tarkoittaa käytännössä menetelmällistä avoimuutta, monimuotoisuutta ja moniarvoisuutta.¹⁶ Metodinen pluralismi näkyy tässä tutkielmassa sekä oikeuskäytännön että oikeusvertailun hyödyntämisenä osana lainopillista tutkimusta. Näiden kautta tavoitteena on tutkia lainopillista tutkimuskysymystä tavanomaista tekstien tulkintaa syvällisemmin.¹⁷ Tutkimuksessa hyödynnetään käräjäoikeuksista saatua empiiristä aineistoa sen tutkimiseen, miltä yhtiömuotoiseen toimintaan liittyvät pakoterikostilanteet näyttävät nykyisen oikeuskäytännön valossa. Kyse ei ole kuitenkaan itsenäisestä empiirisestä tutkimuksesta, vaan empiirisen oikeustutkimuksen menetelmin hankitun tiedon hyödyntämisestä osana lainopillista metodia.¹⁸ Samoin oikeusvertailevaa otetta hyödynnetään tutkielmassa ainoastaan lainopillisen tutkimuksen apuna, ei itsenäisenä menetelmänä.

Tutkimuksessa voidaan katsoa olevan yhtymäkohtia myös *strategiseen yritysoikeuteen*.¹⁹ Erityisesti huolellisuusvelvoitteen sisältöä käsiteltäessä on tutkimuksen tarkoituksena antaa konkreettisia toimintasuosituksia siitä, miten yritysten tulisi varautua pakoterikostilanteisiin. Kuten strategisessa yritysoikeudessa, tutkielmassa huolellisuusvelvoitteen sisältöä pyritään lähestymään sen kannalta,

¹³ Rautiainen et al. 2023, s. 19.

¹⁴ Rautiainen et al. 2023, s. 210.

¹⁵ Hirvonen 2011, s. 24 ja Määttä 2018, s. 72.

¹⁶ Määttä 2016, s. 135.

¹⁷ Määttä 2016, s. 140.

¹⁸ Määttä 2018, s. 18.

¹⁹ Ks. strategisesta yritysoikeudesta tarkemmin Annola – Vahtera 2024.

minkälainen oikeudellisesti relevantti toimintatapa on lainopillisen tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukainen.²⁰

Tutkielman lähdeaineistona toimii kotimainen ja kansainvälinen oikeuskirjallisuus, lakien ja etenkin rikoslain muutosten esityöt, virallislähteet ja oikeuskäytäntö. Oikeuskirjallisuuden osalta keskeisenä lähteenä on käytetty *Jaatisen* ja *Korkka-Knutsin* tutkimuksia liittyen oikeushenkilön rangaistusvastuun jäsentelyyn ja organisaatiohuolimattomuutta koskevaan oppiin. Virallislähteistä keskeisimpinä voidaan mainita oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva rikoslain esityöt (HE 95/1993) sekä pakoterikosdirektiivin täytäntöönpanoa koskeva hallituksen esitys (HE 202/2024). Tutkimuksessa on hyödynnetty myös säännöstelyrikoksista annettuja käräjäoikeuksien tuomioita, pakotesäätelystä annettua korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2025:30 sekä organisaatiohuolimattomuutta koskevaa korkeimman oikeuden tapausta KKO 2021:6.

Käräjäoikeuksilta saadun oikeuskäytännön osalta on pyydetty Oikeusrekisterikeskukselta 7.11.2024 mennessä annettuja ratkaisuja sellaisista tapauksista, jotka koskevat epäiltyä säännöstelyrikosta perusmuotoisen, lievän ja törkeän tekemuodon osalta. Oikeusrekisterikeskukselta saatuja oikeustapauksia on yhteensä 43, joiden tiedot on tämän jälkeen kysytty käräjäoikeuksilta. Annetuista tuomioista tutkielmassa on valittu käsiteltäväksi esimerkinomaisesti ainoastaan sellaisia yksittäisiä käräjäoikeuden tapauksia, joissa voidaan katsoa olevan selvä yhtymäkohta yhtiömuotoiseen toimintaan. Käsiteltävät oikeustapaukset ovat anonymisoitu tutkimuseettisten näkökohtien huomion ottamiseksi.

Käsiteltävien käräjäoikeusratkaisujen ja tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta on merkityksellistä, että yhteisösakkoa on vaadittu tutkielman kirjoitushetkellä tuomioistuimissa ainoastaan yhdessä käräjäoikeuden tapauksessa. Myös tässä tapauksessa yhteisösakkoa koskeva vaatimus hylättiin.²¹ Koska säännöstelyrikoksista annettujen tuomioiden määrä on vähäinen ja koostuu yhtä ratkaisua lukuun ottamatta

²⁰ Annola – Vahtera 2024, s. 936.

²¹ Kyseinen Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden tapaus R 24/287 ei kuitenkaan ole lainvoimainen.

ainoastaan käräjäoikeuksissa annetuista tuomioista²², ei ratkaisusta voi tehdä pitkälle meneviä päätelmiä siitä, miten oikeushenkilön rangaistusvastuu pakoterikosten kontekstissa määräytyy. Sen sijaan yksittäisiä käräjäoikeuksilta saatuja ratkaisuja analysoidaan tutkielmassa siitä näkökulmasta, mitä ne kertovat tyyppitapauksina säännöstelyrikoksiin ja yleisemmin oikeushenkilön rangaistusvastuun toteutumiseen liittyvistä haasteista. Aineiston vähäisen määrän takia oikeuskäytännöstä tehtyihin päätelmiin on kuitenkin suhtauduttava lähtökohtaisesti kriittisesti.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakautuu johdannon ja johtopäätösten lisäksi kolmeen erilliseen päälukuun. Luvussa 2 esitellään kansainvälisiin pakotteisiin ja pakotesääntelyyn liittyvää kysymyksenasettelua ja keskeisiä käsitteitä siinä laajuudessa, missä se on tutkielman kannalta tarkoituksenmukaista. Luvussa esitellään myös nykyinen pakoterikoksiin liittyvä lainsäädäntö ja rikoslain tunnusmerkistöt. Tutkielman teoreettinen kehys, eli huolellisuusvelvoitteeseen liittyvä yritysten rikosoikeudellinen vastuu, on käsittelyssä puolestaan luvussa 3.

Luvussa 4 tutkimus kohdistuu siihen, mikä merkitys organisaatiohuolimattomuudelle on annettava pakotteita koskevilla rikostilanteissa. Luvussa käsitellään aluksi käräjäoikeuksissa annettuja säännöstelyrikostuomioita ja analysoidaan sitä, voiko organisaatiohuolimattomuus olla merkityksellinen vastuuperuste pakoterikoksiin liittyvissä tilanteissa. Tämän jälkeen tarkastelun kohteeksi otetaan se, miten muuttuva pakotesääntely tulee vaikuttamaan oikeushenkilöiden rangaistusvastuuseen pakoterikostilanteissa. Tarkastelun kohteeksi nostetaan kaksi esimerkkiä muuttuvasta pakotesääntelystä: EU:n pakoterikossdirektiivin vaikutukset kansallisiin pakoterikosten tunnusmerkistöihin ja EU:n uusissa pakotepaketeissa määritellyt lisääntyvät toiminta- ja huolellisuusvelvoitteet.

Luvussa 5 tarkastellaan varsinaisen tutkimuskysymyksen kannalta oleellista kysymystä siitä, miten yritysten huolellisuusvelvoite pakoterikosten kontekstissa määräytyy. Huolellisuusvelvoitteen sisältöä lähestytään esitellyn

²² Hovioikeudessa on annettu tutkielman kirjoitushetkellä säännöstelyrikoksista yksi tuomio, I-SHO 2024:1, joka käsittelee yksityisen henkilön pakotteiden alaisten tuotteiden sekä käteisen viemistä Venäjälle.

organisaatiohuolimattomuutta koskevan teorian valossa hyödyntäen pakotesäätelyn ominaispiirteitä ja siinä asetettuja selonotto- ja huolellisuusvelvollisuuksia. Luvun tarkoituksena on soveltaa organisaatiohuolimattomuutta vastuuperusteena pakoterikosten kontekstissa vastaten kysymykseen siitä, miten riittävä huolellisuus määräytyy pakoterikosten tilanteissa. Lopuksi luvussa 6 esitellään tutkielman keskeiset johtopäätökset ja käsitellään esiin nousseita jatkotutkimuskysymyksiä.

2 Mitä ovat kansainväliset pakotteet?

2.1 Pakotteen määritelmä

International sanctions, ..., are penalties threatened or imposed as a declared consequence of the target's failure to observe international standards or international obligations.²³

Vaikka pakotteiden historian voidaan katsoa ulottuvan antiikin aikaan asti, on nykymuotoisten pakotteiden merkitys korostunut erityisesti toisen maailmansodan jälkeen.²⁴ Kansainväliset pakotteet, *international sanctions*, ovat muodostuneet keskeisiksi ulko- ja turvallisuuspolitiikan välineiksi. Kyse on käytännössä keinoista, joilla yksittäinen valtio tai yhteisö voi reagoida aseellista voimankäyttöä lievemmällä tavalla toisen valtion tai tahon epätoivottuun toimintaan. Pakotteiden hyväksyttävyyden osana kansainvälisoikeudellista normikenttää on tunnustettu sekä yksittäisten valtioiden että kansainvälisten tuomioistuinten toimesta. Voidaankin todeta, että kansainväliset pakotteet ovat vakiintuneet reagointikeinona osaksi kansainvälistä politiikkaa etenkin viimeisten vuosikymmenten aikana.²⁵

Se, miten pakotteet määritellään, ei kuitenkaan ole yksiselitteistä.²⁶ Itse termiä, *pakote*, käytetään eri tilanteissa vaihtelevasti ja eri tarkoituksin.²⁷ Pakotteilla voidaan tarkoittaa sekä puhtaasti toisiin valtioihin että myös yksittäisiin yrityksiin tai yksityisiin henkilöihin kohdistuvia rajoitteita. Samoin eroavaisuuksia on muun muassa siinä, katsotaanko pakotteiden alle kuuluvaksi vain puhtaasti taloudelliset sanktiot, ja toisaalta myös se, katsotaanko pakotteiden toimeenpanijoiksi lähinnä valtiot vai myös yksityiset tahot.²⁸

²³ Doxey 1987, s. 4.

²⁴ Begovic 2024, s. 254.

²⁵ Käytännössä pakotteiden käyttö konkretisoituu osana kansainvälisiä kriisejä. Ks. Ukrainan sodan vaikutuksesta EU:n pakotesääntelyyn esimerkiksi Elholm 2022.

²⁶ Ks. kansainvälisessä oikeuskirjallisuudesta aiheesta käydystä keskustelusta esimerkiksi Doxey 1987, s. 3 ja Farral 2007, s. 6–8.

²⁷ Tämä korostuu varsinkin englanninkielisessä kirjallisuudessa, jossa pakotteille on useampia eri konteksteissa käytettäviä nimityksiä. Itsessään englanninkielinen termi *sanctions* voi viitata sekä kansainvälisiin pakotteisiin että muihin seuraamuksiin.

²⁸ Begovic 2024, s. 255–256.

Kansallisessa oikeuskirjallisuudessa *Koskenniemi* on määritellyt pakotteet sanktioiksi, joita käytetään reagoitikeinona kansainvälisoikeudellisen normin rikkomiseen.²⁹ Luvun alussa lainattua *Doxeyn* määritelmää vastaavasti myös *Koskenniemen* mukaan pakotteilla pyritään lähtökohtaisesti reagoimaan toisen valtion sellaiseen toimenpiteeseen tai politiikkaan, joka nähdään yleisesti hyväksytyjen kansainvälisten käyttäytymissäntöjen vastaiseksi. *Koskenniemi* on korostanut pakotekäsitteen määrittelyssä sekä pakotteiden oikeuspoliittista luonnetta että ulko- ja turvallisuuspoliittisiin tavoitteisiin tähtäävää, ei-sotilaallista ulottuvuutta.

Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on korostettu pakotteiden luonnetta poliittisena reagoitikeinona lähinnä sellaisiin kansainvälisoikeudellisten normien rikkomisiin, jotka kohdistuvat erityisen vakaviin, rauhaa ja turvallisuutta koskeviin asioihin. Pakotteet voidaan määritellä tästä lähtökohdasta käsin keinoiksi rajoittaa yhteistyötä sellaisten toimijoiden kanssa, joiden voidaan katsoa vaarantavan esimerkiksi kansallista turvallisuutta tai ulko- ja turvallisuuspoliittisia etuja.³⁰ Toisin kuin *Doxeyn* ja *Koskenniemen* määritelmässä, on pakotteiden käytölle asetettu uudemmassa kirjallisuudessa siis erityisedellytys siitä, minkä tyyppistä kansainvälisoikeudellista normia on oltava rikottu.

Tämän tutkielman kannalta pakotteet voidaan määritellä sellaisiksi sanktioluonteisiksi reagoitikeinoiksi, joilla voidaan puuttua toisen valtion tai yhteisön rauhaa ja turvallisuutta uhkaaviin rikkomuksiin. Käytännössä pakotteet ovat reagoitikeinoja, joilla tavoitellaan pakotteiden kohteeksi joutuneen tahon käyttäytymisen muutosta. Pakotteet konkretisoituvat yksittäisillä pakotepäätöksillä- ja sääntelyllä, joissa voidaan asettaa esimerkiksi tuonti- ja vientirajoituksia, sektorikohtaisia kieltoja ja henkilöihin ja yrityksiin kohdistuvia rajoituksia.³¹ Käytännössä pakotteiden määrittelyssä keskeiseksi muodostuu se, mikä aineellinen sisältö eri tahojen asettamalla pakotesääntelyllä on.

²⁹ Koskenniemi 1994, s. 17–19. Koskenniemen mukaan pakotteille on ominaista, että niiden taustalla ei useinkaan ole minkään tietyn *oikeusnormin* loukkausta vaan poliittiset tarkoitukset. Koskenniemi korostaa, ettei valtio tai yhteisö toimi pakotteita asettaessaan tuomarina rikkomuksista, sillä pakotteiden asettaminen ei suoraan edellytä oikeudenvastaista tekoa, eikä toisaalta jokaisesta oikeudenloukkauksesta määrätä automaattisesti pakotteita.

³⁰ Pursiainen 2021, s. 19.

³¹ Ks. tarkemmin erityyppisistä pakotteista esimerkiksi Euroopan unionin neuvosto, EU:n käyttämät pakotetyypit. Saatavilla osoitteessa: <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/sanctions-different-types/>, viitattu 29.3.2025.

2.2 Pakotesäätely

2.2.1 Euroopan unionin ja YK:n asettamat pakotteet

Yhdistyneet kansakunnat ja Euroopan unioni ovat Suomen kannalta pakotesäätelyn keskeisimmät toimijat ja pakotteiden asettajat. YK:n osalta pakotteiden keskeinen oikeusperusta sisältyy YK:n peruskirjan seitsemänteen lukuun. Sen 41 artiklassa YK:n turvallisuusneuvostolle annetaan artiklassa määriteltyjen tarkempien ehtojen täytyessä oikeutus ottaa käyttöön pakotteita, jotka sitovat kaikkia YK:n jäsenvaltioita.³² Nämä YK:n turvallisuusneuvoston puitepäätökset edellyttävät kaikkien turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenvaltioiden, eli Kiinan, Yhdysvaltojen, Iso-Britannian, Ranskan ja Venäjän hyväksynnän. Vuoden 1996 jälkeen turvallisuusneuvosto on ottanut käyttöön noin 30 eri pakotejärjestelmää. Suomen osalta YK:n turvallisuusneuvoston asettamat pakotteet otetaan käyttöön osana EU:n pakotetoimintaa.

EU:n alueella on voimassa tällä hetkellä yli 40 eri pakotejärjestelmää, jotka muodostuvat sekä YK:n asettamista pakotteista että EU:n autonomisista pakoteasetuksista.³³ Kansainväliset pakotteet, joista unioni käyttää nimitystä rajoittavat toimenpiteet, *restrictive measures*, tulivat virallisesti osaksi EU:n toimintaa vuonna 2004.³⁴ On huomionarvoista, että 2000-luvun aikana kansainväliset pakotteet ovat nousseet unionissa merkittäväksi poliittisen vaikuttamisen työkaluksi ja keskeiseksi osaksi EU:n ulkopolitiikkaa.³⁵ Erityisesti Ukrainan sodan myötä EU:n omien pakotteiden merkitys on korostunut. Kun aikaisemmin EU:n pakotteet perustuivat lähes yksinomaan YK:n turvallisuusneuvoston päätöksiin, on Ukrainan

³² YK:n peruskirjan 41 artiklan mukaan turvallisuusneuvostolle annetaan valtuus *päättää rauhan rikkoutumisen uhan, rauhan rikkomisen tai hyökkäyksen olemassaolon myötä* sellaisista toimenpiteistä, jotka eivät sisällä aseellista voimankäyttöä – eli pakotteista.

³³ HE 202/2024, s. 4.

³⁴ Ks. pakotteiden käyttöä koskevista peruseriaatteista Euroopan unionin neuvosto 2004.

³⁵ Pakotteiden kasvavaa merkitystä kuvastaa hyvin myös pakotteiden ottaminen osaksi SEUT 83(1) artiklan mukaista EU-rikoslistaa, joka käytännössä mahdollistaa entistä yhdenmukaisemman pakotesäätelyn unionin alueella. Ks. tarkemmin Neuvoston päätös unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomisen lisäämisestä Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 83 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin rikollisuuden aloihin, Euroopan komissio 2022.

sodan myötä EU ottanut käyttöön hyvin laajoja rajoittavia toimenpiteitä ilman YK:n vastaavia laajamittaisia toimia.³⁶

Säädöspohja EU:n autonomisille pakotteille löytyy Euroopan unionista tehdyn sopimuksen (SEU) 29 artiklasta. Artiklan nojalla Euroopan unionin neuvosto voi hyväksyä EU:n ulkopuolisten maiden hallituksiin, muihin kuin valtiollisiin yhteisöihin ja henkilöihin kohdistuvia rajoittavia toimenpiteitä muuttaakseen niiden politiikkaa tai toimintaa. Euroopan unionin neuvosto päättää yksimielisesti pakotteiden hyväksymisestä, uusimisesta tai poistamisesta. Annetut pakotepäätökset pannaan täytäntöön SEUT 215 artiklan nojalla säädettävillä neuvoston pakoteasetuksilla, jotka ovat puolestaan SEUT 288(2) artiklan nojalla kaikissa jäsenvaltioissa suoraan sovellettavaa oikeutta.³⁷

Käytännössä EU:n pakoteasetuksilla on hyvin keskeinen merkitys Suomessa toimiville henkilöille ja oikeushenkilöille. Pakoteasetusten suora sovellettavuus tarkoittaa osaltaan sitä, että EU:n pakotesääntelyyn liittyy kaikki EU-oikeuteen liittyvät erityispiirteet, kuten keskeisesti EU-oikeuden etusijaperiaate ja sen tulkintavaikutus.³⁸ EU:n asettama pakotesääntely on usein myös YK:n asettamaa sääntelyä yksityiskohtaisempaa ja sillä on mahdollisuus koventaa pakotteita asettamalla tiukennuksia YK:n asettamille pakotteille. Etenkin lähivuosien aikana EU on pyrkinyt yhdenmukaistamaan ja tehostamaan pakotteisiin liittyvää sääntelyä unionin alueella. Vuonna 2024 annettu pakoterikosdirektiivi ja siinä säädetyt vähimmäisedellytykset pakoterikoksista aiheutuville seuraamuksille on näistä sääntelyistä keskeisin.³⁹

³⁶ Pursiainen 2022, s. 357. Tällä hetkellä EU on Venäjälle kohdistuvissa pakotteissa muun muassa jäädyttänyt yksityisiä varoja noin 25 miljardin euron edestä ja kohdistanut pakotteita yli 2300 henkilöön ja yhteisöön.

³⁷ Käytännössä kuitenkin pakoteasetukset yleensä edellyttävät kansallisia lainsäädäntötoimia, sillä pakoteasetukset velvoittavat jäsenvaltioita antamaan asetusten rikkomisesta määrättäviä seuraamuksia koskevat kansalliset säännökset.

³⁸ Etusijaperiaate tarkoittaa sitä, että EU-oikeuden ollessa ristiriidassa kansallisen oikeuden kanssa, on etusija annettava unionin oikeudelle. Melander 2015, s. 112. Käytännössä pakotteiden osalta tämä tarkoittaa sitä, ettei kansallisella lainsäädännöllä voida esimerkiksi lieventää EU:n asettamia pakotteita.

³⁹ Ks. pakoterikosdirektiivin asettamista muutoksista ja vaikutuksista tarkemmin luvut 2.3.2 ja 4.2.1.

2.2.2 Muiden toimijoiden asettamat pakotteet

Vaikka YK ja EU ovat Suomen kannalta keskeisimmät pakotteiden asettajat, voidaan merkitystä antaa myös muiden toimijoiden asettamille pakotteille. Näistä keskeisimpänä voidaan pitää Yhdysvaltojen asettamia autonomisia pakotteita. Tämän osalta on huomioitavaa, että Yhdysvaltojen asettamat pakotteet eivät ole Suomessa suoraan sovellettavaa oikeutta.⁴⁰ Tästä huolimatta Yhdysvaltojen asettamilla talouspakotteilla on käytännössä kansallisesti suuri merkitys, ja niillä on keskeistä vaikutusta esimerkiksi yritysten sopimussuhteisiin ja rahoituslaitosten toimintaan.⁴¹

Kansallisessa oikeuskäytännössä on katsottu, että pankit voivat perustellusti kieltäytyä toteuttamasta Yhdysvaltojen talouspakotteiden kohteeksi joutuneiden henkilöiden maksutoimeksiantoja. Asiaa koskeneessa käräjäoikeuden ratkaisussa katsottiin, että yksityiset toimijat pystyivät toiminnassaan soveltamaan suoraan Yhdysvaltojen asettamia henkilöpakotteita, sillä pankeille olisi todennäköisesti aiheutunut huomattava taloudellinen riski liiketoimien suorittamisesta pakotelistatun henkilön kanssa.⁴² On syytä kuitenkin ottaa huomioon, että kyseisessä oikeustapauksessa Yhdysvaltojen asettamien pakotteiden soveltaminen pankeissa nähtiin sallituksi. On nähdäkseen selvää, etteivät ulkopuolisen valtion asettamat pakotteet ole kansallisesti velvoittavia. Kuten myöhemmin tutkielmassa käsitellään, oleellista on kuitenkin se, mikä merkitys pakotelainsäädännössä on *soft law* -normistolla ja sen noudattamisella osana yrityksiin kohdistuvaa huolellisuusvelvoitetta.

2.2.3 Kansallinen pakotelainsäädäntö

Vaikka yksittäinen valtio, kuten yllä esitetysti Yhdysvallat, voi asettaa pakotteita myös autonomisesti, on kansallisen pakotesäätelyn kannalta oleellista huomata, että Suomi ei aseta erikseen omia itsenäisiä pakotteitaan. Kansallisesti voimassa oleva pakotesäätely muodostuu suoraan EU:n ja YK:n asettamien pakotteiden kautta, jonka lisäksi käytännön soveltamistilanteissa merkitystä voidaan antaa myös muille pakotteita koskeville ohjeille ja Yhdysvaltojen asettamille rajoituksille.

⁴⁰ Lempiäinen – Soirila 2022, s. 132.

⁴¹ Keskeinen toimija Yhdysvaltojen asettamien pakotteiden kannalta on OFAC, jolla tarkoitetaan Yhdysvaltojen valtiovaranministeriön alaista Office of Foreign Assets Control -virastoa. OFAC-pakotteisiin viitataan tyypillisesti sopimuksissa osana sopimusehtoja.

⁴² Helsingin käräjäoikeus L18/48677.

Kansallisella lainsäädännöllä on kuitenkin merkitystä pakotteiden toimeenpanemista koskevissa tilanteissa. Kansallisesti pakotteita koskeva yleissäädös on laki eräiden Suomelle Yhdistyneiden kansakuntien ja Euroopan unionin jäsenenä kuuluvien velvoitusten täyttämistä (659/1967) eli *pakotelaki*. Pakotelaki muodostaa oikeusperustan tarkempien kansallisten asetusten antamiseen sekä YK:n turvallisuusneuvoston puitepäätöksistä että EU:n asettamista pakotteista. Tämän lisäksi laissa määritellään keskeiset viranomaisten velvollisuudet pakotteiden täytäntöönpanoon liittyen.⁴³ Pakotelain 4 § sisältää viittauksen rikoslakiin, jossa määritellään tarkemmin pakoterikosten eli entisten säännöstelyrikosten tunnusmerkistöt. Seuraavaksi siirrytään käsittelemään pakotesääntelyyn liittyviä rikkomustilanteita yksityiskohtaisemmin.

2.3 Pakoterikokset osana talousrikollisuutta

2.3.1 Pakoterikokset ja talousrikollisuus

Talousrikollisuus voidaan määritellä sellaiseksi taloudellisen hyödyn tavoittelemiseen tähtääväksi rikollisuuden muodoksi, joka tapahtuu yritystoiminnan tai muun organisoidun toiminnan yhteydessä.⁴⁴ Pakotteiden rooli osana talousrikollisuutta ja sen torjuntaa on moniulotteinen. Pakotesääntelyn yhtenä tavoitteena voidaan nähdä olevan pyrkimys torjua ja ennaltaehkäistä talousrikollisuutta kohdistamalla pakotteita sellaisiin yksityisiin tai valtiollisiin toimijoihin, joiden epäillään osallistuvan laittomaan toimintaan. Toisaalta on esitetty argumentteja myös siitä, että pakotteiden käyttö poliittisoikeudellisena välineenä voi tosiasiaa lisätä talousrikollisuutta.⁴⁵ Pakotteiden rikkominen eli pakoterikokset voidaan puolestaan nähdä yhdeksi keskeiseksi talousrikollisuuden muodoksi. Talousrikollisuudelle ominaisesti

⁴³ Suomessa ulkoministeriö vastaa pakotelain 2 b §:n mukaisesti kansainvälisiin pakotteisiin liittyvistä asioista. Tämän lisäksi muita pakotelainsäädännön toimeenpanoon ja valvontaan liittyviä viranomaisia ovat muun muassa ulosottolaitos, poliisi ja tulli. Ks. tarkemmin Ulkoministeriö, Pakotteiden täytäntöönpanoon ja valvontaan osallistuvat viranomaiset Suomessa. Saatavilla osoitteessa: [Toimivaltaiset viranomaiset](#), viitattu 20.5.2025.

⁴⁴ Alvesalo – Tombs 2001, s. 34. Ks. myös Valtioneuvoston periaatepäätös 1996. On huomioitavaa, että talousrikos voi olla myös henkilökohtaiseen hyötyyn tähtäävä rikos, mikäli sillä on kytkentä liiketoimintaan.

⁴⁵ Näin esimerkiksi Gottschalk 2024.

pakoterikokset tehdään usein organisoidusti osana yritystoimintaa, tavoitellen laajaa taloudellista hyötyä.⁴⁶

EU:n pakotesäätelyyn liittyvissä analyyseissä on katsottu, että pakoterikokset ovat itsessään usein korostuneen kansainvälinen rikollisuuden muoto, jossa rikoksiin syyllistyvät ovat laajalti kansainvälisesti toimivia oikeushenkilöitä tai yksittäisiä toimijoita.⁴⁷ Kansainvälisyyden ja rikkomustilanteiden monimutkaisuuden on myös tunnustettu asettavan haasteita pakoterikosten tutkimiselle ja rikoksista annettavien seuraamusten määrittämiselle. Esimerkiksi EU:n tasolla on tunnustettu yleisesti, että pakoterikokset jäävät usein tutkimatta ja rankaisematta unionin alueella.⁴⁸

Käytännössä pakoterikoksiin liittyy usein myös monimutkaisia yritysten omistusjärjestelyjä ja rikoksenteekijöiden oikeuspaikkakeinottelua.⁴⁹ Tämä asettaa pakotesäätelyn tehokkuudelle haasteita, mikä voi käytännössä näyttäytyä muun muassa sääntelyn monimutkaisuutena ja kasuistisuutena.⁵⁰ Esimerkiksi EU:n alueella on voimassa yli 16 eri pakotepakettia kohdistuen yksinomaan Venäjään, ja jokainen näistä on unionin alueella suoraan yrityksiä ja yksityishenkilöitä velvoittavaa oikeutta. Pakotesäätelyn seuraamisella, tulkitsemisella ja huolellisella noudattamisella on kasvava merkitys tilanteessa, jossa eri pakotteiden rikkomisen tekotapojen, toimintamallien ja kuljetuskanavien on havaittu yhä kasvavissa määrin monimutkaistuvan.⁵¹

2.3.2 Pakoterikosdirektiivi ja uudet pakoterikokset

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU 1226/2024) unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomiseen liittyvien rikosten ja seuraamusten määrittelystä eli *pakoterikosdirektiivi* annettiin 24.4.2024. Direktiivi sisältää vähimmäissäännökset unionin rajoittavien toimenpiteiden rikkomista koskevista rikosten määritelmistä ja

⁴⁶ Näin on katsottu myös rikoslain 9 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä. Ks. HE 95/1993, s. 51.

⁴⁷ Euroopan komissio 2022, s. 17.

⁴⁸ Ks. Euroopan komissio 2022.

⁴⁹ Oikeuspaikkakeinottelu eli *forum shopping* -ilmiö korostuu tilanteissa, joissa eri valtioissa on toimeenpantu pakotesäädökset eri tasoisesti ja rikkomuksista annetut seuraamukset vaihtelevat. Uudella pakoterikosdirektiivillä pyrittiin osaltaan yhdenmukaistamaan seuraamukset pakotteiden rikkomisesta unionin alueella. Ks. aiheesta tarkemmin Euroopan komissio 2022, s. 17.

⁵⁰ Rainne 2023, s. 649. Ks. pakotesäätelyn tehokkuudesta myös Bělin – Hanousek 2021.

⁵¹ HE 202/2024, s. 8.

niistä säädettävistä rangaistuksista.⁵² Käytännössä direktiivin voidaan katsoa olevan osa EU:n pyrkimystä vahvistaa unionin sisällä pakotesäätelyn yhdenmukaisuutta ja pakoterikoksista annettuja seuraamuksia ja näin vastata osaltaan pakoterikoksiin liittyviin haasteisiin. Suomessa direktiivin asettamista muutoksista annettiin hallituksen esitys HE 202/2024, jonka mukaiset muutokset tulivat voimaan 20.5.2025, jolloin direktiivi oli viimeistään pantava täytäntöön.

Pakotteet ovat korostuneen kansainvälinen ja poliittinen työkalu. On kuitenkin huomionarvoista, että esimerkiksi EU:n sisällä vastuu pakotteiden täytäntöönpanosta ja rikkomuksista aiheutuvien seuraamusten määrittämisestä on pakoterikodirektiivistä huolimatta edelleen yksittäisillä jäsenvaltioilla.⁵³ Suomessa pakotteisiin liittyvät rikokset on kriminalisoitu rikoslain (39/1889) 46 luvussa. Ennen pakoterikodirektiivin asettamia muutoksia rikoslain 46 luvun 1–3 §:ssä määriteltiin säännöstelyrikosta koskevat tunnusmerkit perusmuotoisen, törkeän ja lievän tekemuodon osalta. Pakoterikodirektiivissä omaksuttu sääntely edellytti puolestaan, että pakotteiden rikkominen olisi rangaistavaa aikaisempia säännöstelyrikossäännöksiä kattavimmilla ja yksityiskohtaisemmillä rangaistussäännöksillä.⁵⁴ Pakoterikodirektiivin kansallisessa täytäntöönpanossa tämä on toteutettu säätämällä uudet pakoterikosta, törkeää pakoterikosta, tuottamuksellista pakoterikosta ja pakoterikkomusta koskevat tunnusmerkit⁵⁵, jotka korvasivat vanhat säännöstelyrikoksen tunnusmerkit pakotesäätelyä koskevilta osin.⁵⁶

Säännöstelyrikosta koskevassa tunnusmerkistössä rangaistavaksi oli säädetty sellainen teko, jossa henkilö rikkoi tai yritti rikkoa laissa tai muussa säädöksessä määrättyä tai lain tai säädöksen nojalla annettua säännöstelymääräystä. Kyseessä oli

⁵² EU 2024/1226, resitaalit 4–6.

⁵³ EU:n pakoteasetuksissa mainitaan erikseen, että jäsenvaltioiden tulee toteuttaa kaikki tarvittavat toimenpiteet pakotteiden täytäntöönpanon varmistamiseksi.

⁵⁴ HE 202/2024, s. 31.

⁵⁵ Rikoslain 46 luvun uudet 3 a §, 3 b §, 3 c § ja 3 d §.

⁵⁶ Tämän osalta on huomattavaa, että rikoslain 46 luvun säännöstelyrikoksia koskevat tunnusmerkit jäivät voimaan siltä osin, kuin kyse on muusta kuin pakotteisiin liittyvistä teoista. Rikoslain 46 luvun muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä (HE 202/2024) on katsottu, että muihin tekoihin soveltuvat rangaistussäännökset määräytyisivät jatkossakin sen perusteella, mitä maahantuontiin ja maastavientiin liittyvää lainsäädäntöä teolla rikotaan. Jos samaan tekoon soveltuu useampi kuin yksi rangaistussäännös, noudatetaan tavanomaisesti yleisiä lainkonkurrenssioppeja. Ks. HE 202/2024, s. 45.

niin sanottu blankorangaistussäännös, joka on tyypillinen EU-oikeusperusteisille kriminalisoinneille. Käytännössä blankorangaistussäännös merkitsee, että rangaistavien säännöstelyrikosten yksityiskohtainen sisältö määräytyy kulloinkin voimassa olevien pakoteasetusten ja muiden tunnusmerkistöissä tarkoitettujen säännöstelymääräysten mukaisesti.⁵⁷

Uusissa pakoterikoksissa yksi keskeisimmistä muutoksista verrattuna aikaisempiin säännöstelyrikoksiin liittyy tunnusmerkistöjen tarkkuuteen. Vaikka kyse on edelleen blankorangaistussäännöksistä, uusissa pakoterikoksia koskevissa tunnusmerkistöissä viitataan aikaisempaa selkeämmin niihin pakotesäädöksiin, joiden nojalla teot on säädetty rangaistaviksi, ja säädetään tarkemmista asiallisista luonnehdinnoista keskeisimmistä kriminalisotavaksi tarkoitetuista teoista.⁵⁸ Pakoterikosta koskevassa rikoslain 46 luvun 3 a §:n 1 momentissa rangaistavaksi on säädetty pakotesääntelyn rikkominen esimerkiksi asettamalla varoja nimetyn oikeushenkilön tai luonnollisen henkilön saataville (1 kohta) tai harjoittamalla liiketoimintaa tai tekemällä sopimuksia (3 kohta). On kuitenkin huomioitavaa, että sinällään uudet rikosnimikkeet eivät muuta pakotesäännöstön aineellista sisältöä. Toisin sanoen, myös uusien pakoterikosten tunnusmerkistöt saavat tosiasiallisen sisältönsä ylikansallisen oikeuden, kuten EU:ssa asetettujen pakoteasetusten, kautta. Vastaavasti on katsottavissa, että myös uusiin pakoterikoksiin liittyy edelleen blankorangaistussäännöksille ominaisia haasteita varsinkin rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta.⁵⁹

Jo aikaisemmin rikoslain 9 luvun oikeushenkilön rangaistusvastuun säätämistä koskevassa hallituksen esityksessä katsottiin, että erityisesti säännöstelyrikokset liittyisivät vahvasti yhteisömuotoisten yritysten toimintaan.⁶⁰ Rikoslain 9 lukua koskevissa esitöissä todetaan, että pakoterikoksille on tyypillistä tavoitellun hyödyn merkittävä arvo sekä suunnitelmalliset ja monimutkaiset järjestelyt.⁶¹ Tämän myötä jo

⁵⁷ HE 202/2024, s. 7. Ks. blankorangaistussäännöksiltä vaadittavista erityisvaatimuksista esimerkiksi perustuslakivaliokunnan mietintö PeVM 25/1994 vp, s. 8.

⁵⁸ HE 202/2024, s. 66.

⁵⁹ Ks. esimerkiksi lakivaliokunnan mietintö LaVM 2/2025 vp, s. 3, jossa on kuitenkin katsottu, että uudet pakoterikosta koskevat tunnusmerkistöt toteuttavat laillisuusperiaatteen vaatimukset aikaisempia säännöstelyrikoksia paremmin. Ongelmalliseksi voidaan kuitenkin katsoa uusi RL 46 luvun 3 a §:n 1 mom. 10 kohta, joka sisältää *avoimen tekotapatunnusmerkistön*, jossa säädetään rangaistavaksi sellaiset pakotesääntelyn vastaiset teot, joita ei mainita momentin muissa kohdissa.

⁶⁰ HE 95/1993, s. 51. Oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteita ja taustaa käsitellään tarkemmin luvussa 3.

⁶¹ HE 95/1993, s. 51.

aikaisemmin rikoslain 46 luvun 13 §:n mukaisesti säännöstelyrikoksiin sovellettiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta, eli oikeushenkilölle voitiin säännöstelyrikoksesta tuomita rikoslain 9 luvun 5 §:n mukainen yhteisösakko. Säännöstelyrikoksista oikeushenkilöille määrättävän yhteisösakon suuruus oli pykälän mukaisesti vähintään 850 ja enintään 850 000 euroa.

Pakoterikodirektiivin asettama sääntely edellytti kuitenkin yhteisösakon määrään merkittäviä muutoksia, jotka vaikuttavat keskeisesti myös oikeushenkilöiden rangaistusvastuuseen pakoterikostilanteissa. Pakoterikodirektiivissä asetetaan jäsenvaltioille velvoite säätää oikeushenkilöiden osalta tehokkaista, varottavista ja oikeasuhteisista seuraamuksista.⁶² Direktiivin aiheuttamat muutokset eivät sinällään muuta oikeushenkilöiden rangaistusvastuun perusteita pakoterikostilanteessa, vaan kansallisen rikoslain 9 luvun on nähty vastaavan siinä asetettuja edellytyksiä. Keskeinen muutos liittyy kuitenkin pakoterikodirektiiviin vähimmäisedellytyksiin siitä, minkä suuruisia rangaistuksia oikeushenkilöille on jatkossa annettava.⁶³ Pakoterikodirektiiviä koskevassa kansallisessa täytäntöönpanossa on direktiivin edellyttämällä tavalla katsottu, että yhteisösakon *enimmäismäärä* on yleisestä yhteisösakon määrästä poiketen viisi prosenttia oikeushenkilön liikevaihdosta, kuitenkin vähintään 850 000 euroa ja enintään 40 miljoonaa euroa.⁶⁴ Yhteisösakon vähimmäismäärä on sen sijaan pysynyt rikoslain 9 luvun 5 §:n sääntelyä vastaavasti 850 eurossa. Käytännössä pakoterikodirektiivin asettamat yhteisösakon muutokset koskevat etenkin liikevaihdoltaan suuria yrityksiä.⁶⁵ Tällä on luonnollisesti vaikutuksia sekä yritysten toimintaan että taloudelliseen asemaan.⁶⁶

Huolellisuusveloitteen osalta on myös huomioitavaa, että pakoterikokset olivat aikaisemman säännöstelyrikoksesta koskevan tunnusmerkistön mukaan rangaistavia ainoastaan tahallisina. Aikaisempiin säännöstelyrikoksiin verrattuna on merkityksellistä, että uusissa pakoterikoksista koskevissa tunnusmerkistöissä on määritelty rangaistavaksi myös *tuottamuksellinen pakoterikos* törkeästä

⁶² EU 2024/1226, resitaali 23.

⁶³ EU 2024/1226, artikla 7 kohta 2.

⁶⁴ HE 202/2024, s. 39.

⁶⁵ Jotta yhteisösakon määrä olisi nykyistä yhteisösakon enimmäismäärää suurempi, tulisi oikeushenkilön liikevaihdon olla vähintään 17 milj. euroa.

⁶⁶ HE 202/2024, s. 41. Myös esimerkiksi lakivaliokunnan mietinnössä on katsottu, että yhteisösakon määrän muutoksella on huomattavaa periaatteellista merkitystä. LaVM 2/2025 vp, s. 4.

huolimattomuudesta tehtynä. Tuottamuksellinen pakoterikos on katsottu täyttyväksi silloin, kun pakoterikos liittyy puolustustarvikkeiden ja kaksikäyttötuotteiden vientiin, myyntiin tai muuhun vaihdantaan taikka tällaisia tuotteita koskeviin palveluihin.⁶⁷

Kaksikäyttötuotteiden, eli sekä siviili- että sotilastarkoituksiin soveltuvien tuotteiden ja teknologioiden osalta rikosoikeudellinen vastuu on uuden sääntelyn myötä tiukentunut.⁶⁸ Tämän osalta on lisäksi merkityksellistä, että myös tuottamuksellisen pakoterikoksen sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta rikoslain 46 luvun 13 §:n muutoksen myötä.⁶⁹ Tällä voidaan katsoa olevan erityistä merkitystä huolellisuusvelvoitteen kannalta sellaisille yrityksille, joiden toimialaan kaksikäyttötuotteet kuuluvat. Tähän ja muuhun pakoterikosdirektiivin tematiikkaan ja sen tarkempiin vaikutuksiin yritysten rikosoikeudellisen vastuun kannalta organisaatiohuolimattomuutta koskevissa tilanteissa palataan tarkemmin tutkielman luvussa 4. Tätä ennen käsiteltäväksi tulee kuitenkin organisaatiohuolimattomuus ja sen rakenne yleisenä rikosoikeudellisen vastuun perusteena.

⁶⁷ HE 202/2024, s. 59 ja 69.

⁶⁸ Ks. tarkemmin EU:n kaksikäyttötuoteasetuksen (821/2021) 2 artikla, jonka mukaisesti 'kaksikäyttötuotteilla' [tarkoitetaan] tuotteita, myös ohjelmistoja ja teknologiaa, joita voidaan käyttää sekä siviili- että sotilastarkoituksiin ja joihin kuuluvat tuotteet, joita voidaan käyttää ydinaseiden, kemiallisten aseiden tai biologisten aseiden tai niiden maaliinsaattamisjärjestelmien suunnitteluun, kehittämiseen, tuotantoon tai käyttöön, mukaan lukien kaikki tuotteet, joita voidaan käyttää sekä muihin kuin räjähdystarkoituksiin että millä hyvänsä tavoin apuna ydinaseiden tai muiden ydinräjähteiden valmistamisessa.

⁶⁹ HE 202/2024, s. 60.

3 Oikeushenkilön huolellisuusvelvoite ja rangaistusvastuu

3.1 Rangaistusvastuun edellytykset

3.1.1 Yleisesti

Yksilöllinen syyllisyysvastuu on perinteisesti ollut kansallisen rikosoikeudellisen rangaistusvastuujärjestelmän keskeinen lähtökohta. Periaatteen mukaisesti rikosoikeudellinen vastuu voidaan kohdistaa ainoastaan luonnollisiin henkilöihin tilanteessa, jossa he ovat syyllistyneet rikostunnusmerkistön täyttävään menettelyyn.⁷⁰ Rikosoikeudellisen järjestelmän perusteet, kuten teon ja syyllisyyden käsitteet, ovat niin ikään rikosoikeudessa vakiintuneet tarkoittamaan juuri yksilöön kohdistuvaa rikosoikeudellista vastuuta. Tähän periaatteelliseen lähtökohtaan tuli keskeinen muutos vuonna 1995, jolloin rikoslain 9 lukuun lisättiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva yleinen vastuuoppi. Rikoslain 9 luvussa säädetään edellytyksistä, joiden myötä rikosoikeudellinen rangaistusvastuu voi ulottua tietyissä tilanteissa yksittäisen luonnollisen henkilön sijasta myös oikeushenkilöön.⁷¹

Rikoslain muutostöitä koskevan hallituksen esityksen perusteella oikeushenkilöön kohdistuvan rangaistussäätelyn tarpeen taustalla nähtiin olevan yritysten toiminnassa tehtyjen rikosten määrän kasvu, organisatoristen rakenteiden monimutkaistuminen ja oikeushenkilöissä tapahtuvien rikosten yhä suurempi yhteiskunnallinen merkitys.⁷² On kuitenkin merkityksellistä, että sääntelystä huolimatta oikeushenkilöä ei kansallisesti koskaan pidetä rikoksen tekijänä.⁷³ Oikeushenkilön rikosoikeudellinen rangaistusvastuu pohjautuu aina oikeushenkilön organisaatioon kuuluvan luonnollisen henkilön tekemään rikokseen.⁷⁴ Rikoslain 9 lukua koskevassa hallituksen esityksessä on kuitenkin todettu, että yhteisövastuu voi perustua syyllisyyden sijasta oikeushenkilön toiminnassa tehtyjen *toimintojen tai*

⁷⁰ HE 95/1993, s. 3 ja 6 sekä Frände 2008, s. 403.

⁷¹ Rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaisesti yhteisösakko voidaan tuomita *yhteisölle, säätiölle tai muulle oikeushenkilölle*.

⁷² HE 95/1993, s. 4. Kuten hallituksen esityksestä ilmenee, sääntelymuutoksen taustalla vaikuttivat keskeisesti yhteiskunnallinen tarve ulottaa rikosoikeudellinen moite eritellymmiin juuri siihen tahoön, jonka menettelyllä voidaan nähdä olevan ratkaisevin vaikutus rikoksen syntymiseen.

⁷³ Periaatetta kutsutaan myös nimellä *societas delinquere non potest*. Ks. aiheesta Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann - Vogel 2014, s. 2. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa katso esimerkiksi Nuutila 1997, s. 97.

⁷⁴ HE 95/1993, s. 1.

*laiminlyöntien moitittavuuteen.*⁷⁵ Syynä tälle jaottelulle voidaan pitää hallituksen esityksessä omaksuttua käsitystä siitä, ettei oikeushenkilöiden osalta voida puhua tahallisuudesta tai tuottamuksesta oikeushenkilöön kohdistuvan moitearvostelun perusteena.⁷⁶

Rikoslaisissa oikeushenkilön rangaistusvastuun yleisistä edellytyksistä säädetään 9 luvussa.⁷⁷ Rangaistusvastuun määräytymisen kannalta keskeistä on luvun 2 §:n 1 momentti, jonka mukaisesti:

Oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun edellytykset voidaan yksinkertaistaen tiivistää edellytyksiin siitä, että oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos ja että kyseinen rikos osoittaa oikeushenkilön toiminnan rikosoikeudellista moitittavuutta.⁷⁸ Kyse on kahdesta toisistaan erillään tarkasteltavasta edellytyksestä, joista voidaan käyttää nimityksiä *rikosedellytys* ja *moite-edellytys*.⁷⁹ Jotta oikeushenkilöön voitaisiin kohdistaa rikosoikeudellinen moite pakoterikostilanteessa, tulee sekä rikos- että moite-edellytyksen kussakin yksittäistapauksessa täyttyä. Seuraavaksi tarkastellaan tätä rikosoikeudellisen vastuun rakennetta yleisellä tasolla, jonka jälkeen luvussa 4 tarkasteltavaksi tulee pakoterikostilanteisiin liittyvät erityispiirteet oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun kannalta.

⁷⁵ HE 95/1993, s. 16.

⁷⁶ Näin myös HE 95/1993, s. 4. Myös oikeuskirjallisuudessa on perinteisesti katsottu, että oikeushenkilöillä ei voi olla syyllisyyttä osoittavaa tahtotilaa rikoksen tekemiseen. On kuitenkin syytä huomioda, että käsitys oikeushenkilöstä rikoksentehtijänä on lähivuosina hyväksytty kansainvälisesti yhä useammassa maassa ja tarve suoralle vastuulle on nähty myös EU-oikeuden tasolla. Ks. keskustelusta esimerkiksi Edgerton 1927, s. 828, Khanna 1999, 355–414 ja Brodowski – Espinoza de los Monteros de la Parra – Tiedemann – Vogel 2014, s. 1–3.

⁷⁷ Luvun tematiikkaa on oikeuskirjallisuudessa kuvattu monimutkaiseksi ja vaikeasti hahmotettavaksi. RL 9:2:n lisäksi keskeisiä rangaistusvastuun edellytyksiä sisältyy soveltamisalaa koskevaan RL 9:1:ään ja rikoksentehtijän ja oikeushenkilön välistä suhdetta koskevaan RL 9:3:ään. Yhdessä nämä säännökset muodostavat yleiset edellytykset sille, missä tilanteessa rikosoikeudellinen vastuu voidaan ulottaa oikeushenkilöön. Ks. myös Helenius 2015, s. 776 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368.

⁷⁸ Ks. vastaavasti Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 368 ja Matikkala 2021, s. 343. Sen sijaan esimerkiksi on Tapani määritellyt näiden kahden edellytyksen lisäksi omiksi edellytyksikseen myös *oikeushenkilön ja rikoksentehtijän välisen tietynlaisen suhteen ja rikoksen tekemisen oikeushenkilön puolesta tai hyväksi*. Ks. OM 2020:22, s. 15.

⁷⁹ Vastaavasti myös Korkka-Knuts 2019, s. 315. Sen sijaan Matikkala on käyttänyt moite-edellytyksestä nimitystä *yhteisösyllisyys*, ks. Matikkala 2021, s. 348. Molemmilla termeillä viitataan samaan, oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta koskevaan edellytykseen.

3.1.2 Rikosedellytys

Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvä rikosedellytys tarkoittaa yksinkertaista rikoslain 9 luvun 1 §:n 1 momentin mukaisesti sitä, että yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön toiminnassa on oltava tehty rikos. *Matikkala* on esittänyt tälle varsinaiselle rikosedellytykselle neljä erillistä alaedellytystä.⁸⁰ Ensinnäkin oikeushenkilön rangaistusvastuu voi tulla sovellettavaksi vain sellaisiin rikoksiin, joiden osalta on määritelty erikseen, että oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu kyseisen tunnusmerkistön täyttävään rikokseen. Käytännössä oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu, jos se on erillisellä säännöksellä säädetty soveltuvaksi. Toisekseen jokaisessa yksittäistapauksessa luonnollisen henkilön tekemän rikoksen tulee täyttää kaikki normaalit rikosoikeudellisen vastuun edellytykset. Mikäli rikosentekijä on esimerkiksi tehnyt tahallisuutta vaativan rikoksen tuottamuksellisesti, ei oikeushenkilössä ole tehty rikosta rikosedellytyksen edellyttämässä tarkoituksessa.⁸¹

Kolmas ja neljäs *Matikkalan* esittämä alaedellytys liittyvät molemmat luonnollisen henkilön asemaan oikeushenkilössä. Ensinnäkin edellytetään, että rikos on katsottava tehdyksi rikoslain 9 luvun 3 §:n 1 momentin mukaisesti oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Tämän lisäksi henkilön on kuuluttava oikeushenkilön johtoon, oltava virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön tai toimineen oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella. Käytännössä oikeushenkilön puolesta voi toimia ainoastaan henkilö, joka on oikeutettu edustamaan oikeushenkilöä tai joka käyttää muodollista päätösvaltaa oikeushenkilössä. Sen sijaan oikeushenkilön hyväksi toimiminen ei edellytä luonnolliselta henkilöltä muodollista toimivaltaa tekoon, vaan olennaista vastuuperusteen soveltamisen kannalta on se, että yhtiön voidaan katsoa jollain tavalla hyötyneen teosta.⁸²

⁸⁰ Matikkala 2021, s. 344–348.

⁸¹ Eri asia on, että *anonyymi syyllisyys* voi RL 9:2.2:n mukaisesti tulla sovellettavaksi myös tilanteessa, jossa yksittäistä rikosentekijää ei saada selville tai voida tuomita rangaistukseen. RL 9:2.2:n mukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuu on mahdollinen myös tapauksessa, jossa rikosentekijää ei saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Ks. aiheesta HE 95/1993, s. 17.

⁸² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 373.

3.1.3 Moite-edellytys

Rikosedellytystä voidaan pitää oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta eräänlaisena esiedellytyksenä. Mikäli oikeushenkilön toiminnassa ei ole tehty rikosedellytyksen täyttämää rikosta, ei oikeushenkilön rangaistusvastuu sovellu, eikä erillistä moite-edellytystä ole tarpeen tutkia. Mikäli rikosedellytys kuitenkin täyttyy, on oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen edellytyksenä vielä erikseen moite-edellytys eli sen tutkiminen, osoittaako rikos oikeushenkilön toiminnan rikosoikeudellista moitittavuutta eli syyllisyyttä. Rikoslain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti yhteisösakon tuomitsemisen edellytyksenä on, että 1) yhtiön johtoon kuuluva tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut sen tekemisen tai vaihtoehtoisesti 2) oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Ensimmäisessä moite-edellytystä koskevassa kohdassa on kyse *samastamiseen* perustuvasta oikeushenkilön rikosoikeudellisesta vastuusta. Samastamisesta on kysymys silloin, kun rikoksentekijä on rikosta tehdessään toiminut oikeushenkilön päätöksentekoelimissä tai sallinut rikoksen tekemisen tällaisessa toimiessaan.⁸³ Käytännössä on katsottu, että johtohenkilön tai tosiasiallista päätäntävaltaa oikeushenkilössä käyttävän osallisuus rikoksessa on jo itsessään riittävä osoitus oikeushenkilön toiminnan rikosoikeudellisesta moitittavuudesta.⁸⁴ Rikoksen sallimiseen perustuva vastuu voi puolestaan tulla sovellettavaksi silloin, kun johtoon kuuluva on ollut tietoinen, että yhtiön toiminnassa tullaan tekemään rikos tai sellaista tehdään, ja rikos olisi ollut estettävissä.⁸⁵

Toinen ja tämän tutkielman kannalta oleellinen vastuuperuste liittyy tilanteeseen, jossa oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Käytännössä kyse on tilanteesta, jossa

⁸³ HE 95/1993, s. 17.

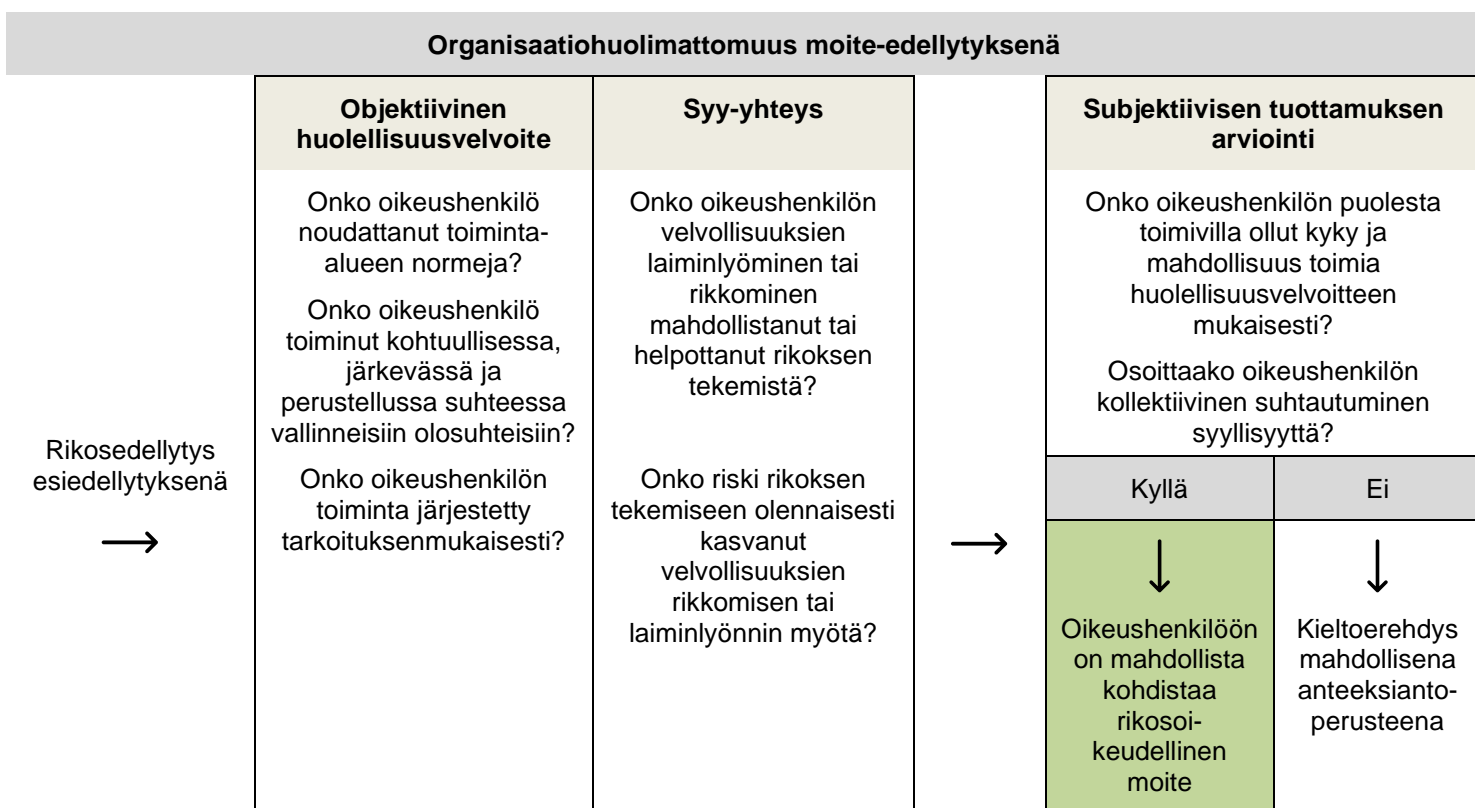
⁸⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 377. Ks. samastamiseen perustuvasta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksistä tarkemmin esimerkiksi KKO 2008:33. Kyseisessä oikeustapauksessa katsottiin, että tapauksessa kyseessä olevan öljynjalostamon tuotantopäällikön ja valmistuksen käyttöpäällikön päätösvaltaa ei voitu pitää sellaisena itsenäisenä ja merkittävänä päätösvaltana, joka voisi toimia samastamisvastuun perustana. Ks. Lahti 2019, s. 213–215.

⁸⁵ Matikkala 2021, s. 348 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 378–382. Kyseessä on tyypillisesti tilanne, jossa johtohenkilö on jättäytynyt tarkoituksellisesti tietämättömäksi oikeushenkilön toiminnassa tehdyistä rikoksista. Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 380.

oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneen rikoksen ja organisaation huolimattoman toiminnan välillä on syy-yhteys, joka osoittaa oikeushenkilön rikosoikeudellista moitittavuutta. Rikoslain 9 lukua koskevassa hallituksen esityksessä ja vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa kyseistä vastuuperustetta on kutsuttu *isännänvastuuksi*.⁸⁶ Tässä tutkielmassa hyödynnetään kuitenkin isännänvastuu-termin sijaan uudemmassa oikeuskirjallisuudessa laajalti käytettyä *Korkka-Knutsin* esittämää *organisaatiohuolimattomuus*-käsitettä kyseisen vastuun perustana.⁸⁷

3.2 Organisaatiohuolimattomuus rikosoikeudellisena vastuujärjestelmänä

3.2.1 Organisaatiohuolimattomuus moite-edellytyksenä

Kuvio 1. Organisaatiohuolimattomuuden rakenne

Rikoslain 9 luvun 2 §:n 1 momentissa määritelty organisaatiohuolimattomuutta koskeva vastuupöpi perustuu yksinkertaistaen ajatukseen siitä, että jokaisella

⁸⁶ HE 95/1993, s. 17. Vastaavasti myös Jaatinen 2000, s. 25–26.

⁸⁷ Ks. isännänvastuu-termin kritiikistä Korkka-Knuts 2019, s. 317 ja terminologiaan liittyvästä kysymyksenasettelusta Matikkala 2021, s. 349, alaviite 649. Organisaatiohuolimattomuus-termiä on hyödyntänyt myös esimerkiksi Tapani, ks. OM 2020:22, s. 15 ja Kimpimäki – Kärki 2022, s. 17.

oikeushenkilöllä on velvollisuus järjestää toimintansa lainmukaisesti.⁸⁸ Mikäli organisaatio ei noudata tätä lain velvoittamaa huolellisuutta ja varovaisuutta toiminnassaan, voidaan oikeushenkilölle kohdistaa rikosoikeudellinen moite. Oikeuskirjallisuudessa esimerkiksi *Mähönen* ja *Villa* ovat katsoneet organisaatiohuolimattomuuden tarkoittavan sitä, että rikosoikeudellinen vastuu perustuu johtoa sitovan huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen.⁸⁹ *Korkka-Knuts* puolestaan on jäsennellyt organisaatiohuolimattomuutta koskevan vastuurakenteen oikeushenkilön objektiivista huolellisuusvelvoitetta sekä syy-yhteyttä koskevan tarkastelun kautta.⁹⁰

Esitetystä kahdesta tasosta organisaatiohuolimattomuuteen perustuvan vastuurakenteen keskiössä on huolellisuusvelvollisuuden objektiivisen tunnusmerkistön mukaisuuden analyysi.⁹¹ Huolellisuusvelvoitteen objektiivista sisältöä tutkittaessa *Korkka-Knuts* on eritellyt analyysissään kaksi eri tasoa, jotka koskevat sekä oikeushenkilöön kohdistuvaa normimateriaa että liiketoiminnan tarkoituksenmukaista järjestämistä.⁹² Näistä normien osalta lain esitöissä on erikseen todettu, että huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitteen normatiivinen sisältö määräytyy eri oikeushenkilötyypejä ja toiminta-alueita koskevien normien mukaisesti.⁹³ Muussa lainsäädännössä olevat huolenpito-, valvonta- ja näitä vastaavat velvollisuudet sekä mahdollinen oikeuskäytäntö tarkentavat huolellisuusvelvoitteen sisältöä.⁹⁴ Käytännössä siis huolellisuusvelvoitetta arvioitaessa on tutkittava esimerkiksi pakotesäätelyyn liittyvän normimaterian sisältö ja siinä asetetut velvollisuudet, joihin oikeushenkilön toimintaa sen jälkeen verrataan. Tämän osalta oikeushenkilön huolellista toimintaa voidaan tarkastella selonottovelvollisuuden näkökulmasta.

Normimaterian lisäksi oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen objektiivisen tunnusmerkistön mukaisuuden analysointi edellyttää toiminnan tarkastelua tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta. *Korkka-Knuts* on katsonut tämän

⁸⁸ Lainmukaisuuden vaatimus otettu lähtökohdaksi myös RL 9 lukua koskevissa esitöissä. HE 95/1993, s. 7.

⁸⁹ Mähönen – Villa 2019, s. 697.

⁹⁰ Korkka 2019, s. 317–319.

⁹¹ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 383.

⁹² Korkka 2019, s. 319.

⁹³ HE 95/1993, s. 31.

⁹⁴ HE 95/1993, s. 31.

tarkoittavan, että oikeushenkilön toiminta on järjestettävä siten, että sen liiketoiminnassa noudatetaan jatkuvasti soveltuvia normeja.⁹⁵ Myös lain esitöissä on lähdetty siitä, että oikeushenkilöllä on velvollisuus järjestää organisaatiossa toimivien henkilöiden valinta, vastuu, ohjaus ja valvonta toiminnan lainmukaisuuden edellyttämällä tavalla.⁹⁶ Käytännössä oikeushenkilön tulee ottaa relevantilla tavalla huomioon toimintansa ja toimialueensa riskit ja järjestää riittävät valvonta- ja raportointijärjestelmät.⁹⁷ Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että oikeushenkilön tulee ottaa huomioon paitsi pakoteasetusten soveltaminen, myös sen toimialaa koskeva itsesääntely, kuten pakotesääntelystä annetut ohjeet, ja käytännön kokemus pakotteisiin liittyvästä riskien hallinnasta ja havainnoinnista. Oikeushenkilöllä tulee niin ikään olla konkreettiset valvontajärjestelmät pakotesääntelyn noudattamisesta.

On kuitenkin huomattava, että lain esitöissä oikeushenkilöiltä edellytetään ainoastaan sellaista huolellisuutta, jota voidaan pitää kohtuullisena, järkevänä ja perusteltuna sellaisiin olosuhteisiin nähden, joissa oikeushenkilö toimii.⁹⁸ Tällä voidaan katsoa tarkoitettavan erityisesti sitä, että huolellisuudelta edellytetty taso riippuu oikeushenkilön harjoittaman toiminnan luonteesta ja siihen liittyvistä riskeistä.⁹⁹ Kohtuullinen ja perusteltu huolellisuus arvioidaan osana oikeushenkilön toimialaa suhteessa siihen merkitykseen, joka velvollisuudella oikeushenkilön toiminnan kokonaisuudessa on.¹⁰⁰

Käytännössä tämän voidaan katsoa tarkoittavan, että esimerkiksi yrityksellä, joka harjoittaa kaksikäyttötuotteisiin liittyvää kauppaa, on erilainen huolellisuusvelvoite koskien pakotelainsäädäntöä kuin yrityksellä, jonka toiminta ei ainakaan suoranaisesti liity pakotteiden alaisiin tuotteisiin. Mitä suurempi riski yrityksen toimintaan liittyy esimerkiksi toimialan tai toimintaympäristön vuoksi, sen yksityiskohtaisemmin ja tarkemmin myös huolellisuusvelvoitteen voidaan katsoa määräytyvän. Tätä

⁹⁵ Korkka 2019, s. 319.

⁹⁶ HE 95/1993, s. 31.

⁹⁷ Korkka 2019, s. 320–321. Ks. myös KKO 2021:6, jossa organisaatiohuolimattomuutta arvioitaessa todettiin, ettei yhdistys ollut toteuttanut riittäviä valvonta- ja raportointijärjestelmiä. Oikeustapausta käsitellään tarkemmin kohdassa 3.2.3.

⁹⁸ HE 95/1993, s. 31.

⁹⁹ Näin myös Jaatinen 2000 s. 105–106, joka korostaa toiminnan hyödyllisyyden arviointia sallitussa riskinotossa. Jaatisen mukaan sosiaalisesti välttämätöntä toimintaa harjoitettaessa suurempi vaarantamisen aste voidaan nähdä hyväksyttäväksi sen intressin vuoksi, jota toiminnalla edistetään.

¹⁰⁰ HE 95/993, s. 32.

vastaavasti esimerkiksi *Jaatinen* on katsonut, että rangaistusvastuun positiivisena edellytyksenä voidaan pitää juuri organisaation toiminnassa otettua kiellettyä riskinottoa.¹⁰¹

Organisaatiohuolimattomuudessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei voida perustaa yksinomaan siihen, että oikeushenkilö ei ole noudattanut toimintaansa liittyviä velvollisuuksia.¹⁰² Velvollisuuksien rikkomisen tai laiminlyöminen lisäksi vaaditaan erillistä laiminlyönnin ja rikoksen välistä syy-yhteyttä.¹⁰³ Käytännössä *Korkka-Knuts* on katsonut tämän tarkoittavan sitä, että oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen tai velvollisuuksien laiminlyöminen on täytynyt mahdollistaa oikeushenkilössä tapahtuneen rikoksen tekemisen.¹⁰⁴ Syy-yhteyden voidaan hänen mukaansa katsoa täyttyneen, jos laiminlyöty teko olisi melko todennäköisesti estänyt rikoksen tapahtumisen.¹⁰⁵

Vastaavasti myös *Jaatinen* on katsonut, että oikeushenkilön rikoslain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisella huolellisuusvelvoitteella on merkitystä lähinnä tilanteissa, joissa oikeushenkilölle asetetun huolellisuusvelvoitteen rikkominen tekee mahdolliseksi rikoksen tekemisen oikeushenkilön toiminnassa, tai vähintäänkin olennaisesti lisää mahdollisuutta rikoksen tekemiseen.¹⁰⁶ *Jaatinen* mukaan keskeistä on riskin arviointi; syy-yhteys täyttyy, mikäli riski rikokseen on olennaisesti kasvanut oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen myötä.¹⁰⁷ Kuten *Korkka-Knuts* on todennut, ei rikosoikeudelliseen vastuuseen riitä pelkästään toteamus siitä, että oikeushenkilön toiminta on organisoitu huolimattomasti. Sen sijaan vaaditaan konkreettisia todisteita siitä, mitä huolellisuusvelvoitetta on laiminlyöty ja mitä tämän velvoitteen täyttäminen olisi vaatinut.¹⁰⁸

¹⁰¹ *Jaatinen* 2000, s. 103.

¹⁰² *Jaatinen* 1998, s. 158.

¹⁰³ Syy-yhteyttä on korostettu vaatimuksena myös hallituksen esityksessä, ks. HE 95/1993, s. 33. Riskin olennaisuutta analysoidessa hallituksen esityksessä arvio perustetaan siihen, mitä ”yleisen elämäkokemuksen mukaan huolellisesti punnittaessa otetaan huomioon”.

¹⁰⁴ *Korkka* 2019, s. 317.

¹⁰⁵ *Korkka* 2019, s. 327.

¹⁰⁶ *Jaatinen* 1998, s. 157.

¹⁰⁷ *Jaatinen* 1998, s. 158. Ks. myös HE 95/1993, s. 13 ja 31.

¹⁰⁸ *Korkka* 2019, s. 323.

3.2.2 Syyllisyysperiaate organisaatiohuolimattomuudessa

Syyllisyysperiaatteella tarkoitetaan rangaistusvastuun yleistä perusedellytystä ja lähtökohtaa siitä, että rikosoikeudellinen rangaistusvastuu voi seurata ainoastaan sellaisesta teosta, joka osoittaa tekijässään subjektiivista syyllisyyttä.¹⁰⁹ Mikäli tekijällä ei ole ollut syyllisyysperiaatteelle olennaista toisintoimimismahdollisuutta, ei niin ikään rangaistusvastuuta voida asettaa. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että puhtaan objektiiviseen arviointiin keskittyvä analyysi ei välttämättä ole riittävä oikeushenkilön rangaistusvastuun peruste syyllisyysperiaatteen näkökulmasta.¹¹⁰ Myös rikoslain 9 lukua koskevassa lain esitöissä on todettu nimenomaisesti, että *oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta* on mahdollista puhua vastaavasti kuin vahingonkorvausoikeudellisesta oikeushenkilöllisestä tuottamuksesta.¹¹¹ On sinänsä selvää, että syyllisyysperiaate on otettava huomioon oikeushenkilöiden rangaistusvastuuta tutkittaessa. On kuitenkin huomioitavaa, että esitöiden mukaisesti rikosoikeudellinen syyllisyysperiaate on voitava määritellä sisällöltään yhteiskunnallisen kehitystarpeen edellyttämällä tavalla.¹¹²

Esimerkiksi *Korkka-Knuts* on katsonut, että oikeushenkilön toiminnassa tuottamuksellisuuden arviointi voitaisiin perustaa niin sanottuun objektivoituneeseen tuottamusarviointiin.¹¹³ Objektivoituneen tuottamusarvioinnin avulla oikeushenkilön tuottamus voitaisiin perustaa oletukseen siitä, että oikeushenkilön puolesta toimivien on täytynyt mieltää tai olisi pitänyt mieltää rikoksen mahdollisuus.¹¹⁴ Käytännössä voidaan katsoa, että organisaatiohuolimattomuudessa subjektiivinen

¹⁰⁹ Koponen 2002, s. 243. Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa tämän on katsottu tarkoittavan, että teko on tekijälleen *syyksiluettavissa* tahallisenä tai tuottamuksellisena rikoksena. Tässä tutkielmassa syyllisyys ajatellaan kuitenkin uudemmalle oikeuskirjallisuudelle tyypillisesti syyksiluettavuudesta erilliseksi kysymykseksi. Ks. aiheesta esimerkiksi Hyttinen 2015, s. 54 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 277.

¹¹⁰ Ks. keskustelusta esimerkiksi Jaatinen 2000, s. 83–86. Rangaistusvastuun perusteleminen puhtaasti objektiivisin kriteerein voidaan katsoa olevan ristiriidassa Jaatisen mukaan myös perus- ja ihmisoikeuksien kanssa, s. 85.

¹¹¹ HE 95/1993, s. 5.

¹¹² HE 95/1993, s. 5. Käytännössä esitöillä voidaan katsoa tarkoittavan, että syyllisyysperiaate voi saada oikeushenkilöiden rangaistusvastuussa tarpeellisilta osilta erilaisen sisällön kuin luonnollisten henkilöiden rikosoikeudellisessa vastuussa.

¹¹³ Korkka 2019, s. 332. Korkka-Knuts vertaa tekstissään organisaatiohuolimattomuuden subjektiivista analysointia *tiedotonta tuottamusta* koskevaan oppiin. Tiedoton tuottamus tarkoittaa käytännössä tiedostamatonta riskinottoa, jossa tekijä ei ole mieltänyt tunnusmerkistön toteutumista mahdolliseksi tai tullut edes ajatelleeksi koko asiaa. Ks. aiheesta tarkemmin esimerkiksi Nuutila 1997, s. 267.

¹¹⁴ Oletus voidaan Korkka-Knutsin mukaan perustaa oikeushenkilön korkeatasoiseen vaatimukseen huolehtia siitä, että sen toiminta on järjestetty lainmukaisesti ja että oikeushenkilön on oltava tietoinen sen toimintaan liittyvistä riskeistä. Ks. Korkka 2019, s. 333.

huolimattomuusarviointi perustuu lopulta oikeushenkilön kollektiiviseen suhtautumiseen asiasta. Koska oikeushenkilöllä ei itsellään ole varsinaista tahdonmuodostusta, muodostuu tämän kollektiivin subjektiivinen tiedoton tuottamus rangaistusvastuun perustaksi.

Jaatinen on esittänyt ajatuksen jaottelusta organisaation sisempään ja ulompaan kehään määriteltäessä oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta.¹¹⁵ Sisempi kehä koostuu hänen mukaansa sellaisista yrityksen toimihenkilöihin kuuluvista henkilöistä, jotka johtavat ja hallinnoivat yrityksen toimintaa sekä päättävät oikeushenkilön toimintapolitiikasta. *Jaatinen* katsoo, että tämä sisempi kehä kykenee sellaiseen inhimilliseen tahdonmuodostukseen, joka synnyttää rikosoikeudellisesti moitittavaa toimintaa oikeushenkilössä.¹¹⁶ Ulompi kehä koostuu puolestaan sellaisista oikeushenkilössä toimivista luonnollisista henkilöistä, jotka eivät kuulu organisaation sisempään kehään. Heidän toiminnastaan aiheutuva oikeushenkilön rangaistusvastuu edellyttää syy-yhteyttä sisemmän kehän toiminnan kanssa.¹¹⁷

Myös *Korkka-Knuts* on katsonut, että käytännössä organisaatiohuolimattomuuden subjektiivinen elementti edellyttää, että se taso, jolla on velvollisuus huolehtia oikeushenkilön toiminnan johtamisesta ja järjestämisestä, on subjektiivisella tasolla ymmärtänyt riskin tai sen olisi vähintään pitänyt mieltää riskin olemassaolo.¹¹⁸ Voidaankin ajatella, että lopulta oikeushenkilön subjektiivinen tuottamus voidaan rinnastaa sen johtohenkilöiden käsitykseen rikoksen mahdollisuudesta myös organisaatiohuolimattomuutta koskevissa tilanteissa. Yhtiössä tulee olla sellainen huolimaton toimintakulttuuri, josta oikeushenkilön johdon voidaan katsoa täytyneen olla tietoinen tai josta sen olisi vähintään pitänyt olla tietoinen. Näin katsoo myös *Jaatinen*, jonka esittämän näkökannan mukaisesti organisaation huolimaton

¹¹⁵ Jaatinen 1998, s. 166–168.

¹¹⁶ Jaatinen 1998, s. 167–168.

¹¹⁷ Jaatinen 1998, s. 168. Käytännössä organisaatiohuolimattomuudessa on kyse ulomman kehän toiminnassa tapahtuneista rikoksista. Teoriaa hyödyntäen voidaan tulkita, että tämä ulomman kehän toiminta voisi osoittaa oikeushenkilössä subjektiivista syyllisyyttä silloin, kun rikos on syy-yhteydessä sisemmän kehän tahdonmuodostuksen kanssa. Toisin sanoen, sellainen ulomman kehän toiminta, johon ei voida yhdistää organisaation johdon huolellisuusvelvoitteen rikkomiseen liittyvää tuottamusta, ei voitaisi katsoa oikeushenkilössä syyllisyyttä osoittavaksi.

¹¹⁸ Korkka 2019, s. 332.

toimintakulttuuri voisi korvata oikeushenkilöiden rangaistusvastuussa yksilölliseen syyllisyysvaatimukseen perustuvan vastuun rikoksen rakenteessa.¹¹⁹

Mikäli subjektiivinen vastuelementti nähdään osaksi oikeushenkilön rangaistusvastuun analyysiä, on huomioon otettava luonnollisesti myös anteeksiantoperusteet vastuusta vapauttavana tekijöinä. Organisaatiohuolimattomuutta koskevissa tilanteissa *Korkka-Knuts* on katsonut, että vastuuperusteena voisi lähtökohtaisesti tulla sovellettavaksi ainoastaan kieltoerehdys.¹²⁰ Kyse on tilanteesta, jossa rikoslain 4 luvun 2 §:n mukaisesti rikoksen tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna ja erehtymistä on pidettävä ilmeisen anteeksiannettavana laissa erikseen listattujen perusteiden nojalla. On kuitenkin huomioitava, että kieltoerehdyksen soveltamisala on tarkoitettu hyvin kapeaksi.¹²¹ Oikeuskäytännössä omaksuttu lähtökohta on se, että tietyllä alalla toimivat henkilöt ovat velvollisia olemaan selvillä oman alansa erityismääräyksistä, vaikka nämä olisivat hyvin tulkinnanvaraisia ja vaikeaselkoisia.¹²² Kuten myöhemmin käsitellään, tällä on erityistä merkitystä myös pakotelainsäädäntöön liittyvässä huolellisuusveloitteessa.

3.2.3 Organisaatiohuolimattomuus oikeuskäytännössä: KKO 2021:6

Organisaatiohuolimattomuutta rikosoikeudellisen vastuun perustana havainnollistaa hyvin korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2021:6. Ratkaisussa kyse oli tilanteesta, jossa rahapeliyhdistyksen asiakas oli pelannut rahapelejä varoihinsa nähden huomattavilla summilla, osan varoista olleen peräisin kavalletuista rahoista. Rahapeliyhdistys oli tehnyt asiakkaan pelaamisesta ilmoituksen rahanpesun selvittelykeskukseen keskusrikospoliisille, mutta oli tästä huolimatta antanut asiakkaan jatkaa pelaamista. Korkeimmassa oikeudessa kysymyksenasettelu koski sitä, voitiinko rahapeliyhdistys tuomita yhteisösakkoon tuottamuksellisesta rahanpesusta sillä perusteella, että se ei ollut noudattanut riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta toiminnassaan.¹²³

¹¹⁹ Jaatinen 1998, s. 154.

¹²⁰ Korkka 2019, s. 334.

¹²¹ Näin on katsonut esimerkiksi Nuutila 1997, s. 317, Hyttinen 2015, s. 81 ja 119 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 267–302.

¹²² Kallio 2016, s. 18. Ks. esimerkiksi KKO 2015:66, kohta 36. koskevassa tapauksessa todettiin, että kieltoerehdys edellyttää pelkän säännösten tulkinnanvaraisuuden sijaan sitä, että lain sisällön selvittäminen kohtaisi *ylivoimaisia* taikka *kohtuuttomia vaikeuksia*.

¹²³ KKO 2021:6, kohta 5.

Tapauksessa korkein oikeus käsitteli organisaatiohuolimattomuutta moite-edellytyksenä oikeushenkilön objektiiviseen huolellisuusvelvoitteen sisällön kautta. Arvioi kohdistui erityisesti rahanpesulakiin ja siinä asetettuihin velvollisuuksiin, joihin yhdistyksen toimintaa verrattiin. Huolellisuusvelvoitetta koskevan arvion osalta korkein oikeus totesi, että yhdistys oli laatinut sisäisiä ohjeita ja kouluttanut henkilöstöään rahanpesukysymyksissä sekä perustanut erityisen ryhmän vastaamaan rahanpesun vastaisesta työstä.¹²⁴ Tämän lisäksi yhdistyksellä oli käytössään erityinen valvontajärjestelmä rikollisen toiminnan ja väärinkäytösten tunnistamiseksi. Edellä mainitusta huolimatta korkein oikeus katsoi, että yhdistyksen toiminnassa ei ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.¹²⁵ Käytännössä huolellisuusvelvoitteen rikkominen johdettiin yhdistyksen sisäisen ohjeistuksen puutteellisuudesta.¹²⁶

Tapauksessa korkein oikeus katsoi, ettei pelkän rahanpesulaissa säädetyn ilmoitusvelvollisuuden täyttäminen ollut riittävää oikeushenkilölle asetetun huolellisuusvelvoitteen täyttämiseen, sillä rahapeliyhdistyksen sisäiset tutkinta- ja valvontamekanismit arvioitiin olleen ilmoituksen tekemisestä huolimatta riittämättömiä rahanpesun estämiseen.¹²⁷ Ratkaisun mukaan yhdistyksen olisi täytynyt ryhtyä oma-aloitteisiin toimiin rahanpesun estämiseksi.¹²⁸ Moite-edellytystä koskevan arvion lopputuloksena korkein oikeus katsoi, että huolellisuusvelvoitetta ei ollut noudatettu ja tapauksessa hyväksyttiin alempien oikeusasteiden tuomio tuottamuksellisesta rahanpesusta ja yhteisösakkoon tuomitsemisesta.¹²⁹

¹²⁴ KKO 2021:6, kohta 50.

¹²⁵ KKO 2021:6, kohta 56.

¹²⁶ Yhdistyksen sisäisten ohjeiden mukaan pelitilejä jäädytetään ainoastaan, kun keskusrikospoliisi on sitä edellyttänyt. KKO 2021:6, kohdat 50–54.

¹²⁷ KKO 2021:6, kohta 54.

¹²⁸ KKO 2021:6, kohdat 52–54.

¹²⁹ Huomionarvoista on myös se, että tapauksessa *anonyymien syyllisyyden* perusteella. Yhdistyksen toimitusjohtajaa vastaan asetetut syytteet oli hylätty lainvoimaisella tuomiolla, eikä syyllisyyttä arvioitu erikseen kenenkään muun yksittäisen henkilön osalta. Esimerkiksi Hyttinen on kyseenalaistanut tapausta koskevassa oikeustapauskomentissaan sen, miten tuomioistuimien voi arvioida tuottamuksellisen rahanpesun edellyttämää tekijän huolimattomuutta tilanteessa, jossa tekijä on jäänyt tuntemattomaksi. Ks. Hyttinen 2023, kohta ”Mihin ratkaisu perustuu?”. Anonyymiin syyllisyyteen ja siihen liittyvään kysymyksenasetteluun ei ole mahdollista tutustua tarkemmin tämän tutkielman puitteissa. Ks. aiheesta esimerkiksi Koskela 2022, s. 38–49, joka on käsitellyt pro gradu -tutkielmassaan KKO:n tapausta anonyymien syyllisyyden kannalta.

Ratkaisun perusteella voidaan todeta, että korkeimman oikeuden esittämä tulkintalinjaus asettaa oikeushenkilöiden huolellisuusvelvoitteen rikostilanteissa korkealle tasolle. Vaikka oikeushenkilö toteutti sinällään huolellisuusvelvoitetta koskevien normien, lähinnä rahanpesulain, määräykset, sen ei tästä huolimatta katsottu toimineen sellaisella huolellisuudella, jonka yhdistyksen, jonka palvelut soveltuvat erityisen hyvin rahanpesuun, olisi edellytetty tilanteessa toimivan. Ratkaisun valossa vaikuttaa siltä, että esimerkiksi valvonta- ja raportointijärjestelmien olemassaolo ei itsessään riitä osoitukseksi riittävästä huolellisuudesta yhtiön toiminnassa. Keskeistä objektiivisen huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa on se, mihin *konkreettisiin* toimiin organisaatio on ryhtynyt rikoksen ehkäisemiseksi ja havaitsemiseksi.

On kiinnostavaa, että objektiivisen huolellisuusvelvoitteen lisäksi myös oikeushenkilön subjektiivisen tuottamuksen arviointi sai ratkaisussa merkitystä. Rahapeliyhdistys vetosi kieltoerehdykseen oikeushenkilön anteeksiantoperusteena organisaatiohuolimattomuutta koskien.¹³⁰ Tapauksessa jäi epäselväksi, oliko keskusrikospoliisi antanut yhdistykselle ohjeen odottaa viranomaisen toimia rahanpesuilmoituksen tekemisen jälkeen.¹³¹ Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että yhdistyksellä oli joka tapauksessa ollut itsenäinen velvollisuus noudattaa sääntelyä keskusrikospoliisin mahdollisista ohjeista huolimatta. Kuten oikeuskirjallisuudessa on esitetty, voi ratkaisun perusteella antaa merkitystä myös oikeushenkilön subjektiiviselle kyvylle noudattaa objektiivista huolellisuusvelvoitetta. Kyseinen tapaus jättää avoimeksi kuitenkin sen, mitä käytännössä vaadittaisiin, jotta kieltoerehdys voisi tulla konkreettisesti tilanteessa sovellettavaksi.¹³²

¹³⁰ KKO 2021:6, kohta 55.

¹³¹ KKO 2021:6, kohta 55.

¹³² Nähdäkseni kynnystä ei voida asettaa ainakaan yksityisiä henkilöitä koskevaa oikeuskäytäntöä matalammaksi. Kieltoerehdyksen soveltaminen edellyttää oikeushenkilön subjektiivisen erehdyksen anteeksiannettavuuden tutkimista. Tämä asettaa arvioinnille erityisiä haasteita, sillä yllä keskustellusti oikeushenkilön subjektiivinen vastuuarviointi perustuu joka tapauksessa objektivoituneeseen tuottamusarviointiin. On hankala mieltää tilannetta, jossa koko oikeushenkilön kollektiivi olisi toiminut kieltoerehdyksen varassa omalla, erityisosaamista vaatimalla toimialallaan.

3.2.4 Huolellisuusveloitteen merkitys *common law* -maissa

Kansainvälisesti oikeushenkilön rikosoikeudellista vastuuta koskevaa teoreettista keskustelua on käyty laajalti etenkin *common law* -maissa.¹³³ Erityisesti Yhdysvalloissa keskustelua on herättänyt se, missä määrin oikeushenkilöä voidaan pitää rikoksen tekijänä ja miten organisaation syyllinen mieli, niin sanottu *corporate mens rea* määritellään.¹³⁴ Oikeushenkilöiden vastuun osalta Yhdysvalloissa on hyödynnetty *respondeat superior* -oppia, jossa yhtiöön kohdistetaan välillinen vastuu sen yksittäisen työntekijän rikoksesta, eikä moitittavuutta tutkita erikseen organisaation ja sen yksittäisen toimijan välillä.¹³⁵ Vastaavasti esimerkiksi osavaltioiden mallirikoslaissa, *MPC-mallissa*, oikeushenkilön rangaistusvastuuta lähestytään sen kautta, onko rikos valtuutettu, käsketty, vaadittu, tehty tai huolimattomuudella sallittu yrityksen korkeimman johdon tasolta.¹³⁶

Yritysten huolellisuusveloitteelle ja toimintakulttuurin arvioinnille voidaan kuitenkin antaa merkitystä myös kansainvälisissä oikeushenkilön vastuuta koskevissa opeissa. *Common law* -maita koskevassa oikeuskirjallisuudessa on kehitelty useita oikeushenkilön vastuurakenteita, jotka pyrkivät siirtämään rikosoikeudellisen vastuun tarkastelun pois yksittäisen työntekijän tasolta, keskittyen yritysten organisatoriseen rakenteeseen ja toimintakulttuuriin rikosoikeudellisen vastuun perustana. Vastuumalleja on useita, mutta yhtenä keskeisimpänä voidaan mainita niin sanotut GCC-mallit eli *genuine corporate culpability* -mallit.¹³⁷ GCC-malleissa yritysten rikosoikeudellinen vastuu perustetaan esimerkiksi yritysten mahdollisuuteen estää rikoksien tekemistä, yritysten reagointiin jo tapahtuneisiin rikoksiin tai sellaiseen toimintakulttuuriin, joka kannustaa rikosten tekemiseen.¹³⁸

GCC-malleja vastaavasti myös muun muassa *Weissmann* ja *Newman* ovat kehittäneet yritysten huolellisuusveloitetta koskevan teorian, jonka mukaisesti yhtiöön

¹³³ Esimerkiksi Yhdysvalloissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva oppi kehittyi jo 1800-luvulla. Jaatinen 2000, s. 33.

¹³⁴ Ks. keskustelusta esimerkiksi Edgerton 1927, s. 828 Khanna 1999, s. 355–414.

¹³⁵ Kyseessä on ns. *vicarious liability*. Ks. Laufer 1994, s. 660 ja Weissmann – Newman 2007, s. 433.

¹³⁶ Jaatinen 2000, s. 35.

¹³⁷ Jaatinen 1998, s. 168–178.

¹³⁸ Malleista voidaan käyttää nimitystä *proactive corporate fault* (ks. esimerkiksi Harvard Law Review 1979), *reactive corporate fault* (ks. Fisse 1983, s. 1195–1213) ja *corporate ethos* (ks. esimerkiksi Bucy 1991).

kohdistettava rikosoikeudellinen moite edellyttää todistetta siitä, että yhtiö on rikkonut huolellisuusvelvoitettaan. Mikäli oikeushenkilö on toteuttanut kaikki kohtuulliset toimenpiteet estääkseen ja havaitakseen työntekijänsä rikollisen toiminnan, ei teorian mukaisesti yhtiöön tulisi kohdistaa rikosoikeudellista moitetta.¹³⁹ Huolellista toimintaa analysoidessa he korostavat toimivan *compliance*-ohjelman merkitystä rikosvastuuta vastaan puhuvana seikkana.¹⁴⁰

Sekä GCC-mallit että *Weissmannin* ja *Newmanin* teoria muistuttavat kansallisessa organisaatiohuolimattomuudessa varsinkin objektiivisen huolellisuusvelvoitteen täyttymistä koskevaa argumentaatiota. Niissä keskeistä on sen arviointi, miten tietty organisaation toiminta on joko ennaltaehkäissyt tai pyrkinyt korjaamaan oikeushenkilössä tapahtunutta rikkomusta. Objektiivista huolellisuusvelvoitetta korostavia malleja voidaan nähdäkseni kritisoida kuitenkin siitä, että ne eivät ainakaan suoraan ota kantaa syy-yhteyden tai oikeushenkilön subjektiivista tuottamusta koskevaan arviointiin. Rangaistusvastuu perustuu puhtaasti objektiivisesti arvioitaviin kriteereihin, joka on kansallisen järjestelmämme kannalta vierasta.¹⁴¹ Erityisesti GCC-malleihin kuuluva oikeushenkilön jälkikäteiseen toimintaan pohjautuva vastuun rakenne keskittyy kansallisen organisaatiohuolimattomuutta koskevan opin kannalta väärään ajankohtaan.¹⁴² Toisaalta myös organisaatioiden ennakollinen toiminta ei välttämättä vastaa organisaatiohuolimattomuuden olennaiseen kysymykseen siitä, onko organisaatio toiminut juuri kyseisessä *yksittäistapauksessa* siltä vaaditulla huolellisuudella.

Organisaatiohuolimattomuudelle ominainen kollektiivisen suhtautumisen tutkiminen saa tukea kuitenkin myös uudemmassa yhdysvaltalaisesta oikeusdoktriinista. Näistä keskeisimpänä voidaan mainita *Laufer*, joka on esittänyt yritysten rikosoikeudellista vastuuseen konstruktivistista syyllisyyttä, *constructive corporate fault*, koskevan teorian. Konstruktivisessa syyllisyydessä lähtökohtana on se, että rikosoikeudellisessa

¹³⁹ Weissmann – Newman 2007, s. 429.

¹⁴⁰ Weissmann – Newman 2007, s. 451. Compliance-ohjelmista ja niiden vaikutusta yritysten rikosoikeudelliseen vastuuseen pakoterikosten kontekstissa käsitellään tarkemmin luvussa 5.2.

¹⁴¹ Varsinkin syyllisyysperiaate edellyttää myös subjektiivisten elementtien huomioon ottamista. Ks. luku 3.2.2.

¹⁴² Toisaalta on huomionarvoista, että myös kansallisesti korkein oikeus on perustanut organisaatiohuolimattomuuden arvioinnin yhtiön jälkikäteiseen toimintaan ratkaisussaan KKO 2013:56. Ratkaisuun voidaan suhtautua organisaatiohuolimattomuutta koskevan opin kannalta kriittisesti.

analyysissä pyritään erottamaan oikeushenkilön oma suhtautuminen rikokseen organisaatiossa toimivan yksittäisen luonnollisen henkilön tiedosta. *Lauferin* ajatuksen mukaisesti edellytyksenä arvioinnille on se, että yksittäisen henkilön teot voidaan katsoa organisaation teoiksi.¹⁴³ Konstruktivisessa syyllisyydessä rikosoikeudellinen moite todetaan sen perusteella, voidaanko oikeushenkilöiden omia toimia, ottaen huomioon vallinneet olosuhteet, objektiivisesti arvioiden pitää tarkoituksellisina, tietoisina tai kiellettyä välinpitämättömyyttä tai huolimattomuutta osoittavina tekoina.¹⁴⁴ Tässä arvioinnissaan *Laufer* nojautuu objektiivisesti arvioitaviin kriteereihin, jotka koskevat muun muassa organisaation kokoa, toimintaa ja rakennetta.¹⁴⁵

Organisaatiohuolimattomuuden kannalta mielenkiintoista on erityisesti organisaation huolimattomuutta osoittavan teon arviointi. *Lauferin* konstruktivisessa syyllisyydessä oikeushenkilön tuottamus voidaan perustaa organisaation ottamaan sellaiseen huomattavaan ja perusteettomaan riskiin, jonka sen olisi pitänyt kohtuudella havaita.¹⁴⁶ Standardina toimii se huolellisuus, jota kyseeseen tulevan oikeushenkilön toiminnassa voidaan kohtuudella edellyttää. Käytännössä *Lauferin* voidaan katsoa viittaavan huolellisuuden arvioinnissa eräänlaiseen keskivertoyhtiön jäsentelyyn; yhtiön ottaman riskin on oltava sellainen, että sen huomaamatta jättäminen merkitsee vakavaa poikkeamista sellaisesti huolellisuuden tasosta, jota keskimääräinen yhtiö noudattaisi.

Nähdäkseni *Lauferin* konstruktivistisesta syyllisyyttä koskeva jäsentely muistuttaa osittain organisaatiohuolimattomuuden subjektiivista tuottamusta koskevaa arviointia. *Laufer* pyrkii jäsentämään oikeushenkilön rangaistusvastuun yksilövastuuseen perustuvan rikosoikeudellisen järjestelmän rakenteeseen ottamalla huomioon organisaation oman syyllisyyden muodostuksen puhtaan objektiivisen tarkastelun sijaan. Kansallisesti esimerkiksi Jaatinen on katsonut, että

¹⁴³ Teot voitaisiin katsoa organisaation teoiksi silloin, kun ne ovat linjassa organisaation kulttuurin, toimintatapojen tai muiden ominaisuuksien kanssa, Laufer 2006, s. 72.

¹⁴⁴ “*Did the actions of the corporation, given the circumstances, objectively manifest intention or purpose, awareness or knowledge, indifference or recklessness?*”, ks. Laufer 2006, s. 72.

¹⁴⁵ Laufer 2006, s. 72.

¹⁴⁶ Laufer 1994, s. 722.

syllisyysperiaate on edelleen keskeisessä asemassa arvioitaessa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä ja yksilöiden toimintaa organisaation sisällä.¹⁴⁷

3.2.5 Huolellisuusvelvoitteen merkitys rikosoikeudellisen vastuun kannalta

Organisaatiohuolimattomuuteen perustuva rikosoikeudellinen moite voidaan katsoa vaikeaksi sovitettavaksi rikosoikeusjärjestelmämme kanssa, joka on rakentunut puhtaasti yksilön vastuuta koskevalle lähtökohdalle.¹⁴⁸ On myös esitetty, että organisaatiohuolimattomuutta koskevan vastuuperusteen haasteena on erityisesti sen kehittymättömyys ja sirpaleisuus.¹⁴⁹ Nähdäkseni huolellisuusvelvoitteeseen perustuva oikeushenkilön rangaistusvastuun merkitystä voidaan kuitenkin perustella ainakin kahden eri tason avulla.

Näistä ensimmäinen liittyy oikeushenkilöiden asemaan monimutkaisina organisaatioina, joissa vastuu organisaation toimista on saatettu jakaa useammalle eri tasolle. Klassinen argumentti liittyy siihen, että yritykset, toisin kuin useimmat luonnolliset henkilöt, eivät voi täysin hallita niiden ihmisten toimintaa, joiden käytöksestä ne voidaan periaatteessa asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen.¹⁵⁰ Toisaalta myös yksittäiset henkilöt toimiessaan osana oikeushenkilön toimintaa eivät useinkaan joudu moitittavasta teostaan vastuuseen moraalisesti eikä juridisesti, sillä organisaatio saattaa olla järjestetty siten, että vastuuta on mahdotonta kohdistaa.¹⁵¹ Huolellisuusvelvoitteeseen perustuva rikosoikeudellinen vastuu pyrkii kohdistamaan rangaistusvastuun niihin yrityksiin, joissa oikeushenkilössä tapahtunut rikos osoittaa myös oikeushenkilön oman toiminnan moitittavuutta. Esimerkiksi pakoterikoksen tapahtuminen yrityksen toiminnassa ei voida automaattisesti katsoa tarkoittavan, että yritys on laiminlyönyt huolellisuusvelvoitteensa ja on näin rikosoikeudellisessa vastuussa.

¹⁴⁷ Jaatinen 2000, s. 25.

¹⁴⁸ Sen sijaan samastamiseen perustuvassa oikeushenkilön vastuumallissa lähtökohta on jokseenkin selvempi, sillä siinä organisaation johtohenkilön osallisuus rikokseen katsotaan osoittavan myös oikeushenkilön toiminnan moitittavuutta. Ks. OM 2020:22, s. 45.

¹⁴⁹ Nissinen 2019.

¹⁵⁰ Ks. esimerkiksi Weissmann – Newman 2007, s. 430.

¹⁵¹ Tästä ilmiöstä voidaan käyttää myös termiä *vastuuttomuuden institutionalisointi*. Clinard – Yeager 1980, s. 44.

Toisaalta huolellisuusvelvoitteeseen perustuvaa oikeushenkilöiden rikosoikeudellista vastuuta voidaan perustella myös eri rikosoikeudellisten preventioteorioiden kautta. Preventioteorioiden lähtökohtana on se, että rangaistus voidaan katsoa oikeutetuksi silloin, kun se hyödyttää yhteiskuntaa vähentämällä rikoksesta tuomitun taipumusta tehdä rikoksia tulevaisuudessa tai vähentämällä yleisesti rikollisuutta yhteiskunnassa.¹⁵² Rikosoikeudellisilla seuraamuksilla tulee lähtökohtaisesti olla siis yleisestävä, preventiivinen vaikutus, joka voi käytännössä tarkoittaa joko moraalia luovaa tai toisaalta pelotteeseen perustuvaa vaikutusta.¹⁵³ Tämän lisäksi voidaan puhua myös rikosoikeudellisesta erityispreventiosta, jolla pyritään vähentämään yksittäisen rikoksentekijän taipumusta syyllistyä rikoksiin.¹⁵⁴

Esimerkiksi *Laufer* on esittänyt väitteen siitä, että useat yritykset ovat onnistuneet tosiasiallisesti siirtämään rikosoikeudellisen riskin yhtiön organisatorisessa rakenteessa alemmalle tasolle.¹⁵⁵ Rikosoikeudellinen vastuu saattaa kohdistua yrityksen johdon sijasta yksittäisiin työntekijöihin samalla kun yritys välttää rikosoikeudellisen vastuun kokonaan. Erityisesti pakoterikosten kontekstissa on merkityksellistä arvioida, mikä vastuu yksittäisellä työntekijällä voi olla monimutkaisen pakotesäätelyn tulkinnasta ja sen noudattamisesta. Tämä kysymyksenasettelu on olennainen myös luvussa 4 käsiteltävissä säännöstelyrikoksia koskevissa oikeustapauksissa.

Preventioteorioihin liittyen on myös perusteltua kysyä, mikä on tällaisen yksittäiseen työntekijään kohdistuvan rikosoikeudellisen moitteen preventiovaikutus oikeushenkilön toiminnan kannalta. Nähdäkseni rikosoikeuden preventiivisen vaikutuksen näkökulmasta rangaistusuhan tulisi olla sellainen, millä voidaan tosiasiallisesti vaikuttaa oikeushenkilön käyttäytymiseen. Myös esimerkiksi *Matikkala* on katsonut, että moitteen kohdistaminen oikeushenkilöön voisi olla hyödyllistä juuri preventiivisestä näkökulmasta käsin.¹⁵⁶ Ottaen huomioon yhteisöskon merkittävästi kasvavan määrän, on oletettavaa, että pakoterikosdirektiivin asettamille muutoksilla oikeushenkilöiden rangaistusvastuuseen on osaltaan pyritty tähän.

¹⁵² Lappi-Seppälä 2000, s. 15–30. Ks. rikosoikeudellisista rangaistusteorioista myös Tolvanen 2009.

¹⁵³ Nuutila 1997, s. 22–35.

¹⁵⁴ Nuutila 1997, s. 23.

¹⁵⁵ Laufer 1999, s. 1350.

¹⁵⁶ Matikkala 2021, s. 341–342.

4 Organisaatiohuolimattomuus pakoterikoksissa

4.1 Säännöstelyrikkokset oikeuskäytännössä

4.1.1 Huolellisuusvelvoitteen analysointi osana säännöstelyrikkoksia

Yllä on esitetty organisaatiohuolimattomuutta koskevaa yritysten vastuun rakennetta ja pyritty jäsentelemään sen sisältöä yleisellä tasolla sekä kansallisen että kansainvälisen oikeuskirjallisuuden kautta. Seuraavaksi siirrytään käsittelemään organisaatiohuolimattomuutta pakoterikosten kontekstissa, ottaen huomioon pakotesäätelyn asettamat erityispiirteet yritysten huolellisuusvelvoitteelle. Luvun alussa kysymystä lähestytään tarkastelemalla organisaatiohuolimattomuuden merkitystä pakoterikosten kontekstissa tulkitsemalla oikeustilaa säännöstelyrikkosta koskevien tuomioiden avulla.

Organisaatiohuolimattomuuden tarkastelussa voidaan vastuuperusteen rakenteen perusteella erotella seuraavat huolellisuuden osa-alueet, jolle voidaan antaa merkitystä oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun kannalta: *selonottovelvollisuus ja toimialaan liittyvät riskit, sisäiset toimintaohjeet, valvonta- ja koulutusvastuu sekä toimitusketjut ja liikekumppanit*. Seuraavassa säännöstelyrikkostuomioita analysoidaan näiden huolellisuuden osa-alueiden kautta siinä laajuudessa, missä ne näyttäytyvät kussakin yksittäisessä oikeustapauksessa. Oikeuskäytännön analyysin valossa on tarkoitus vastata kysymykseen siitä, millainen merkitys oikeushenkilön rangaistusvastuulle ja tarkemmin organisaatiohuolimattomuudelle vastuurakenteena tulisi antaa pakoterikosten kontekstissa. Säännöstelyrikkoksia koskevan analyysin jälkeen luvussa siirrytään käsittelemään muuttuvaa pakoterikossäätelyä ja sen vaikutuksia oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta, minkä perusteella huolellisen toiminnan sisältöä pyritään yhä edelleen jäsentelemään.

4.1.2 Säännöstelyrikkostuomiot käräjäoikeuksissa

Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden tapaus R 24/287 (ei lainvoimainen) koski törkeää säännöstelyrikkosta laajassa rikoskokonaisuudessa. Tapauksessa kahta eri yhtiötä ja yhtiöiden toimitusjohtajaa sekä työntekijöitä syytettiin kaksikäyttötuotteiksi luokiteltujen ja muiden pakotteiden alaisten tuotteiden kuljetuksesta,

kauttakuljetuksesta ja kuljetuksen yrittämisestä Venäjälle. Tapauksessa vaadittiin yhteisösakkoa syytettyjen edustamille yhtiöille.

Selonottovelvollisuuden sisällön ja toimialueeseen liittyvien riskien osalta on kiinnostavaa, että tapauksessa oli sinänsä riidatonta se, että vastaajat olivat aktiivisesti pyrkineet selvittämään tuotteisiin kohdistuvia vientirajoituksia. Syytteessä kuvatut osateot olivat vastaajien mukaan vain pieni osa suurempaa vientierää, jonka myötä yksittäisten tuotteiden vientirajoitusten selvittäminen oli ollut vaikeaa. Tämän lisäksi tapauksessa todettiin, että myös viranomaisilla oli ollut vaikeuksia saada selville pakotelainsäädännön tarkempi sisältö ja että viranomaisten tulkintakäytäntö ei ollut vientivalvontaa koskevien säännösten tulkinnassa täysin johdonmukaista. Tästä huolimatta käräjäoikeus kuitenkin katsoi selonottovelvollisuudelle merkityksellisellä tavalla, että etenkin vientialalla toimivilla henkilöillä oli hyvin korkealle asetettu velvollisuus tuntea voimassa oleva pakotelainsäädäntö.

Tapauksessa merkitystä annettiin siis yhtiöiden toimialalle ja siihen liittyvien riskien tunnistamiseen. Tämän osalta käräjäoikeus piti oikeuskäytännön perusteella selvänä, että elinkeinoharjoittajan on tunnettava lain sisältö ja sopeutettava liiketoimintonsa käytäntöineen sellaiseksi, että toiminta pysyy lain säättämässä puitteissa. Toisin sanoen, ratkaisun perusteella selonottovelvollisuuden merkitys korkeariskisellä toimialalla on yritysten huolellisuusvelvoitetta arvioitaessa keskeinen. Vastaavasti on tulkittavissa, että sääntelyn epäselvyyteen ei niin ikään voi oikeushenkilö lähtökohtaisesti omalla toimialallaan vedota. Tapauksen perusteella edes viranomaisten ohjeistuksen epäselvyys tai puutteellisuus ei poista elinkeinoharjoittajan selonotto- ja toimintavelvoitteita. Tämän voidaan katsoa olevan linjassa aikaisemmin käsitellyn organisaatiohuolimattomuutta koskevan korkeimman oikeuden tapauksen KKO 2021:6 kanssa.

Yhtiön sisäisten toimintaohjeiden analyysin kannalta on merkityksellistä, että syytteen mukaan yhtiöiden toiminnassa ei ollut ryhdytty vaadittaviin toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, ettei yhtiöitä hyödynnetä pakotteiden kiertämisessä. Tämän osalta on huomattava, että työntekijät vetosivat puolustuksessaan tietämättömyyteensä ja omaan selonottovelvollisuutensa puuttumiseen yhtiön toiminnassa. Työntekijät katsoivat tiedonsaamismahdollisuutensa ja selonottovelvollisuutensa olleen

rajoitettuja sen mukaan, miten työskentely oli oikeushenkilön toiminnassa järjestetty. Koulutus- ja valvontavastuun osalta syytteen alaisissa yhtiöissä työntekijöiden perehdytys, työnjohto ja valvonta katsottiin olleen ainoastaan tapauksessa tuomitun toimitusjohtajan vastuulla.

Sisäisten toimintaohjeiden arvioinnissa syyttäjä perusti yhteisösakkovaatimuksensa osaltaan myös siihen, ettei yhtiöissä ollut tarvittavia toimintatapoja rikosten ehkäisemiseksi ja yhtiöiden laillista liiketoimintaa ja vakiintunutta asemaa oli hyödynnetty rikosten tekemisessä. Vastaajat puolestaan argumentoivat, että oikeushenkilön toiminnassa oli toimittu viranomaisten antamien ohjeiden ja alalla vallitsevan käytännön mukaisesti. Toisaalta toimitusketjujen osalta on huomattava, että kyseisessä tapauksessa kansainvälinen kauppa Venäjälle ei ole ollut tekoaikana kokonaan kiellettyä, ja yrityksen velvollisuutena sopimuskumppaneitaan kohtaan oli ollut yrittää suorittaa sovitut toimeksiannot niiltä osin, kuin viennissä olevat tavarat eivät ole olleet vientirajoituksen alaisia.

Tapauksessa molempien yhtiöiden toimitusjohtaja A tuomittiin säännöstelyrikoksesta yhden osateon osalta. Muiden työntekijöiden osalta käräjäoikeus hylkäsi syytteen säännöstelyrikoksesta kokonaisuudessaan erityisesti riittävän näytön puuttumisen vuoksi. Käräjäoikeus hylkäsi lopulta myös yhteisösakkoa koskevan vaatimuksen kohtuuttomuuteen vedoten.¹⁵⁷

Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden tapauksessa R20/2013 (*lainvoimainen*) oli kyse tilanteesta, jossa säännöstelyrikoksesta syytetyn B:n epäiltiin vieneen yhtiön X edustajana Suomesta Irakiin kaksikäyttötuotteeksi luokitellun laitteen. Tapauksessa syyte kuitenkin hylättiin etenkin sen perusteella, että B:n ei katsottu olleen tietoinen tilauksesta.

Selonottovelvollisuuden sisällön arvioinnin osalta olennaista tapauksessa on se, että käräjäoikeus katsoi näytetyksi, että B oli tullut tietoiseksi syytteessä tarkoitetussa kaupan kohteena olevasta laitteistosta ja sen ominaisuuksista vasta tilauksen suorittamisen jälkeen. Tämän jälkeen B oli pyrkinyt aktiivisesti selvittämään laitteen

¹⁵⁷ Käräjäoikeus katsoi, että käytännössä yhteisösakko ja yksilörangaistus olisivat kohdistuneet samaan henkilöön, eli yhtiöiden toimitusjohtajaan A:han.

laatua ja sen teknisiä ominaisuuksia yhteistyössä viranomaisten kanssa. On erityisen mielenkiintoista, että kyseisessä tapauksessa selonottovelvollisuuden täyttämisen voidaan katsoa koskeneen B:n *jälkikäteistä toimintaa*. Sen sijaan käräjäoikeudessa merkitystä ei annettu sille, oliko yhtiössä pyritty selvittämään pakotesääntelyn sisältöä etukäteen. Tämä siitä huolimatta, että tapauksessa kyse oli pakotteiden alaiseen maahan viedystä, kaksikäyttötuotteeksi luokitellusta laitteesta, jolle ei ollut hankittu asianmukaista vientiä koskevaa lupaa.

Yhtiön sisäisille toimintaohjeille annettiin tapauksessa merkitystä lähinnä sen arvioimisessa, voiko toimitusjohtajaa pitää rikosoikeudellisessa vastuussa siitä, jos joku muu tekee hänen edustamansa yhtiön nimissä sopimuksia, joihin B ei ole itse antanut valtuutusta. Tapauksessa huomionarvoista oli, että B:n muodollisen johdon ohella tosiasiallista päätäntävaltaa yrityksessä käytti henkilö C, johon nähden B:n katsottiin olleen alisteisessa asemassa.

Tapauksessa katsottiin, että B:tä yrityksen toimitusjohtajana ei voitu asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen säännöstelyrikoksesta pelkästään sen perusteella, että hän toimi muodollisesti yhtiön johdossa. Sen sijaan käräjäoikeus katsoi, että B:n olisi itse konkreettisesti täytynyt toimia säännöstelyrikoksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla. Käräjäoikeuden argumentaation mukaan edes pelkän tietoisuuden säännöstelyrikoksesta ei voitu katsoa mahdollistavan syyllistymistä rikokseen, sillä säännöstelyrikos oli rangaistavaa ainoastaan tahallisena.

Tapauksta voidaan kritisoida huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta kuitenkin siitä, toteutuuko rikosoikeudellinen vastuu ollenkaan, mikäli huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoteasioissa on laiminlyöty kokonaan. Tapauksessa vaikuttaa selvältä, että yhtiössä ei ollut käytössä mitään huolellisuutta osoittavia toimintaohjeita tai koulutusta tai valvontaa pakoteliitännäisistä asioista. On huomionarvoista, että uusien pakoterikosta koskevien tunnusmerkistöjen myötä vastaava tilanne voisi nykyään tulla tarkasteltavaksi tuottamuksellisena pakoterikoksena, jossa törkeä huolimattomuus riittää vastuun perustaksi. Nähdäkseni toimitusjohtajan toimintaa olisi nykyisten tunnusmerkistöjen valossa arvioitava erilailla.

Tämän lisäksi tapauksen kannalta on oleellista huomata, että syyttäjä ei vaatinut missään kohtaa yhteisösakkoa B:n ja C:n edustamalle yhtiölle X. Tapauksessa oli kiistatonta, että yhtiön X toiminnassa oli syyllistytty säännöstelyrikokseen viemällä

pakotteiden alainen kaksikäyttötuote Irakiin. Tästä huolimatta ainoastaan yhtiön toimitusjohtajaa B:tä kohtaan oli nostettu syyte säännöstelyrikoksesta, joka hylättiin siksi, että tapauksessa ei voitu osoittaa B:n olleen tietoinen kaupasta tai hyväksyneen sen tekemistä. Käräjäoikeuden ratkaisusta jää epäselväksi, minkä takia yhtiön edustajaa C:tä ei ollut syytetty säännöstelyrikoksesta. Mikäli näin olisi tehty ja olisi lisäksi osoitettu, että C on väitetyin mukaisesti tosiasiallisesti käyttänyt päätäntävaltaa yhtiössä, olisi yhteisösakkoa koskevan vaatimuksen voinut tehdä myös *samastamista* koskevan vastuun perusteella.

Kymenlaakson käräjäoikeuden ratkaisuisa R 23/480 (lainvoimainen) ja R 22/1393 (ei lainvoimainen) oli kyse tilanteista, joissa molemmissa vastaajia syytettiin törkeistä säännöstelyrikoksista. Tapauksissa syytetyt olivat yrittäneet viedä Venäjälle pakotteiden alaisia tuotteita, joiden arvo oli useita kymmeniä tuhansia euroja. Kyse oli tilanteista, joissa molemmilla vastaajilla oli ollut hallussaan viennin alaisesta tavarasta kahdet määränpäältään toisistaan eroavat rahtikirjat, joissa toisessa määränpääksi oli merkitty Venäjä ja toisessa, korjatussa asiakirjassa, Kazakstan.

Selonottovelvollisuuden osalta käräjäoikeus katsoi merkitykselliseksi etenkin sen, oliko vastaaja voinut olla perustellusti siinä käsityksessä, että hänen kuljettamansa rahdin määränpää oli ollut Kazakstan eikä Venäjä. Käräjäoikeus totesi perusteluissaan, että etenkin ulkomaanliikenteessä työskentelevällä ammatinharjoittajalla on oltava kyky ja mahdollisuus selvittää vientiin vaikuttavat säännökset. Tämän lisäksi käräjäoikeus katsoi, että vastaajan olisi täytynyt tiedostaa se, että Venäjälle vietävän tavaran laadun kanssa tulisi noudattaa tavanomaista suurempaa huolellisuutta. Nähdäkseni molemmissa käräjäoikeuden ratkaisuisa kyse onkin toimialaan ja yleisemmin toimintaympäristöön liittyvän riskin arvioinnin merkityksestä osana huolellisuusvelvoitteen sisältöä.

Tapauksissa on mielenkiintoista se, että vastaajat vetosivat kumpikin tahollaan siihen, että he olivat toimineet työnantajiltaan saamiensa ohjeiden mukaisesti, kuljettaen työnantajayhtiön autoa osana palkkatyötään. Käräjäoikeus ei kuitenkaan ottanut tapauksessa kantaa työnantajayhtiöiden koulutus- ja valvontavastuuseen tai työnantajayhtiöiden sisäisten ohjeiden merkitykseen. Sen sijaan ratkaisut perustuivat puhtaasti siihen, oliko vastaajien katsottu kyseisessä yksittäistapauksessa tienneen tavaran tosiasiallinen määränpää. Ensimmäisessä tapauksessa vastaajan katsottiin

olleen perustellussa käsityksessä siitä, että rahdin määränpää oli ollut Venäjän sijaan Kazakstan. Sen sijaan jälkimmäisessä tapauksessa vastaaja tuomittiin törkeästä säännöstelyrikoksesta. Työnantajayhtiöiden vastuuta ei tapauksissa arvioitu.

Etelä-Karjalan käräjäoikeuden tapaus R 23/1178 (lainvoimainen) koski huolitsijaan kohdistettua syytettä säännöstelyrikoksesta, jossa huolitsija oli antanut tullille vääriä tietoja tuonnin kohteena olevasta tuotteesta. Huolellisuusvelvoitteen arvioinnin osalta tapaus on mielenkiintoinen erityisesti sen kannalta, mikä on huolitsijalle asetetun selonottovelvollisuuden sisältö pakotesääntelystä. Kyseisessä tapauksessa vastaaja vetosi puolustuksessaan siihen, ettei huolitsijalla ole erillistä velvollisuutta selvittää kauppalaskujen oikeellisuutta.

Tapauksessa käräjäoikeus katsoi, että huolitsija oli perustellusti voinut luottaa työnantajaltansa saamiensa tietojen totuudenmukaisuuteen eikä erillistä vastuuta voinut kohdistaa huolitsijaan, ellei huolitsijan toiminnan tahallisuutta pystytä erikseen osoittamaan. Sen sijaan tietämättömyys pakotesääntelystä ei käräjäoikeuden ratkaisun valossa saa arvioinnin osalta merkitystä. Selonottovelvollisuuden kannalta on olennaista, että käräjäoikeuden ratkaisun mukaan asiassa ei ilmennyt syytä, miksi vastaajan *olisi tullut epäillä* toimeksiantajalta saamiensa tietojen oikeellisuutta.

Käräjäoikeuden tapaus kuvastaa nähdäkseni hyvin laajempaa kysymystä siitä, mikä on huolitsijan tai muiden sopimuskumppanien rikosoikeudellinen vastuu vientiä koskevissa tilanteissa.¹⁵⁸ Voidaan pitää epäselvänä, miksi tapauksessa rikossyyte kohdistettiin ainoastaan huolitsijaan yhtiön ulkopuolisena toimeksisaajana eikä huolitsijan lisäksi kuljetusyhtiöön tai tavarán lähettävään yhtiöön. Nähdäkseni tämä olisi kuitenkin voinut olla tapauksessa myös mahdollista. Esimerkiksi *Mähönen* ja *Villa* ovat katsoneet, että oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena olevan

¹⁵⁸ Huolitsijalla tarkoitetaan ammatinharjoittajaa, joka toimii huolintaliikkeessä vastaten toimeksiantajan tavaroiden kuljetuksia. Ks. tarkemmin Railas 2018, s. 21. Tässä tutkielmassa ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä huolitsijoihin liittyviä vastuukysymyksiä tarkemmin. Ks. huolitsijan rikosoikeudelliseen vastuuseen koskevista kysymyksistä esimerkiksi KKO 2022:49.

rikoksen tekijä voi olla oikeushenkilön oma työntekijä tai organisaation ulkopuolinen taho tai toimitsija.¹⁵⁹

Mikäli oikeushenkilöt voivat tosiasiallisesti kiertää pakotesäätelyä käyttämällä laittomassa viennissä kolmansia osapuolia, ei rikosoikeudellisen vastuun voida katsoa toimivan tarkoituksenmukaisesti. Huolitsijan selonottovelvollisuuden laiminlyönnille tulisikin antaa merkitystä erityisesti tilanteissa, joissa edustajan olisi *pitänyt tietää* tavaroiden tosiasiallinen sisältö. Tähän liittyen myös aikaisemmin käsitellyssä Itä-Uudenmaan kärjäoikeuden oikeustapauksessa R 24/287 yksi syytetyistä oli toiminut huolitsijana syytteen alaisen yhtiön lukuun. Huolitsija perusteli myös kyseisessä tapauksessa tahallisuuden puutettaan sillä, että hänellä ei ollut tietoisuutta säännöstelyrikoksen tunnusmerkistötekijöistä, jotka vastaajan mukaan saivat sisältönsä rikoslain ulkopuolisista tulkinnanvaraista, vaikeaselkoisista ja nopeasti muuttuvista säännöksistä.

On huomionarvoista, että suorana edustajana toimiva huolitsija ei tapauksessa katsottu voivan ilman korvausvastuuta avata eteenpäin lähetettäviä paketteja, jollei ollut syntynyt *vakavaa epäilyä* lainvastaisuudesta. Nähdäkseni tällainen vakava epäily tulisi kuitenkin olla olemassa etenkin silloin, kun kysymyksessä on yleisesti pakotelistoilla oleva tuoteryhmä tai vienti kohdistuu pakotteiden alaiseen maahan.

4.1.3 Säännöstelyrikokset ja organisaatiohuolimattomuus

Yllä on esitetty sellaisia yksittäisiä säännöstelyrikoksista annettuja tuomioita, joissa rikoksen voidaan katsoa tapahtuneen ainakin osittain oikeushenkilön toiminnan yhteydessä. Koska säännöstelyrikoksista annettuja tuomioita on tähän mennessä vain muutamia, voidaan esitellyistä tapauksista tehdä johtopäätöksiä ainoastaan hyvin varauksellisesti. Nähdäkseni kuitenkin ainakin osassa esiteltyjä tuomioita syyttäjä olisi voinut vaatia myös yhteisösakkoa joko *samastamisen* tai *organisaatiohuolimattomuuden* perusteella. Organisaatiohuolimattomuuden osalta merkitystä saa etenkin ne tuomiot, joissa pakotteita on rikottu yksittäisen työntekijän

¹⁵⁹ Mähönen – Villa 2019, s. 699. RL 9 lukua koskevassa hallituksen esityksessä on myös erikseen katsottu, että oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta relevanttina toimeksiantona voidaan pitää myös suoranaista sopimusta rikoksen tekemisestä esimerkiksi tuotteiden laittomasta maasta viennistä palkkiota vastaan. Ks. HE 95/1993, s. 36.

toimesta osana laajempaa yrityksen toimintaa, erityisesti kun epäilty säännöstelyrikos on tehty työnantajalta saatujen ohjeiden ja käytänteiden mukaisesti.

Käsiteltyjen oikeustapausten valossa pakotelainsäädäntöön liittyvän selonottovelvollisuuden merkitys osana huolellisuusvelvoitetta näyttäytyy selvänä. Etenkin ventialalla, korkeariskisellä toimialalla toimivilla oikeushenkilöillä on korostunut velvollisuus selvittää pakotelainsäädännön sisältö myös tilanteissa, joissa sääntely on monimutkaista tai vaikeatulkintaista myös viranomaisilta saatujen ohjeiden näkökulmasta. Toisaalta selonottovelvollisuuden ajallinen ulottuvuus ja se, keihin toimijoihin velvollisuuden voidaan katsoa käytännössä kohdistuvan, on myös käräjäoikeuksien ratkaisukäytännön valossa osittain epäselvää. Erityisesti yhtiön edustajien ja sopimuskumppaneiden toimintaan liittyvä huolellisuusvelvoite voidaan katsoa puutteelliseksi, mikäli selonottovelvollisuutta ei uloteta myös esimerkiksi huolitsijoiden toimintaan vientitilanteissa.

Vaikka oikeuskäytännössä ei ole otettu suoraan kantaa muiden organisaatiohuolimattomuuden arvioinnissa relevanttien huolellisuuden osa-alueiden sisältöön, voidaan varsinkin oikeushenkilön sisäisten toimintaohjeiden ja koulutus- ja valvontavastuun merkityksen katsoa olevan pakoterikostilanteissa silti keskeinen. Yhtiömuotoiseen toimintaan liittyvissä oikeustapauksissa yritysten työntekijät näyttävät vetoavan johdonmukaisesti siihen, että he toimivat ainoastaan työnantajaltansa saamien ohjeiden, koulutuksen ja yhtiön käytänteiden mukaisesti. Tilanteessa, jossa rikosedellytys yksittäistapauksessa täyttyy, voidaan tällä nähdä olevan keskeistä merkitystä myös oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa organisaatiohuolimattomuuden perusteella.

Oikeuskirjallisuudessa ja rikoslain esitöissä on esitetty näkemys, jonka mukaisesti pakoterikokset liittyisivät tyypillisesti juuri yhtiömuotoiseen toimintaan.¹⁶⁰ Annettujen tuomioiden valossa on kuitenkin selvää, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuu ole saanut tähän mennessä merkitystä säännöstelyrikoksiin liittyvässä ratkaisukäytännössä. Nähdäkseni on kuitenkin argumentoitavissa, että syy säännöstelyrikoksiin liittyvän oikeuskäytännön ja oikeushenkilön rangaistusvastuun

¹⁶⁰ Ks. HE 95/1993, s. 51.

soveltamisen vähäisyydelle ei kuitenkaan välttämättä ole se, ettei oikeushenkilöiden toiminta olisi merkityksellistä pakoterikoksissa. Näkemys on perusteltavissa erityisesti sillä, että viime vuosien aikana pakotesäätelyn merkitys ja tämän myötä säännöstelyrikoksiin liittyvät tutkintojen määrät ovat merkittävästi nousseet. Esimerkiksi tullilla on käynnissä yli 900 mahdollisiin säännöstelyrikoksiin liittyvää tutkintaa, joista osa kohdistuu myös laajoihin yritysten toiminnassa tehtyihin rikoskokonaisuuksiin.¹⁶¹ Vastaavasti Euroopan unionissa on tunnustettu, että pakoterikokset jäävät usein tutkimatta ja rankaisematta esimerkiksi monimutkaisten omistusrakenteiden vuoksi.¹⁶²

Pakoterikoksiin liittyvän kysymyksenasettelun ohella esitettyjen oikeustapausten voidaan katsoa kuvastavan laajemmin niitä ongelmia, joita oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen on liitetty. Oikeushenkilön rangaistusvastuun vähäistä soveltamista koskevassa oikeusministeriön selvityksessä on todettu, että yhteisösakkoja on tuomittu käytännössä ainoastaan työturvallisuusrikosten ja ympäristörikosten yhteydessä.¹⁶³ Vähäiselle soveltamiselle on tunnustettu ongelmia usealla tasolla. Organisaatiohuolimattomuuden osalta esimerkiksi *Nissinen* on katsonut, että vastuuopin kehittymättömyys ja sirpaleisuus aiheuttaa soveltamisen osalta tiedollisia ja prosessuaalisia haasteita.¹⁶⁴ Samoin on katsottu, että rikoslaissa omaksuttu systematiikka edellyttää, että rikosoikeudellinen arviointi kohdistuisi ensisijaisesti juuri luonnollisen henkilön rikosvastuun edellytysten täyttymiseen, eikä niinkään oikeushenkilön rangaistusvastuuseen.¹⁶⁵ Käsiteltyjen säännöstelyrikostuomioiden perusteella on nähtävissä, että nämä sinänsä laajemmin oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvät ongelmat konkretisoituvat myös pakoterikoksia koskevissa tilanteissa.

¹⁶¹ Ks. aiheesta YLE:n uutinen: Itäraja on ollut kiinni jo yli vuoden – Venäjälle viedään silti jatkuvasti pakotteiden alaista tavaraa (5.1.2025). Saatavilla osoitteessa: <https://yle.fi/a/74-20131785>.

¹⁶² Ks. Euroopan komissio 2022.

¹⁶³ OM 2020:22, s. 29.

¹⁶⁴ Nissinen 2011.

¹⁶⁵ OM 2020:22, s. 46.

4.2 Muuttuva pakotesäätely ja organisaatiohuolimattomuus

4.2.1 Pakoteriksdirektiivi

Yllä on esitetty organisaatiohuolimattomuuden rakennetta osana säännöstelyrikkoksia koskevaa oikeuskäytäntöä. Seuraavaksi huomiota kiinnitetään siihen, mikä merkitys yritysten huolellisuusvelvoitteelle ja organisaatiohuolimattomuudelle vastuuperusteena on annettava muuttuvan pakotteita koskevan sääntely-ympäristön valossa. Kysymystä lähestytään erityisesti sen kannalta, miten muuttuva pakotesäätely muuttaa yritysten asemaa ja vastuuta pakoterikostilanteissa. Tämän osalta keskeisimpinä muutoksina esitellään pakoteriksdirektiivin vaikutukset yritysten rikosoikeudelliseen vastuuseen ja EU:n uusien pakotepakettien oikeushenkilöiden huolellisuusvelvoitetta koskeva sääntely.

Yritysten rikosoikeudellisen vastuun kannalta tutkielmassa aikaisemmin esitelty pakoteriksdirektiivi ja sen kansallisen täytäntöönpanon aiheuttamat muutokset vaikuttavat keskeisesti organisaatiohuolimattomuuden soveltamiseen pakoterikostilanteissa. Tältä osin on erityisen kiinnostavaa, että uuden sääntelyn myötä pakoterikoksiin sovellettava korkeampi yhteisösakon enimmäismäärä, 5 prosenttia oikeushenkilön maailmanlaajuisesta liikevaihdosta tai enintään 40 miljoona euroa, ei ole voimassa muissa rikoslain tunnusmerkistöissä. Käytännössä pakoterikoksista annetut yhteisösakot poikkeavat merkittävästi muiden tunnusmerkistöjen perusteella oikeushenkilöille langettavista rikosoikeudellisista seuraamuksista, joissa yhteisösakon enimmäismäärä on 850 000 euroa rikoslain 9 luvun 5 §:n mukaisesti.

Pakoteriksdirektiiviä koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, ettei ankarimmissa rangaistuksissa ole kuitenkaan merkittävästi kysymys yritystoiminnan rajoituksista tai uusista yritystoiminnan riskeistä pakotteisiin liittyen.¹⁶⁶ Nähdäkseen voidaan kuitenkin argumentoida, että pakotteisiin liittyvät ankarammat seuraamukset tosiasiaassa vaikuttavat yrityksiltä odotettuun käyttäytymisvelvoitteeseen pakotesäätelyn osalta. Pakotesäätelyn rikkomiseen liittyvän taloudellisen riskin voidaan nähdä olevan muita talousrikollisuuden muotoja merkittävämpi, jolloin myös

¹⁶⁶ HE 202/2024, s. 41.

sääntelyn noudattamiseen liittyvä huolellisuus korostuu. Näin ainakin, mikäli oikeushenkilöt ajatellaan rikoksentehtäjinä *rationaalisiksi toimijoiksi*. Tämän rikostaloustieteellisen näkökulman mukaisesti rikoksia voidaan ajatella pystyä torjuvan nostamalla rikoksen kustannukset korkeammaksi kuin rikoksesta saatavat mahdolliset hyödyt.¹⁶⁷ Tämän osalta on huomattava, että uuden sääntelyn myötä yhteisöosakon määrä perustuu oikeushenkilön maailmanlaajuiseen *kokonaisliikevaihtoon*, eikä esimerkiksi tosiasialliseen maksukykyyn.

Rikoslain muutoksia koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että pakoterikoksiin sovellettavan poikkeuksellisen yhteisöosakon asteikon on tarkoitus tulla myöhemmin voimaan myös muissa oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalan tunnusmerkistöissä, laajemman rikoslain 9 lukua koskevan muutostyön yhteydessä.¹⁶⁸ Käytännössä ennen rikoslain 9 luvun uudistamista pakoterikokset on kuitenkin asetettu muista tunnusmerkistöistä poikkeavaan asemaan oikeushenkilön rangaistusvastuun perustana. Etenkin yrityksille, joiden maailmanlaajuinen liikevaihto on merkittävä, on mahdollisiin pakoterikoksiin liittyvän sanktion suuruutta pidettävä huomattavana.¹⁶⁹

Pakoterikosten uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä on katsottu, että liikevaihdoltaan suuret yritykset voivat jatkossa saada nykyiseen nähden moninkertaisen yhteisöosakon. Tämän osalta tosin huomautetaan, että yhteisöosakon kasvava määrä vaikuttaisi ainoastaan tilanteissa, joissa yritys on tahallaan tai tietyissä tilanteissa törkeästi huolimattomuudesta syyllistynyt pakoterikokseen.¹⁷⁰ Nähdäkseni kynnys kuitenkin sille, että yrityksen toiminnassa tapahtuneessa rikoksessa voitaisiin vedota tietämättömyyteen, on yllä esitetyn oikeuskäytännön valossa kuitenkin erittäin korkea. Lähtökohta on se, että tietyllä toimialalla toimivat henkilöt ovat velvollisia ottamaan selvää pakotesääntelyn asettamista velvoitteista myös silloin, kun sääntelyn voidaan katsoa olevan monitulkintaista. Kieltoerehdystä koskevan analyysin kannalta on mielenkiintoista, että tahallisuutta koskevan arvioinnin osalta hallituksen

¹⁶⁷ Ks. kyseisen talousrikosoikeudellisen ajattelumalli kehittänyt Becker 1968.

¹⁶⁸ HE 202/2024, s. 38.

¹⁶⁹ Huomiota voidaan kiinnittää myös siihen, että liikevaihtoon perustuvan yhteisöosakon määrä ei ota huomioon yhtiön *tosiasiallista maksukykyä*. Käytännössä yhteisöosakon vaikutus yhtiön toimintaan voi olla tämän myötä hyvin merkittävä.

¹⁷⁰ HE 202/2024, s. 41.

esityksessä on erikseen todettu, että kysymystä teon rangaistavuutta koskevasta tietämättömyydestä ei ole yleensä arvioitava syyksiluettavuuden kannalta vaan kieltoerehdystä koskevan säännöksen soveltamisen kannalta.¹⁷¹ Kuten aikaisemmin kieltoerehdyksen osalta kuitenkin todettiin, anteeksiantoperuste voi lähtökohtaisesti tulla sovellettavaksi ainoastaan hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa.

Se, missä tilanteessa kieltoerehdys voisi toimia oikeushenkilön syyksiluettavuutta vastaan puhuvana seikkana pakoterikoksissa, on nähdäkseni epäselvää. Kieltoerehdyksen edellytysten täyttymisen ei voida katsoa ainakaan helpottuvan säännöstelyrikoksiin nähden uusissa pakoterikosten tunnusmerkistöissä, joissa sääntelyn epäselvyyteen on puututtu aikaisempaa yksityiskohtaisemmalla tunnusmerkistöllä.¹⁷² Vahva lähtökohta on se, että erityisesti toimialoilla, joihin pakotesääntely vaikuttaa voimakkaasti, on korostunut velvollisuus olla tietoinen sääntelyn sisällöstä. Tämän selonottovelvollisuuden korostuminen yhdessä kasvavan yhteisösakon määrän kanssa voidaan katsoa korostavan yrityksiltä vaadittavaa huolellisuusvelvoitetta pakotesääntelyyn liittyen.

Vaikka pakoterikoksen edellyttämä tahallisuus ei yksittäistapauksessa täytyisi, voidaan myös jo pelkästään pakoterikostutkintoihin liittyvää yrityksille kohdistuva *mainehaittaa* pitää merkityksellisenä seuraamuksena. Mainehaitan merkitys voidaan katsoa korostuneeksi pakotesääntelyyn liittyvissä rikostilanteissa erityisesti sen vuoksi, että kyse on poliittisesti ja yhteiskunnallisesti keskustelua herättävästä sääntelystä. Vastaavasti pakoterikosten ulottaminen myös tuottamuksellisiin rikoksiin kaksikäyttötuotteiden osalta tulee laajentamaan yhteisösakon soveltamisalaa. Pakoterikosten ulottaminen osittain törkeästä huolimattomuudesta tehtyihin tekoihin voi olla merkityksellinen ennen kaikkea tilanteissa, joissa näyttökynnys tahallisesta pakoterikoksesta on jäänyt täyttymättä. Esimerkiksi yllä esitetystä oikeuskäytännöstä Irakiin kohdistunutta kaksikäyttötuotteen vientiä vastaavaa tilannetta voitaisiin uuden sääntelyn valossa käsitellä mahdollisesti myös tuottamuksellisena pakoterikoksena.

¹⁷¹ HE 202/2024, s. 51.

¹⁷² Näin ainakin siltä osin, kun säännöstelyrikostilanteissa on vedottu kieltoerehdykseen sen perusteella, että pakotesääntelyä on pidetty epäselvänä. Lain erityinen vaikeaselkoisuus on rikoslain 4 luvun 2 §:ssä mainittu vastuuvapausperuste. Ks. myös tutkielman luku 2.3.2.

4.2.2 Uudet pakotepaketit

Pakoterikodirektiivin aiheuttamien muutosten ohella myös EU:n uusiin pakotepaketteihin liittyvä yritysten huolellisuusvelvoitteen korostuminen on keskeistä yritysten rikosoikeudellisen vastuun kannalta. Kuten tutkielmassa on aikaisemmin käsitelty, on EU:n omien pakotteiden määrä ja merkitys korostunut erityisesti Ukrainan sodan myötä. Pakotesääntely muuttuu ja uudistuu jatkuvasti, minkä on osaltaan tunnistettu aiheuttavan haasteita sääntelyn seuraamiselle ja noudattamiselle. Myös pakoterikodirektiivin muutoksia koskevassa hallituksen esityksessä on tunnistettu, että EU:n ja YK:n puitteissa säädetyllä aineellisella pakotelainsäädännöllä on merkittäviä vaikutuksia yritysten toimintaan.¹⁷³ Organisaatiohuolimattomuuden kannalta on kiinnostavaa, että Euroopan unioni on varsinkin uusimmissa pakotepaketeissa korostanut yritysten vastuuseen liittyviä kysymyksiä ja lisännyt yrityksille asetettuja *toimintavelvoitteita* pakotteisiin liittyen. Näiden merkitystä yritysten huolellisuusvelvoitteen konkreettisen sisällön kannalta voidaan pitää merkittävänä.

EU:n asettamat pakotepaketit asettavat oikeushenkilöiden näkökulmasta merkittäviä ja konkreettisia velvoitteita, jotka kohdistuvat koko yrityksen toimitusketjuun. Eri pakotetyypit, kuten henkilö- ja sektoripakotteet, pannaan täytäntöön unionin sisällä rinnakkain. Käytännössä pakotteiden noudattamisessa ei riitä pelkästään sen varmistaminen, että tietty vientitapahtuma ei ole sektoripakotteissa kielletty. Tämän lisäksi EU:ssa toimivien yritysten tulee erikseen varmistaa, että viennin kohteena olevat tavarat ja teknologiat eivät hyödytä pakotteiden alaisia osapuolia tai näiden omistamia tai määräysvallassa olevia yhteisöjä.¹⁷⁴ Tämän osalta on merkityksellistä, että uusimmissa pakotepaketeissa vastuu on ulotettu pakotteiden alaisten maiden lisäksi myös sellaisiin kolmansien maiden toimijoihin, joiden voidaan katsoa tukevan Venäjän sotatoimia.¹⁷⁵

¹⁷³ HE 202/2024, s. 41.

¹⁷⁴ Ulkoministeriö 2023, s. 1.

¹⁷⁵ Euroopan unionin neuvosto, lehdistötiedote 24.2.2025. Saatavilla osoitteessa: <https://www.consilium.europa.eu/fi/press/press-releases/2025/02/24/16th-package-of-sanctions-on-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-lists-additional-48-individuals-and-35-entities/>. Viitattu 5.3.2025.

Keskeinen oikeushenkilöille asetettu toimintavelvoite liittyy erityisesti pakotelistojen tarkastusvelvoitteeseen. Selonottovelvollisuuden merkitystä korostaa se, että yrityksillä on velvollisuus tarkistaa, että viennin kohteena oleva tuote ei päädy pakotteiden alaiseen maahan tai pakotteita ei kierretä kuljettamalla tuotteita muiden maiden kautta. Tämän lisäksi pakotesäätely asettaa erityisiä velvollisuuksia tietyillä toimialoilla toimiville tahoille, joista keskeisimpänä voidaan mainita rahanpesulain mukaiset ilmoitusvelvolliset ja sellaiset oikeushenkilöt, jotka myyvät kolmansiin maihin taistelukenttätuotteiksi luokiteltavaa tavaraa.¹⁷⁶

Henkilöpakotteiden ja näihin liittyvän tarkastusvelvollisuuden osalta keskeiset ongelmakohdat konkretisoituvat etenkin tilanteissa, joissa pakoterikostilanteille tyypilliset monimutkaiset yritysjärjestelyt tekevät *tosiasiallisen omistajan ja edunsaajan* selvittämisestä vaikeaa.¹⁷⁷ Lähtökohtana on, että EU:ssa toimivien yhteisöjen on varmistettava, että ne eivät aseta taloudellisia resurssejaan sellaisten toimijoiden saataville, jotka ovat pakotteiden alaisia.¹⁷⁸ Merkityksellistä on, että tämä kielto ulottuu myös luonnollisen henkilön tai oikeushenkilön, joka on pakotesäätelyn alainen, *määräysvallassa tai omistuksessa* oleviin yhteisöihin.

EU:ssa määritellyissä pakotteiden täytäntöönpanoa koskevissa parhaissa käytännöissä on katsottu, että oikeushenkilö tai yhteisö on toisen toimijan omistuksessa silloin, kun henkilöllä tai oikeushenkilöllä on hallussaan vähintään 50 prosenttia yhteisön omistusoikeuksista tai jos sillä on muuten enemmistöomistus siihen.¹⁷⁹ Vaikka parhaita käytäntöjä koskevat suositukset eivät ole unionin alueella velvoittavaa oikeutta, on esimerkiksi jäljempänä käsiteltävässä oikeustapauksessa KKO 2025:30 katsottu, että unionin asettamilla pakotesuosituksilla on merkitystä myös kansallisessa pakotelainsäädännön soveltamistilanteissa. Huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta

¹⁷⁶ Näistä jälkimmäisten osalta EU velvoittaa oikeushenkilöitä ottamaan käyttöön erillisiä huolellisuusvelvoitemekanismeja, joiden avulla pystytään pienentämään riskiä tuotteiden päättämisestä Venäjälle. Ks. EU 1745/2024, resitaali 34.

¹⁷⁷ Tosiasiallinen omistaja tai edunsaaja on kuka tahansa luonnollinen henkilö, joka tosiasiallisesti omistaa yrityksen tai muun oikeushenkilön ja käyttää siinä määräysvaltaa. Termillä viitataan rahanpesulainsäädännön ilmaisuun *tosiasiallinen edunsaaja* eli *ultimate beneficial owner, UBO*. Ks. termin määrittelystä tarkemmin rahanpesulain (444/2017) 1 luvun 5 §. Ks. aiheesta myös Chandra 2020.

¹⁷⁸ Ks. rikoslain 46 luvun 3 a §:n 1 momentin 1 kohta.h

¹⁷⁹ EU:n parhaat käytännöt 2024, kohta 62. Omistusta arvioitaessa otetaan käytänteiden mukaan huomioon myös yhteenlaskettu omistusosuus. Toisin sanoen, mikäli pakotelistattu henkilö A omistaa 30 prosenttia yhteisöstä ja toinen listattu henkilö B omistaa 25 prosenttia yhteisöstä, yhteisön katsotaan olevan pakotelistattujen henkilöiden omistuksessa.

tämä tarkoittaa, että EU:ssa toimivilla yrityksillä on korostunut velvollisuus pyrkiä selvittämään sopimuskumppaneidensa omistusketjut ja tosiasialliset edunsaajat. Mikäli tosiasialliseksi edunsaajaksi paljastuu pakotteiden alainen henkilö, voi yritys syyllistyä pakoterikokseen.

Pakotepakettien asettamat huolellisuusvelvoitteet kohdistuvat pitkälti sopimuskumppanien tarkistamiseen. Tämän lisäksi oikeushenkilöitä koskevat toiminta- ja huolellisuusvelvoitteet kohdistuvat kuitenkin myös yrityksen omaan toimintaan. Tämän osalta on huomionarvoista, että oikeushenkilöt ovat velvollisia varmistamaan, että myös niiden *omistuksessa tai määräysvallassa* olevat unionin ulkopuolelle sijoittuneet oikeushenkilöt noudattavat pakotesäätelyä.¹⁸⁰ Oikeushenkilö on vastuussa sen omistuksessa tai määräysvallassa olevan toimijan toimista, mikäli toimet heikentävät EU:n rajoittavia toimenpiteitä ja oikeushenkilön olisi tullut käyttää vaikutusvaltaansa estääkseen kyseisiä toimia toteutumasta.¹⁸¹ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että unionin alueella toimivat emoyhtiöt vastaavat uusien pakotepakettien myötä yhä enenevässä määrin myös tytäryhtiöidensä toimista ja niiden velvollisuudesta noudattaa pakotesäätelyä.

Uusien pakotepakettien valossa yritysten vastuu pakotteiden noudattamisesta on korostunut. Huomattavien selonotto- ja huolellisuusvelvoitteiden lisäksi uusissa pakoteasetuksissa on kuitenkin määritetty myös vastuuta rajoittavia tekijöitä. Esimerkiksi EU:n asettamassa 14. pakotepaketissa edellytetään, että mikäli oikeushenkilö vapaaehtoisesti ilmoittaa pakotteiden rikkomisesta kaikilta osin ja hyvissä ajoin, on kansallisten viranomaisten voitava tapauksen mukaan ottaa kyseinen ilmoitus huomioon seuraamuksia määritettäessä.¹⁸² Käytännössä siis, mikäli yhtiö noudattaa huolellisuusvelvoitettaan parhaansa mukaan ja ilmoittaa havaitsemansa pakoterikkomukset viranomaisille, olisi tällä pakoterikostilanteessa yritysten vastuuta rajoittava vaikutus. Nähdäkseni kyse voisi kansallisesti olla rikoslain 9 luvun 4 §:n mukaisista oikeushenkilön tuomitsematta jättämisen edellytyksistä, joissa huomioon

¹⁸⁰ Ks. esim. EU 1745/2024, resitaali 8.

¹⁸¹ Vaikutusvallan katsotaan EU:n asetuksissa perustuvan joko omistukseen tai valvontavaltaan. Valvontavallasta on kyse esimerkiksi silloin, kun oikeushenkilöllä on oikeus käyttää yhteisössä määräysvaltaa, yhteisön varoja tai johtaa yhteisön liiketoimintaa. Ks. tarkemmin EU 1745/2024, resitaali 28.

¹⁸² EU 1745/2024, resitaali 26.

tulee ottaa muun ohella oikeushenkilön toimet rikoksen tai laiminlyönnin selvittämiseksi. Sen sijaan organisaatiohuolimattomuuden moite-edellytyksen täyttymisen kannalta ei ole nähdäkseeni tarkoituksenmukaista tarkastella sitä, miten organisaatio on järjestänyt toimintaansa rikoksen tapahtumisen *jälkeen*, mikäli kyseessä ei ole erityisen poikkeukselliset ja laajamittaiset toimet. Kuten organisaatiohuolimattomuutta koskevassa vastuun rakenteessa on kuvattu, on huolellisuusvelvoitteen tarkastelussa keskeisintä erityisesti oikeushenkilön etukäteinen toiminta.

4.2.3 KKO 2025:30

Ensimmäisessä pakotesäätelyä koskevassa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2025:30 kyse oli ulosottoasiaa koskevasta valituksesta, jossa ulosottolaitos oli takavarikoinut suomalaisen yhtiön Dubaihin rekisteröidylle yhtiölle tehdyn maksusuorituksen. Ulosottolaitos katsoi, että pakotelistatulla henkilöllä oli suoraan tai välillisesti mahdollisuus saada varat käyttöönsä yhtiön, jolle maksusuoritus oli tehty, kautta. Tapauksessa kyse ei ollut suomalaisen yhtiön vastuun arvioinnista maksusuorituksen tekemisen suhteen, vaan puhtaasti näyttökynnyksen arvioinnista takavarikoinnin taustalla. Käytännössä korkein oikeus otti tapauksessa kuitenkin ensimmäistä kertaa kantaa siihen, millaisia näyttövaatimuksia on sovellettava pantaessa täytäntöön pakoteasetusta ja arvioitaessa siihen liittyvää rikkomustilannetta.¹⁸³

Ratkaisun perusteluissa korkein oikeus totesi, ettei Suomessa ole vielä muodostunut vakiintunutta oikeuskäytäntöä näyttövaatimuksista pakoteasioiden kontekstissa.¹⁸⁴ Tulkitessaan pakotesäätelyn asettamia velvoitteita korkein oikeus kuitenkin katsoi, että vaikka Euroopan unionin neuvoston pakotesäädösten tulkintaa koskevat ohjeet eivät ole tuomioistuinta sitovia, ne voidaan tästä huolimatta ottaa huomioon arvioitaessa sitä, onko varat asetettu suoraan tai välillisesti pakotelistatun henkilön saataville tai hyödynnettäväksi.¹⁸⁵ Käytännössä korkein oikeus sovelsi ratkaisussa Euroopan unionin pakotesäädösten tulkintaa koskevissa suosituksissa asetettua 50 prosentin omistusta, johon verraten arvioidaan, onko oikeushenkilö tai yhteisö toisen

¹⁸³ KKO 2025:30, kohta 7.

¹⁸⁴ KKO 2025:30, kohta 13.

¹⁸⁵ KKO 2025:30, kohta 30.

henkilön tai yhteisön omistuksessa tai määräysvallassa pakotesäädösten tarkoittamalla tavalla.¹⁸⁶

Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella voidaan katsoa, että pakotesäätelyssä ja sen tulkinnassa merkitystä voidaan antaa varsinaisten pakoteasetusten lisäksi myös *soft law* -normistolle. Erityisesti vientialalla toimivien yritysten huolellisuusvelvollisuuteen voidaan katsoa kuuluvan pakoteasetusten noudattamisen lisäksi korostunut velvollisuus ottaa selvää ja noudattaa myös muita pakotteisiin liittyviä viranomaisohjeistuksia. Euroopan unionin pakotesäädösten tulkintaa koskevien suositusten lisäksi kansallisesti merkitystä voitaisiin antaa esimerkiksi ulkoministeriön ja tullin ohjeistukselle pakotesäätelyyn liittyen. Tämän osalta on huomattava, että myös organisaatiohuolimattomuutta koskevassa vastuurakenteessa objektiivisen huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa merkitystä annetaan niin ikään toimintaan liittyvälle itsesäätelylle suoraan velvoittavan normiston lisäksi.

Korkein oikeus katsoi käsiteltävässä tapauksessa, että ulkoministeriö oli esittänyt uskottavan näytön siitä, että takavarikoitu maksusuoritus oli tarkoitettu asetettavan välillisesti pakotetoimien kohteena olevan henkilön saataville tai hyödynnettäväksi. Samalla korkein oikeus totesi, että pakoteasetusten täytäntöönpanoa koskevassa näytön arvioinnissa on perusteltua soveltaa riita-asioissa pääsääntöisesti noudatettavaa näyttökynnystä.¹⁸⁷ Käytännössä korkeimman oikeuden voidaan katsoa tarkoittaneen, ettei kynnystä siihen, onko tosiasiallisena edunsaajana pakotelistattu henkilö tai yhteisö, tule asettaa rikosprosessuaalisen näyttökynnyksen tasolle, vaan näyttökynnyksen täyttymiseksi riittää uskottava näyttö.¹⁸⁸ Syitä alennetulle näyttökynnykselle korkein oikeus katsoi olevan erityisesti pakotesäätelyn täytäntöönpanon tehokkuus ja jäädytystä vaativan ulkoministeriön heikot mahdollisuudet esittää näyttöä esimerkiksi siitä, kuka tosiasiasa käyttää määräysvaltaa missäkin yhtiössä.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Ks. EU:n parhaat käytännöt 2024.

¹⁸⁷ KKO 2025:30, kohta 28.

¹⁸⁸ KKO 2025:30, kohta 28: *Ulkoministeriön on siten esitettävä tässä asiassa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:n 2 momentissa tarkoitettu uskottava näyttö osoittaakseen, että varojen jäädyttämiselle ja takavarikoimiselle on ollut perusteet.* Ks. tarkemmin riita-asian näyttökynnyksestä esimerkiksi Saranpää 2013, s. 959.

¹⁸⁹ Koskenniemi 2025.

Mikäli vaatimus uskottavasta näytöstä jäädytyspäätöksen perusteeksi siis ylittyy, on yritysten puolestaan pystyttävä osoittamaan, etteivät niiden varat tai liiketoimet liity pakotelistattuihin tahoihin. Mikäli viranomaisen esittää perustellun epäilyn varojen päätyemisestä pakotteiden kohteena olevalle taholle, yrityksen on pystyttävä esittämään vastanäyttöä tämän kumoamiseksi. Vaikka tapauksessa kyse ei ollut yrityksen rikosoikeudellisen vastuun arvioinnista, vaan puhtaasti ulosottoasiasta, voidaan yritysten huolellisuusvelvoitteen kannalta katsoa keskeiseksi sen varmistaminen, että toiminta on järjestetty niin, että omista liikekumppaneista ja toimintaketjuista ollaan pakotesääntelyn osalta korostuneen tietoisia.

4.3 Organisaatiohuolimattomuuden soveltaminen pakoterikostilanteissa

Luvun tarkoituksena on ollut käsitellä organisaatiohuolimattomuutta ja sen soveltamista osana pakoterikosten kokonaisuutta. Kuten todettu, on nykyisen säännöstelyrikoskäytännön perusteella todettavissa, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuu ole saanut merkitystä pakoterikosten kontekstissa. Tutkielmassa on kuitenkin argumentoitu, että oikeushenkilöiden rikosoikeudellisella vastuulla ja eritellymmmin organisaatiohuolimattomuudella voidaan nähdä olevan kasvavaa merkitystä pakoterikostilanteissa. Tätä voidaan perustella erityisesti kahdella eri esitellyllä kokonaisuudella; pakoterikosdirektiivin tuomilla muutoksilla yritysten rikosoikeudelliseen vastuuseen sekä uusissa pakotesääntelyissä omaksutuilla käytänteillä lisätä yritysten selonotto- ja huolellisuusvelvollisuuksia.

Nähdäkseni molemmat sääntelymuutokset tulisi nähdä osana laajempaa ilmiötä, jossa yritysvastuu oikeudellistuu ja yritysten rooli yhteiskunnallisina toimijoina korostuu.¹⁹⁰ Yritys vastuulla, *corporate responsibility*, voidaan katsoa tarkoitettavan yritysten vastuuta niistä vaikutuksista, joita sen toiminnasta aiheutuu.¹⁹¹ Perinteisesti yritys vastuuseen liittyvää keskustelua on käyty paljon esimerkiksi yritysten ympäristö- ja ihmisoikeusvaikutuksiin liittyen. Sen sijaan pakotesääntelyn osalta yritys vastuuseen keskittyvä keskustelu on puuttunut, vaikka pakotesääntelyllä voidaan katsoa olevan selviä yhtymäkohtia myös muuhun yritys vastuusääntelyyn. Pakotesääntelyn noudattaminen voidaan katsoa osaksi yritys vastuun taloudellisiin vastuuseen liittyvää

¹⁹⁰ Ks. aiheesta esimerkiksi Ristaniemi 2022.

¹⁹¹ Näin esimerkiksi Vanhala et al. 2022, s. 22. Ks. yritys vastuuseen terminä liittyvästä kysymyksenasettelusta myös Blowfield – Murray 2024, s. 7–8.

keskustelua.¹⁹² Uusien pakotepakettien asettamat selonotto- ja huolellisuusvelvoitteet kuvastavat yritysvastuusääntelylle ominaista tapaa puuttua erityisesti siihen, *millä tavoilla* yrityksen on toimittava pyrkiessään estämään pakotteiden rikkominen tai kiertäminen toiminnassaan.

Samalla kun yritysten vastuu pakotesääntelyn noudattamisesta on korostunut uusissa pakotepaketeissa, on EU:ssa pyritty kasvavissa määrin yhdenmukaistamaan ja tehostamaan pakotteista annettuja rangaistuksia. Tästä pakoterikosdirektiivi ja sen asettamat muutokset rikoslakiin toimivat konkreettisina esimerkkeinä. Vaikka yhteisöosakon kasvava enimmäismäärä koskettaa lähtökohtaisesti ainoastaan liikevaihdoltaan huomattavan suuria yrityksiä, osoittaa se myös yritysten vastuuta korostavaa trendiä. Samalla pakoterikosten ulottaminen tietyissä tapauksissa myös törkeästä huolimattomuudesta tehtyihin rikoksiin tulee laajentamaan vastuuta pakoterikostilanteissa.

Vaikka säännöstelyrikoksista annetuista tuomioista ei voida tehdä suoria päätelmiä oikeushenkilölle asetettavan huolellisuusvelvoitteen sisällöstä, voidaan niiden pohjalta hahmotella huolellisuusvelvoitteelle merkityksellisten osa-alueiden konkreettista sisältöä. Etenkin selonottovelvollisuuden ja toimintaketjuihin ulottuvan vastuun voidaan katsoa korostuvan uusien pakotepakettien sääntely-ympäristössä. Samalla korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu 2025:30 valaisee pakotesääntelylle ja siitä annetuille *soft law* -tasoisille suosituksille annettavaa merkitystä pakoterikkomustilanteissa. Viranomaisen näyttökynnyksen varojen jäädyttämiselle voidaan tapauksen valossa nähdä täyttyvän suhteellisen vähälläkin näytöllä, minkä jälkeen näyttötaakka siirtyy sille, jonka varat on jäädytetty.¹⁹³ Tämän voidaan osaltaan katsoa korostavan yritysten huolellisuusvelvoitetta pakotesääntelyn noudattamisessa ja toisaalta edellyttävän riittävien toimintatapojen ja prosessien dokumentoimista osana huolellisuusvelvoitetta.

¹⁹² Ks. yritysten taloudellisesta vastuusta esimerkiksi Pentikäinen 2019, s. 569.

¹⁹³ Koskenniemi 2025.

5 Oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikoksissa

5.1 Pakoterikokset ja organisaatiohuolimattomuus

Kuten tutkielmassa on organisaatiohuolimattomuuden rakenteen osalta aikaisemmin käsitelty, edellyttää vastuuperuste oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun perusteena sekä erillisen rikosedellytyksen että moite-edellytyksen täyttymistä. Seuraavaksi käsiteltäväksi tulee se, mitä organisaatiohuolimattomuus tarkoittaa käytännössä pakoterikosten kontekstissa. Asiaa voidaan havainnollistaa seuraavan kuvitteellisen esimerkitapauksen avulla:

Suomalainen teknologiayhtiö X valmistaa GPS-navigointilaitteita. Teknologiayhtiön työntekijä Z sopii kauppasuhteesta keskiaasialaisen yhtiön Y kanssa, jolle yhtiö sopii luovuttavansa GPS-navigointilaitteita. Sopimus hyväksytään ja X:n työntekijä Z tarkistaa, että kyseinen yhtiö Y ei ole listattu pakoteasetuksissa. Muita taustaselvityksiä sopimuskumppanina toimivan yhtiön toiminnasta ei tehdä.

Myöhemmin tuli kuitenkin epäilee, että yhtiöllä, jonka kanssa X on harjoittanut kauppaa, on tosiasiallisesti venäläinen edunsaaja. Tulli epäilee, että yhtiön omistaa venäläinen pakotelistalla oleva sotilasteknologiayhtiö, joka on listattu eksplisiittisesti EU:n pakoteasetuksessa. Tulli keskeyttää kauppasuhteeseen liittyvän maksun pakotesääntelyyn vedoten.

Yhtiön X toiminnasta aloitetaan tutkinta ja sen kaupasta sopinutta työntekijää epäillään pakoterikoksesta. Työntekijä kertoo toimineensa yhtiön vakiintuneiden käytäntöjen mukaisesti sekä olleensa tietämätön pakotesäädösten sisällöstä tai tosiasiallisesta edunsaajasta. Yhtiön X johto vetoaa puolustuksessaan yhtiön huolelliseen toimintaan, ja väittää työntekijän toimineen virallista ohjeistusta vastaan. Rikostutkinnan alkamisen jälkeen yhtiö on ottanut käyttöön myös mittavia toimia pakotesääntelyn noudattamiseen liittyen, ja muun muassa lisäkouluttanut henkilöstöään EU:n pakoteasetuksista ja niiden tulkinnasta.

Miten yllä esitetyn kaltaista tilannetta tulisi rikosoikeudellisesti tarkastella? Jotta organisaatiohuolimattomuus voisi tilanteessa tulla sovellettavaksi oikeushenkilön rangaistusvastuun perustana, tulee organisaation toiminnassa ensinnäkin olla tapahtunut tunnusmerkistön täyttävä rikos. Käytännössä kyseisessä tapauksessa arvioitavaksi voisi tulla työntekijän Z toiminta rikoslain 46 luvun mukaisen pakoterikoksen tunnusmerkistön kannalta. Z:n toiminnan osalta huomionarvoista on se, että venäläisomisteiselle yhtiölle kaupatut GPS-navigointilaitteet katsotaan

kaksikäyttötuotteiksi.¹⁹⁴ Tämän myötä työntekijän toimintaa voidaan arvioida pakoterikoksen tunnusmerkistön lisäksi myös rikoslain 46 luvun 3 c §:ssä säädetyn tuottamuksellisen pakoterikoksen kautta, jossa myös törkeä huolimattomuus riittää rikosvastuun perustaksi. On huomionarvoista, että yhtäältä kaikki yksityishenkilöä koskevat rikosvastuun edellytykset tulee normaalisti täyttyä, jotta oikeushenkilön rangaistusvastuu voisi tulla tarkasteltavaksi.

Mikäli rikosedellytyksen katsotaan täyttyneen, tarkasteltavaksi voi tapauksessa tulla myös oikeushenkilön oman toiminnan moitittavuus, sillä rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa. Organisaatiohuolimattomuuden soveltamisen kannalta arvioitavaksi tulee sekä objektiivinen huolellisuusvelvoite että erillinen syy-yhteydedellytys. Näistä ensiksi mainitun osalta arvioitavaksi tulee se, onko oikeushenkilö noudattanut toiminta-alueensa normeja ja toiminut kohtuullisessa, järkevässä ja perustellussa suhteessa vallinneisiin olosuhteisiin nähden. Käytännössä kyseisessä tapauksessa tarkasteltavaksi tulisi pakotesääntelyn, käytännössä voimassa olevien pakoteasetusten, sisältö ja siinä asetetut toimintavelvoitteet yhtiön toiminnalle. Tämän osalta on keskeistä, että EU:ssa toimivien yritysten tulee varmistaa, etteivät ne aseta taloudellisia resurssejaan pakotelistattujen henkilöiden saataville myöskään välillisesti. Koska kyseessä on kaksikäyttötuote, huomioon tulisi ottaa myös tätä koskeva erityissääntely.¹⁹⁵ Esitetyistä huolellisuuden osa-alueista tämän voidaan katsoa merkitsevän *selonottovelvollisuuden* täyttämistä.

Merkityksellistä on, että pakotesääntelyyn liittyy varsinaisten lakisääteisten velvoitteiden lisäksi myös paljon *soft law* -sääntelyä. Korkeimman oikeuden tapauksen KKO 2025:30 perusteella voidaan katsoa, että vaikka EU:ssa asetetut parhaat käytänteet pakotteiden noudattamisessa eivät sinällään sido oikeushenkilöitä, niille voidaan silti antaa painoarvoa oikeushenkilön toimintaa arvioitaessa.¹⁹⁶ Etenkin omistuksen ja määräysvallan arvioinnissa huomiota tulisi kiinnittää siihen, millainen omistusrakenne sopimuskumppanilla on ja ylittyykö parhaissa käytännöissä

¹⁹⁴ Ks. kaksikäyttötuotteiden määrittämisestä tarkemmin kaksikäyttöasetus (EU) 2021/821.

¹⁹⁵ Ks. esimerkiksi laki kaksikäyttötuotteiden vientivalvonnasta 500/2024.

¹⁹⁶ Erityisen kiinnostavaa on, että korkeimman oikeuden tapauksen KKO 2025:30 mukaisesti parhaat käytännöt tulee ottaa huomioon myös arvioitaessa, onko ulkomailta toimivalla yhtiöllä tosiasiallisesti pakotelistattu omistaja tai edunsaaja. Tässä arvioissa voidaan käyttää parhaissa käytännöissä esitettyä 50 % omistusosuuden sääntöä. Ks. tarkemmin tutkielman kappale 4.2.3.

määritetty 50 % omistusosuus tai tosiasiallinen määräysvalta.¹⁹⁷ Toisaalta huolellisuusvelvoitteeseen voidaan katsoa kuuluvaksi myös se, että yritys pyrkii ennakoita estämään väärinkäytökset sopimalla erikseen esimerkiksi tuotteen loppukäyttäjistä tai toteuttamalla muita ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä pakotesäätelyn noudattamisen varmistamiseksi.

Selonottovelvollisuuden kannalta on merkityksellistä, että kansallisesti myös esimerkiksi ulkoministeriö on antanut pakotteiden noudattamiseen liittyvää ohjeistusta vientialalla toimiville yrityksille,¹⁹⁸ minkä merkitys voi korostua arvioitaessa sitä, mikä voidaan katsoa objektiivisesti arvioiden riskinhallinnan ja huolellisuusvelvoitteen täyttämiseksi. Käytännössä yritysten sisäiset toimintatavat, kuten pakotesäätelyn noudattamiseen liittyvien prosessien dokumentoiminen, eivät ole velvoittavaa sääntelyä, mutta tosiasiallisesti tapa osoittaa huolellisuusvelvoitteen asianmukaista täyttämistä.¹⁹⁹ Näiden toteuttamiselle yhtiön X toiminnassa voidaan antaa merkitystä esitetyistä huolellisuuden osa-alueista erityisesti *sisäisten toimintaohjeiden* kannalta.

Toisin sanoen, objektiivisen huolellisuusvelvoitteen osalta oikeushenkilön tulee ottaa huomioon paitsi pakotenormien soveltaminen, myös sen toimialaa koskeva itsesääntely ja käytännön kokemus riskien hallinnasta ja havainnoinnista. Nähdäkseni erityisesti pakotesäätelyssä, jota voidaan pitää hyvin yksityiskohtaisena ja monitulkintaisena, tulisi laintasoisten velvoitteiden lisäksi myös muulle ohjeistukselle antaa olennaista merkitystä objektiivisen huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa. Toisaalta sen, että oikeushenkilö toimii alalla yleisesti vallinneiden käytäntöjen tai itsesääntelyn mukaisesti, ei nähdäkseni voida katsoa suoraan merkitsevän huolellisuusvelvoitteen täyttämistä. Oikeushenkilön sisäisten toimintaohjeiden ja käytäntöjen pitää osoittaa huolellista toimintakulttuuria, jota arvioidaan lopulta aina yksittäistapauksessa.

Objektiivisen huolellisuusvelvoitteen tarkastelun ohella oikeushenkilön rangaistusvastuu edellyttää yleisellä tasolla, että tapahtuneen rikoksen ja

¹⁹⁷ Ks. tarkemmin EU:n parhaat käytännöt 2024, s. 23.

¹⁹⁸ Ks. Ulkoministeriö 2023.

¹⁹⁹ Ks. Ulkoministeriö 2023, s. 6–9.

huolellisuusvelvoitteen rikkomisen välillä on syy-yhteys. Tämän myötä moite-edellytyksen analyysissä tulee paitsi tutkia sitä, mitä objektiivista huolellisuusvelvoitetta, kuten lain asettamaa normia, oikeushenkilössä on rikottu, myös sitä, miten tämä rikkomus on vaikuttanut kyseisessä yksittäistapauksessa rikoksen syntymiseen. Käytännössä pakoterikostilanteessa pelkkä toteamus huolimattomasta toiminnasta ei riitä, vaan sen sijaan vaaditaan konkreettisia todisteita siitä, mitä yksittäistä huolellisuusvelvoitetta on laiminlyöty ja mitä tämän velvoitteen täyttäminen olisi vaatinut.²⁰⁰ Tarkasteltavaksi tulee se, onko oikeushenkilössä rikottu tai laiminlyöty sellaisia pakotesäätelyä aiheuttavia velvollisuuksia, jotka ovat mahdollistaneet tai helpottaneet rikoksen tekemistä.

Nähdäkseni syy-yhteyden arvioinnissa on lopulta korostuneesti kyse oikeushenkilön toiminnassa otetusta sallitusta tai kielletystä riskistä. Esitetyssä esimerkkitapauksessa huomiota voidaan kiinnittää esimerkiksi siihen, onko työntekijää Z koulutettu pakotesäätelyyn liittyen, onko työntekijän toimintaa valvottu asianmukaisesti ja onko yhtiön toiminta järjestetty siten, että pakotesäätelyn noudattamisesta on ollut ylipäättänsä mahdollista huolehtia.²⁰¹ Esimerkkitaupauksessa asianmukaisen pakotelistojen tarkastusvelvollisuuden tai selonottovelvollisuuden laiminlyöminen voitaisiin katsoa olevan syy-yhteydessä pakoterikokseen, mikäli tämä olisi tosiasiallisesti mahdollistanut pakoterikoksen yhtiön toiminnassa.

Esimerkkitaupauksessa tulisi siis tutkia, minkälainen ohjeistus yhtiössä on pakotesäätelyyn liittyen, ja onko sitä tosiasiallisesti noudatettu. Toisaalta taas sellainen yrityksen työntekijän syyllistymisen pakoterikokseen, mihin oikeushenkilö ei olisi huolellisella toiminnallaan voinut vaikuttaa, ei voida katsoa täyttävän moite-edellytystä. Merkitystä voidaankin antaa rikoksesta epäillyn työntekijän Z vastuuasemalle yhtiössä ja sille, millaisten ohjeiden ja valvonnan alla Z on toiminut kauppaa solmiessaan. Jos Z ei ole esimerkiksi ollut tietoinen pakotesäätelystä, voidaan nähdäkseni tämän katsoa lähtökohtaisesti osoittavan myös yhtiön koulutusvastuun laiminlyöntiä. Huolellisuuden osa-alueista keskeistä on tässä *koulutus- ja valvontavastuun* arviointi.

²⁰⁰ Korkka 2019, s. 323.

²⁰¹ Esimerkiksi Jaatinen on erottanut organisaatiossa huomioon otettavan 1) valintavastuun (*culpa in eligendo*), 2) informaatio- ja opastusvastuun (*culpa in instruendo*) ja 3) valvontavastuun (*culpa in inspicendo*). Ks. Jaatinen 2000, s. 100.

On huomioitavaa, että myös oikeushenkilön subjektiivisella syyllisyydellä voi olla merkitystä organisaatiohuolimattomuudessa. Käytännössä kyse on siitä, onko oikeushenkilön puolesta toimivilla ollut kyseisessä yksittäistapauksessa mahdollisuus ja kyky toimia huolellisuusvelvoitteen mukaisesti. Pakotesäätelyn osalta on kuitenkin huomattava, että monimutkaisen säätelyn ei oikeuskäytännössä ole itsessään katsottu vähentävän oikeushenkilöiden velvoitetta olla tietoinen ja noudattaa toiminta-alueensa normeja. Huomiota tulee kuitenkin kiinnittää erityisesti siihen toimialaan, jolla oikeushenkilö toimii. Vientialalla toimivan yrityksen konkreettinen huolellisuusvelvoite on eri, kuin yrityksellä, jonka toimialaan pakotelainsäädäntö ulottuu ainoastaan välillisesti. Tässä tapauksessa kaksikäyttötutteen kauppaa harjoittavan X-yhtiön huolellisuusvelvoitteen voidaan nähdäkseni katsoa ulottuvan esimerkiksi pelkän pakotelistan tarkastamisen varmistamista pidemmälle.

Kuvitellun esimerkkitapauksen kannalta on nähdäkseni selvää, että vientialalla toimivien yritysten on lähtökohtaisesti järjestettävä toimintansa korostuneesti siten, että pakotesäätelyn noudattamisesta huolehditaan ja sen vaikutus yhtiön toimintaan tunnistetaan. Tutkielmassa aikaisemmin käsiteltyjen säännöstelyrikosta koskevien oikeustapausten valossa on ainoastaan teoreettisesti mahdollista, että vientialalla toimiva yritys voisi vedota esimerkiksi kieltoerehdykseen rangaistusvastuusta vapauttavana seikkana pakoterikosten kontekstissa.²⁰² Kieltoerehdys voisikin mahdollisesti tulla pakoterikosten kontekstissa sovellettavaksi lähinnä tilanteissa, joissa yhtiön liiketoiminnan liityntä pakotesäätelyyn on hyvin välillinen ja poikkeukselliset olosuhteet puoltavat oikeushenkilön toimineen olosuhteisiin nähden riittävällä huolellisuudella. Yritys, joka esimerkkitapauksen tavalla harjoittaa vientiä ulkomaille, ei nähdäkseni voi kuitenkaan lähtökohtaisesti täyttää näitä edellytyksiä. Vastaavasti vaikka toimijalle ei olisi aina selvää, kenellä on suora tai välillinen määräysvalta sen liikekumppaniin, on niillä korostunut velvollisuus selvittää sopimuskumppaneiden vastuurakenteet. Huolellisuuden keskeiseksi osa-alueeksi muodostuu näin myös *toimitusketjut ja liikekumppanit*.

²⁰² Käräjäoikeuksien tapauksissa yksityishenkilöiden ei katsottu voivan vedota tietämättömyyteen pakotesäätelyn sisällöstä. Nähdäkseni kynnystä tälle ei voida asettaa ainakaan matalammaksi tilanteessa, jossa pakoterikoksesta epäillään vientialalla toimivaa yritystä.

Kappaleen alussa esitetystä esimerkkitapauksessa yhtiö X on toteuttanut mittavia toimenpiteitä jälkikäteen. Voidaankin kysyä, mikä merkitys organisaatiohuolimattomuudessa olisi annettava oikeushenkilön jälkikäteisille toimille, kuten jälkikäteiselle koulutukselle tai sopimussuhteen purkamiselle pakotteiden alaisen yhtiön kanssa. Tämän osalta on merkityksellistä, kuten tutkielmassa on aikaisemmin käsitelty, että korkein oikeus on oikeuskäytännössään suhtautunut kriittisesti oikeushenkilön jälkikäteisiin toimiin rikosvastuuta rajoittavana seikkana, ja käytännössä tämän on oikeuskäytännön valossa otettava huomioon vain hyvin poikkeuksellisesti.²⁰³ Organisaatiohuolimattomuudessa keskeinen kysymys liittyy siihen, onko yhtiön toiminnassa noudatettu sellaista vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta, jonka myötä rikosoikeudellista moitetta ei tulisi kohdistaa oikeushenkilöön. Arvion ei lähtökohtaisesti tulisi kohdistua siihen, miten organisaatiossa on järjestetty toiminta rikoksen jälkeen. Nähdäkseni jälkikäteisillä toimilla, joita oikeushenkilön olisi tullut tehdä jo ennen rikoksen tapahtumista, ei tulisi arvioinnissa ottaa huomioon ainakaan syyllisyyttä vähentävänä tekijänä.

Annetussa esimerkkitapauksessa oikeushenkilön rikosoikeudellinen rangaistusvastuu voisi näin mahdollisesti tulla tarkasteltavaksi organisaatiohuolimattomuuden kannalta. On kuitenkin olennaista, että kyse on aina *yksittäistapauksessa* tehdystä arvioinnista siitä, onko oikeushenkilön oma toiminta ollut moitittavaa ja syyhyteydessä tapahtuneeseen rikokseen. Tästä huolimatta pakotesääntelyyn liittyvän huolellisuusvelvoitteen noudattaminen edellyttää myös yleisellä tasolla sitä, että toimintaympäristöön liittyvä sääntely tunnustetaan ja sitä osataan noudattaa. Etenkin tilanteessa, jossa pakotesääntely muuttuu jatkuvasti ja yritysten vastuu tulee korostumaan, on huolellisuusvelvoitteen noudattamiselle annettava merkitystä yhä enemmän. Seuraavaksi tarkasteltavaksi otetaan erikseen *compliance*-ohjelmien merkitys osana oikeushenkilön huolellisuutta ja sen vaikutus huolellisuusvelvoitteen sisältöön sen kannalta, miten oikeushenkilöt voivat järjestää toimintansa siten, että ne

²⁰³ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 402. Ks. esimerkiksi tapaus KKO 2008:33, jossa yhtiö oli käyttänyt öljyvahingosta syntyneiden vahinkojen korjaamiseen ja korvaamiseen sekä uusiin ympäristötekniisiin investointeihin noin 4 000 000 euroa. KKO oikeus kuitenkin totesi yhtiön suorittamien kehittämistoimenpiteiden olevan sellaisia, jotka sen olisi pitänyt toteuttaa jo ennen tapahtunutta ympäristörikosta, jonka lisäksi niillä ei ole ollut yhtiölle sanottavaa taloudellista merkitystä. KKO totesi, ettei tällaisia investointeja tulisi ottaa huomioon yhteisösakon tuomitsemista harkittaessa, ks. KKO 2008:33 kohta 33.

voivat välttää oikeushenkilöön kohdistuneen rikosoikeudellisen moitteen pakoterikostilanteessa huolelliseen toimintaansa vedoten.

5.2 Compliance osana huolellisuusvelvoitetta

5.2.1 Yleisesti

Compliance eli vaatimustenmukaisuus tarkoittaa yksinkertaistaen toimimista organisaation toimintaan kyseisessä tilanteessa soveltuvien vaatimusten mukaisesti.²⁰⁴ Jotta organisaatio pystyisi toimimaan toimintaympäristössä asetettujen sääntöjen ja määräysten mukaisesti, tulee nämä vaatimukset osata tunnistaa ja vaatimuksenmukaisuus otettava osaksi organisaation toimintaa. Compliance-ohjelmat ovat yhtiön sisäisiä toimintatapoja, joilla pyritään varmistamaan organisaation toiminnan asianmukaisuus niin lainsäädännön kuin myös eettisten toimintatapojen kannalta.²⁰⁵ Käytännössä compliance-ohjelmilla tarkoitetaan siis kaikkia niitä prosesseja ja toimintatapoja sekä hallintorakenteita, joilla varmistetaan toisaalta sekä tiettyjen tavoitteiden saavuttaminen yhtiön liiketoiminnassa että hallitaan vaatimustenmukaisuuteen liittyviä riskejä.²⁰⁶

Compliance-ohjelmien merkitys osana yhtiöiden riskienhallintaa on kasvanut erityisesti viime vuosikymmenen aikana.²⁰⁷ Kasvava sääntelypaine ja toisaalta yritysten rikosoikeudellisen vastuun kehittyminen ovat vaikuttaneet osaltaan organisaatioiden vaatimustenmukaisuuden merkityksen korostumiseen. Yrityksillä on kasvava rooli esimerkiksi talousrikollisuuden ja kansainvälisen rikollisuuden ehkäisemisessä ja torjumisessa,²⁰⁸ mikä näkyy korostuneesti myös uudessa pakotesääntelyssä asetetuissa velvoitteissa. Rikosoikeudellisen vastuun lisäksi vaatimustenmukaisuuden täyttävän liiketoiminnan varmistaminen on olennaista sekä oikeudellistuvan vastuusääntelyn noudattamiseksi että osana asiakassuhteiden hallintaa ja yhteistyökumppaneiden kanssa tehtyjä sopimuksia esimerkiksi

²⁰⁴ Laininen 2023, s. 3.

²⁰⁵ Ratsula 2019, s. 553.

²⁰⁶ Laininen 2023, s. 7.

²⁰⁷ Kivistö 2021, s. 324. Voidaan katsoa, että vaatimustenmukaisuus edellyttää yrityksiltä yhä enemmän vaivannäköä. Vaala et al. 2022, s. 30.

²⁰⁸ Teichmann – Wittmann – Boticiu 2023, s. 1.

pakotteiden noudattamiseen liittyen.²⁰⁹ Compliance voidaankin nähdä osaksi muuttuvaa sääntely-ympäristöä, jossa yritysvastuu, vaatimuksenmukaisuus, eettisyys ja kestävyyskysymykset nousevat organisaation toiminnan keskiöön.²¹⁰ Nähdäkseni etenkin kansainvälisessä liiketoiminnassa vastuullisen ja eettisen liiketoimintatavan huomioon ottaminen on keskeistä.

Compliance-riskien kartoitus voidaan jakaa suhteessa pakottaviin ja ei-sitoviin määräyksiin.²¹¹ Pakottavat vaatimukset tarkoittavat erityisesti lakisääteisiä määräyksiä ja ohjeita, jotka muodostavat toimialan sääntelyn ytimen. Toisaalta kestävässä liiketoiminnassa myös ei-sitovien määräysten noudattaminen voi olla tärkeä osa compliance-prosessia, ja erilaisten eettisten toimintatapojen käyttöön ottaminen voi olla merkityksellistä yrityksen maineriskin hallinnoimisen kannalta.²¹² *Laininen* on erotellut toimivan compliance-ohjelman järjestämisessä neljä keskeistä vaihetta, jotka ovat toimintaympäristön tunnistaminen, toimintaan sovellettavien sääntöjen kartoittaminen, riskien rikkomisesta seuraavien sanktioiden vakavuus ja todennäköisyys, sekä organisaation ulkoiset ja sisäiset tekijät.²¹³

Compliance-ohjelmalla voidaan ensinnäkin nähdä olevan rikkomuksia *ennaltaehkäisevä rooli*.²¹⁴ Käytännössä compliance-ohjelma pyrkii tunnistamaan organisaation toimialaan soveltuvat vaatimukset ja tukemaan sekä johdon että organisaation muun henkilöstön toimintaympäristöön liittyvien vaatimusten noudattamista. Vaatimustenmukainen toiminta edellyttää sitä, että yhtiö tunnistaa sekä relevantin toimintaympäristön että tähän toimintaan sovellettavien normien sisällön. Riskiperusteinen lähestymistapa edellyttää oikeushenkilöltä sisäisiä menettelytapoja, kuten asiakkaan ensivaiheen tunnistamista, selonottovelvollisuutta ja asiakassuhteiden jatkuva seuranta.

²⁰⁹ Ks. esimerkiksi Vanhala et al. 2022, s. 406, jossa todetaan compliance-toimintojen työn laajentuneen yhä enemmän eettisiin kysymyksiin ja vastuullisuusriskien hallintaan puhtaan lainsäädännön noudattamisen ohella.

²¹⁰ Vanhala et al. 2022, s. 25.

²¹¹ Laininen 2023, s. 14–15.

²¹² Vanhala et al. 2022, s. 83.

²¹³ Laininen 2023, s. 15–18.

²¹⁴ Laininen 2023, s. 11 ja Teichmann – Wittmann – Boticiu 2023, s. 2.

Käytännössä epäselvyyttä voi liittyä kuitenkin siihen, miten organisaatioon kohdistuvat vaatimukset toimeenpannaan ja mitä ne käytännössä edellyttävät.²¹⁵ Toimintaympäristön tunnistamiseen ja sovellettavien sääntöjen kartoittamiseen liittyy oleellisesti kysymys siitä, missä määrin ja miten yritykset voivat täyttää vaatimustenmukaisuuden vaatimukset erityisesti tilanteissa, joissa ne eivät itse ymmärrä tietyn sääntelyn vaikuttavan toimintaympäristöönsä. Esimerkiksi *Laininen* on katsonut, että pakotesäätely on tyypillinen esimerkki tilanteesta, jossa organisaation oma käsitys toimintaan liittyvistä riskeistä saattaa erota merkittävästi pakoteriskien todellisesta vaikutuksesta yhtiön toimintaan.²¹⁶ *Laininen* on käyttänyt esimerkkinä tilannetta, jossa yhtiön oma arvio on se, että koska yhtiön asiakaskunta on suomalaista ja henkilöt lähtökohtaisesti kuluttaja-asiakkaita, ei pakotesäätelyllä ole sen toiminnassa suurta painoarvoa. Todellisuudessa valvovan viranomaisen näkemys asiasta voi olla toinen, ja tämä voi johtua puolestaan esimerkiksi yhteiskunnallisesta tilanteesta ja erityisen huomion kiinnittämisestä pakotesäätelyn noudattamiseen ja siitä asetettuihin seuraamuksiin.²¹⁷

Toisaalta tietyissä tilanteissa compliance-ohjelman olemassaolo voidaan katsoa olevan myös *itsenäinen vaatimus* esimerkiksi silloin, kun sen olemassaoloa on edellytetty säännöksillä. Pelkästään compliance-ohjelman puutteellinen järjestäminen voi tietyissä tilanteissa johtaa seuraamuksiin esimerkiksi rahoitusaloilla, joiden toimintaympäristössä tulee noudattaa tiukkoja sääntelyvaatimuksia ja toimintavelvoitteita muun muassa rahanpesun ja terrorismin rahoituksen estämiseksi. Yritysten huolellisuusvelvoitteen ja toimivan compliance-ohjelman merkitys voidaan nähdä korostuvan erityisesti sellaisilla toimialoilla, joihin kohdistuu huomattava määrä monimutkaista, ja mahdollisesti myös hyvin ankarasti sanktioitua sääntelyä.

Rikkomustilanteiden kannalta compliance-ohjelmaa voidaankin ajatella myös eräänlaiseksi yhtiön *vastuuvakuutukseksi*, joka voi potentiaalisesti suojata organisaatiota ja sen johtoa rikosoikeudelliselta vastuulta.²¹⁸ Rikosoikeudellisesta näkökulmasta katsottuna compliance-ohjelmien merkitys korostuuakin tilanteissa, joissa yhtiötä tai sen johtoa syytetään sen toimintaa koskevien vaatimusten

²¹⁵ *Laininen* 2023, s. 17.

²¹⁶ *Laininen* 2023, s. 18.

²¹⁷ *Laininen* 2023, s. 18.

²¹⁸ *Laininen* 2023, s. 11.

rikkomisesta. Yrityksessä omaksutut huolelliset menettelytavat ja prosessit voivat johtaa siihen, ettei organisaation toiminnassa tapahtuneesta rikkomuksesta seuraa sanktiota. Compliance-ohjelma voi siis tietyissä tapauksissa toimia osoituksena yhtiön ja sen johdon huolellisesta toiminnasta, ja olla merkityksellinen erityisesti organisaatiohuolimattomuuden arvioinnissa.

5.2.2 Pakoterikokset ja compliance

Organisaatiohuolimattomuuden ja yritysten huolellisuusvelvoitteen kannalta compliance-ohjelmilla voi olla merkitystä, kun arvioidaan moite-edellytyksen täyttymistä yksittäisessä pakoterikostilanteessa. Esimerkiksi *Jaatinen* on katsonut, että compliance-ohjelmilla on merkitystä arvioitaessa organisaation toiminnassa tehdyn rikoksen ja sen toiminnassa noudatettavalle huolellisuudelle asetettavia vaatimuksia.²¹⁹ Vastaavasti aikaisemmin käsitellyssä korkeimman oikeuden rahapeliyhdistystä koskevassa tapauksessa KKO 2021:6 organisaatiohuolimattomuutta arvioitaessa katsottiin, että puutteelliset rahanpesun torjuntaa koskevat *menettelytapaohjeet* toimivat osaltaan osoituksena organisaation toiminnan omasta huolimattomuudesta. *Laininen* on katsonut tapauksen osoittavan compliance-ohjelmien merkitystä rikkomustilanteissa; mikäli toimivat ja kattavat toimintaohjeet olisivat rahapeliyhdistyksellä olleet olemassa vastaavien tilanteiden varalle, olisi yhdistyksen toimintaa voitu helpommin pitää huolellisuusvelvoitteen täyttävänä.²²⁰

Vastaavasti pakoterikosta koskevassa esimerkkitapauksessa yrityksen huolellisuusvelvoitteeseen voitaisiin nähdäkseni suhtautua eri tavalla, mikäli yrityksellä olisi ennakolta ollut sisäiset toimintaohjeet pakoterikostilanteiden varalle. Kansallisessa oikeuskirjallisuudessa myös esimerkiksi *Kivistö* on katsonut, että oikeuskirjallisuuden ja lain esitöiden perusteella yhtiön huolellista toimintaa osoittavat compliance-ohjelmat voitaisiin ottaa yhtiön rikosoikeudellista vastuuta lieventävänä seikkana huomioon.²²¹ *Kivistön* mukaan oikeushenkilöllä on erityisen pitkälle ulottuva velvollisuus ehkäistä sellaisia rikoksia, joita koskevat säännökset

²¹⁹ Jaatinen 2000, s. 112–113.

²²⁰ Laininen 2023, s. 41.

²²¹ Kivistö 2021, s. 323. *Kivistö* on käsitellyt artikkelissaan yhtiön lahjonnantorjunnanohjelman vaikutusta oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten arvioinnissa.

kohdistuvat oikeushenkilön pääasiallisiin toimintamuotoihin. *Kivistö* on todennut, että muun muassa lahjonnantorjuntaohjelmat voivat saada merkitystä arvioitaessa yhtiön toiminnan huolellisuutta yksittäistapauksissa, mikäli ohjelmassa on otettu huomioon yhtiön kannalta merkitykselliset lahjontariskit ja yhtiö pystyy osoittamaan, että ohjelmalla on tosiasiallisesti pyritty torjumaan lahjontaa ja ohjelmaa on myös noudatettu.²²² Saman periaatteen voidaan nähdäkseni katsoa soveltuvan myös pakotesäätelyyn. Mikäli pakotteisiin liittyvät riskit on tunnistettu, huomioitu ja compliance-ohjelmaa on tosiasiallisesti noudatettu, voidaan tämän katsoa osoittavan yksittäistapauksessa rikosoikeudellisen vastuun kannalta relevanttia huolellisuutta.

Ulkomaisessa oikeuskirjallisuudessa compliance-ohjelmien merkitystä on korostettu kansallista keskustelua enemmän. Esimerkiksi tutkielman luvussa 3.2.4 käsitellyssä *Weissmannin* ja *Newmanin* oikeushenkilöiden rangaistusvastuuta koskevassa teoriassa esitetään, että compliance-ohjelman tulisi olla rangaistusvastuun kannalta keskiössä jopa siinä määrin, että rangaistusvastuu olisi sidottu toimivan compliance-ohjelman olemassaoloon.²²³ Compliance-ohjelmien on katsottu olennaisesti edistävän sellaista yrityskulttuuria, jossa korostetaan lain noudattamista ja näin noudatetaan toimintaympäristön asettamia vaatimuksia. Myös *Kowal* on katsonut, että tällaisen yrityskulttuurin luominen ja ylläpitäminen todennäköisesti ehkäisee organisaation toiminnassa tehtyjä rikkomuksia.²²⁴ Toisaalta taas esimerkiksi *Laufer* on kritisoinut compliance-ohjelmien toimivuutta rikosoikeudellisen vastuun perusteena; onhan suurimalla osalla yrityksistä, joissa paljastuu laajamittaisia väärinkäytöksiä, huolehdittu sinänsä vaatimuksenmukaisuudesta ja ollut näennäisesti hyvin toimivat compliance-ohjelmat.²²⁵

Nähdäkseni compliance-ohjelman merkitys rikosoikeudellista huolellisuutta osoittavana seikkana pakoterikostilanteessa ei ole yksiselitteinen. Compliance-ohjelman tai vastaavan vaatimuksenmukaisuutta osoittavan ohjelman olemassaolo ei yksittäistapauksessa takaa sitä, että organisaation toimintakulttuuri ei osoittaisi kyseisessä tapauksessa rikosoikeudellisen vastuun luovaa huolimattomuutta. Etenkään sellaisten compliance-ohjelmien, joissa vain todetaan yhtiön toimivan lain ja

²²² Kivistö 2021, s. 336.

²²³ Weissmann – Newman 2007, s. 451.

²²⁴ Kowal 1998, s. 520.

²²⁵ Laufer 2017, s. 110–116.

säännösten mukaisesti, ei tulisi saada merkitystä rikosoikeudellista vastuuta ehkäisevällä tavalla yhtiön huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa.

Etenkin pakotesäätelyn osalta compliance-ohjelmissa on pystyttävä ottamaan huomioon sääntelyn erityispiirteet, kuten jatkuvasti ja dynaamisesti muuttuvat pakoteasetukset. Vastaavasti compliance-ohjelmassa vaatimukset, kuten lait ja soft law -normisto, tulisi avata niin, että niistä on mahdollista muodostaa konkreettisia compliance-vaatimuksia, joihin rikkomustilannetta vastaavasti tulisi punnita.²²⁶ Organisaatiohuolimattomuutta arvioitaessa merkitystä tulisi antaa koko organisaation toimintakulttuurille ja mahdollisuudelle toimia huolellisuusvelvoitteen edellyttämällä tavalla. Toisin sanoen, sinänsä toimivan huolellisuusohjelman ei tulisi vapauttaa organisaatiota mahdollisesta rikosoikeudellisesta vastuusta, jos organisaation sisällä ei tosiasiallisesti toimita ohjelman edellyttämällä tavalla. Vastaavasti myös esimerkiksi *Kivistö* on katsonut, että compliance-ohjelmat, joita ei käytännössä noudateta, saattavat tosiasiassa kääntyä yhtiötä vastaan väärinkäytöstilanteissa.²²⁷

Pakoterikostilanteisiin liittyy keskeisesti kysymys myös siitä, mitä voidaan pitää riittävänä huolellisuutena tilanteessa, jossa sääntely muuttuu ja laajenee hyvin nopeallakin aikataululla. Esimerkiksi *Jaatinen* on katsonut, että huolimattomuudessa on lähtökohtaisesti kyse sellaisen kielletyn riskin ottamisesta, jota voidaan ymmärtää tunnusmerkistön mukaisena yleisenä edellytyksenä.²²⁸ Sallitun riskin voidaan puolestaan nähdä liittyvän kaikkeen sellaiseen toimintaan, jossa otetaan oikeudellisesti relevantti riski, mutta jossa riski on yleisellä tasolla sallittua. Organisaatiohuolimattomuudelle relevantin riskin ottamisessa saattaakin yksittäistapauksessa olla kyse toiminnan hyötyjen ja haittojen punninnasta.²²⁹

Jaatinen on katsonut, että hyötyjen ja haittojen arvioinnissa huomioon voidaan ottaa sekä toiminnan välttämättömyys, toiminnalla välittömästi tai välillisesti uhattujen oikeushyvien painoarvo, vahinkoseurauksen todennäköisyys, sekä varotoimenpiteiden tosiasiallinen toteuttamismahdollisuus organisaatiossa.²³⁰ Pakotesäätelyn

²²⁶ Laininen 2023, s. 16.

²²⁷ Kivistö 2021, s. 325.

²²⁸ Jaatinen 2000, s. 103.

²²⁹ Jaatinen 2000, s. 105.

²³⁰ Jaatinen 2000, s. 106.

kontekstissa merkitystä voidaan nähdäkseni antaa näistä etenkin uhattujen oikeushyvien painoarvolle²³¹ ja vahinkoseurauksen todennäköisyydelle, mikä näyttäytyy varsinkin toimialaan liittyvien riskien huomioon ottamisena osana pakotesäätelyssä asetettua huolellisuusvelvoitetta. Sen sijaan toiminnan välttämättömyyden tai varotoimenpiteiden tosiasialliselle toteuttamismahdollisuudelle ei pakotesäätelyssä asetetun korkean selonottovelvollisuuden valossa tulisi antaa merkitystä muuta kuin poikkeustilanteissa.²³² Pakotesäätelyyn liittyvässä huolellisuusvelvoitteessa ei nähdäkseni voi lähtökohtaisesti turvautua siihen, että esimerkiksi kauppasuhte olisi välttämätön tai varotoimenpiteiden toteuttaminen hankalaa. Sallitun riskin määrittely on toisin sanoen pakoterikostilanteissa poikkeava ja kynnys riskin ottamiselle tulisi olla pakotesäätelyn toimintavelvoitteet ja suojeltavat oikeushyvät huomioon ottaen korkealla.

Toisaalta esimerkiksi *Verdier* on käsitellyt pakotteisiin liittyvää *overcompliance* -ilmiötä, jolla hän tarkoittaa sitä, että yritykset soveltavat pakotteita varmuuden vuoksi yli sen, mitä pakotesäätely edellyttää.²³³ Kyse on hänen mukaansa eräänlaisesta riskin vähentämisestä, *de-risking*, jolla pyritään vähentämään sääntelystä ja sen soveltamisesta aiheutuvaa epävarmuutta yritysten toimintaan.²³⁴ Onkin huomioitavaa, että pakotteiden rikkomistilanteisiin liittyvä rikosoikeudellinen seuraamus voi tulla ainoastaan, mikäli toiminta määritelty rikoslaissa rangaistavaksi. Todellisuudessa etenkin pakoterikoksiin liittyvät välilliset seuraamukset voivat olla puhdasta rikosoikeudellista moitetta merkittävämpiä. Esimerkiksi jo pelkkä *epäily* pakoterikoksesta yhtiön toiminnassa aiheuttaa mainehaittaa, jonka riski voidaan katsoa joissakin tapauksessa toimivan kauppasuhteen ylläpitämistä korkeammaksi.

Käytännössä pakotesäätely voi siis aiheuttaa tilanteen, jossa yritykset eivät ainoastaan pyri noudattamaan pakotesäätelyä, vaan oma-aloitteisesti laajentamaan

²³¹ Pakotteiden taustalla olevina oikeushyvinä voidaan katsoa olevan kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden turvaaminen sekä demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien tukeminen. Ks. pakotesäätelyyn liittyvistä oikeushyvistä tarkemmin HE 202/2024, s. 49.

²³² Esimerkiksi toiminnan välttämättömyyden arviointi osana riskinarviointia voisi tulla huomioitavaksi osana humanitaarisia kysymyksiä. Ks. tarkemmin humanitaarisista poikkeuksista EU:n pakotejärjestelmässä esimerkiksi YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselma 2664 (2022).

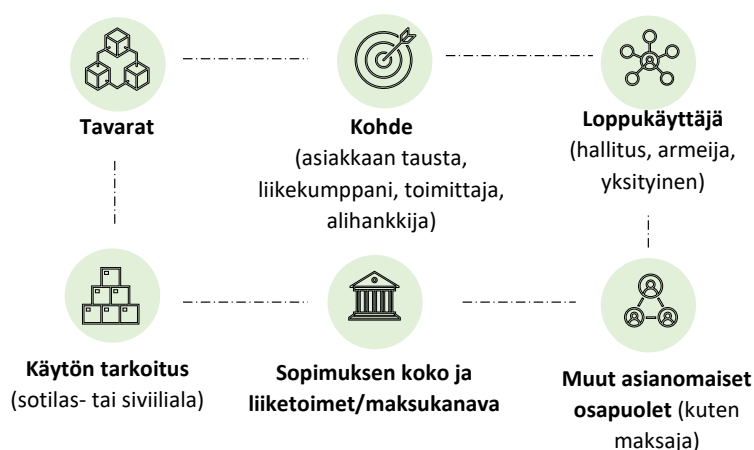
²³³ Verdier 2023, s. 473.

²³⁴ Verdier 2023, s. 477–480.

pakotteiden tosiasiallista sisältöä välttääkseen riskin mahdollisesta mainehaitasta. Tämän voidaan nähdäkseni katsoa olevan pakotesääntelyn tarkoituksen ja myös huolellisuusvelvoitteen täyttämisen kannalta epätarkoituksenmukaista. Oikeushenkilöiltä tulisi edellyttää myös pakoterikostilanteissa ainoastaan sellaista huolellisuutta, joka on kohtuullista, järkevää ja perusteltua olosuhteisiin nähden.²³⁵ Tämä asettaa keskeisen rajoituksen myös pakoterikostilanteissa oikeushenkilöiltä odotettavan huolellisuusvelvoitteen sisällölle.

5.3 Huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikostilanteissa

Oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen sisältöä pakoterikostilanteissa voidaan lähestyä riskiperusteisesti, jolloin huomioon otetaan korostuneesti oikeushenkilön toimiala ja pakotesääntelyyn liittyvä selonottovelvollisuus. Kuten säännöstelyrikkoksia koskevassa analyysissä on tullut ilmi, vaikuttaa oikeushenkilön toiminnan riskin taso keskeisesti selonottovelvollisuuden laajuuteen. Esimerkiksi kaksikäyttötuotteita koskevassa ulkomaankaupassa riskin aste ja tämän myötä oikeushenkilöltä odotettava huolellisuusvelvoitteen taso on lähtökohtaisesti aina korkea. Toisaalta pakotesääntelyn voidaan katsoa asettavan toimintavelvoitteita myös sellaisille oikeushenkilöille, joiden toimintaan pakotesääntely vaikuttaa ainoastaan välillisesti. Ulkoministeriön pakotteiden noudattamisesta annetuissa ohjeissa on huomioitu riskiperusteinen lähestymistapa sopimussuhteessa seuraavien huomioitavien osa-alueiden kautta²³⁶:

Kuvio 2. Riskiperusteinen lähestymistapa sopimussuhteisiin.

²³⁵ Ks. HE 95/1993, s. 31.

²³⁶ Ulkoministeriö 2023, s. 3.

Jotta esimerkiksi luvussa 5.1 käsitellyssä esimerkkitapauksessa huolellisuusvelvoite voitaisiin katsoa täytetyksi, yhtiön sisäisessä compliance-ohjelmassa huomiota voitaisiin kiinnittää pakotelistojen tarkastuksen lisäksi kaupan kohteena olevan tavaran kaksikäyttöluonteeseen, asiakkaan omistusrakenteisiin sekä tavaran tosiasialliseen loppukäyttäjään ja muihin asianomaisiin osapuoliin. Ulkoministeriön antaman ohjeistuksen perusteella huomiota tulee sopimuskumppaneiden arvioinnissa kiinnittää myös siihen, onko sopimuskumppaneiden omistusrakenteet muuttuneet, mikä on sopimuskumppaneiden maantieteellinen sijainti, tai mahdollinen yhteys pakotteiden kohteena oleviin yhteisöihin.²³⁷

Tällaisen riskiperusteisen arvioinnin perusteella pakotesäätelyä voidaan muodostaa compliance-ohjelmalta vaaditulla tavalla konkreettisia toimintaohjeita, joiden perusteella oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen sisältöä voidaan tarkastella pakoterikostilanteessa. Esimerkiksi ulkoministeriön ohjeistuksen mukaisesti talouden toimijoiden tulisi luoda sisäinen ohjeistus pakotteiden noudattamisesta sekä varmistaa sen toteuttaminen ja ajantasaisuus. Niin ikään yritysten omaksumissa käytännön toimintaohjeissa huomiota tulee ohjeistuksen mukaan kiinnittää asiakkaiden ja muiden sopimuskumppaneiden liiketoimintamalleihin, maantieteellisiin alueisiin, erityispiirteisiin ja yhteisöihin liittyvien asiakkaiden ja henkilöstön riskinarviointiin.²³⁸

Säännöstelyrikostuomioiden ja esitetyn pakoterikosta koskevan esimerkkitapauksen analyysissä on hyödynnetty eri huolellisuuden osa-alueita, joiden voidaan katsoa kuvaavan organisaatiohuolimattomuuden arvioinnissa merkityksellisiä seikkoja yritysten huolellisuusvelvoitteen kannalta. Tämän lisäksi organisaatiohuolimattomuuden kannalta relevanttia huolellisuusvelvoitetta voidaan täydentää ottaen huomioon uuden pakotesäätelyn erityispiirteet ja viranomaisohjeistus. Huolellisuuden osa-alueiden kautta voidaan hahmotella seuraavia konkreettisia toimintavelvoitteita, jotka voivat toimia yksittäistilanteessa osoituksena oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen täyttämistä pakoterikostilanteessa:

²³⁷ Ulkoministeriö 2023, s. 3.

²³⁸ Ulkoministeriö 2023, s. 1.

Pakoterikostilanteessa tarkasteltavan huolellisuusvelvoitteen sisältö	
Selonottovelvollisuus ja toimialueen riskien huomioiminen	<ul style="list-style-type: none"> • Oikeushenkilön on oma-aloitteisesti tunnistettava, tunnettava ja noudatettava EU:n pakoteasetuksia. • Selonottovelvollisuus ulottuu pakoteasetusten lisäksi <i>soft law</i> -sääntelyyn, kuten ulkoministeriön ohjeistuksiin ja EU:n parhaisiin käytäntöihin. • Toimiala ja siihen liittyvä riskinarviointi on otettava huomioon → pakoteriskien arviointi tulee olla osana liiketoimintaa ja liiketoimintapäätökset tulee pohjautua pakoteriskeistä parhaiten saataville oleviin tietoihin. • Tietämättömyys pakotesääntelystä arvioitava lähtökohtaisesti huolellisuusvelvoitteen laiminlyönniksi, ei syyllisyyttä vähentäväksi tekijäksi.
Sisäiset toimintaohjeet	<ul style="list-style-type: none"> • Toimiva ja tosiasiallisesti tehokas compliance-ohjelma osoittaa huolellisuusvelvoitteen noudattamista pakoterikostilanteessa. • Sisäistä ohjeistusta tulee toteuttaa ja päivittää säännöllisesti. • Toimintaohjeissa on otettava huomioon liiketoimintamalli, maantieteelliset alueet ja erityispiirteet ja asiakkaiden ja henkilöstön riskinarviointi. • Sisäiset toimintatavat ja prosessit tulee dokumentoida huolellisen toimintakulttuurin osoittamiseksi. • Sisäisten toimintaohjeiden puuttuminen tai niiden näennäisyys voi toimia osoituksena huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnistä pakoterikostilanteessa.
Valvonta- ja koulutusvastuu	<ul style="list-style-type: none"> • Työntekijöille ja edustajille asetettu selonottovelvollisuus on rajallinen → heidän on lähtökohtaisesti voitava luottaa työnantajalta saamiin ohjeisiin ja käytäntöihin. • Dynaaminen pakotesääntely edellyttää jatkuvaa ja aktiivista kouluttamista ja valvontaa. • Valvonnan ja koulutuksen laiminlyöminen voi toimia osoituksena huolellisuusvelvoitteen rikkomisesta. • Mahdollisista pakoterikosepäilyistä on oltava asianmukaiset raportointimenetelmät.
Toimitusketjut ja liikekumppanit	<ul style="list-style-type: none"> • Huomiota tulee kiinnittää korostuneesti sopimuskumppaneiden maantieteelliseen alueeseen sekä yritysraenteisiin ja niiden muutoksiin. • On huomioitava, että pakotteita voidaan kiertää myös välillisesti kolmansien maiden kautta. • Tosiasiallisen edunsaajan selvittämisessä huomiota tulee kiinnittää EU:n parhaisiin käytäntöihin ja niissä asetettuun 50 %:n omistusrajaan. • Pakotteet ja riskinarviointi tulee olla osana kaikkia sopimuksia.

Taulukko 1. Huolellisuusvelvoitteen sisältö pakoterikostilanteessa.

Pakoterikostilanteessa oikeushenkilön huolellinen toiminta perustuu aina yksittäistapauksen arviointiin. Vaikka yleisellä tasolla toimiva compliance-prosessi

olisi olemassa, voi yksittäistapauksessa huolellisuusvelvoitteen laiminlyönti olla sellaisessa syy-yhteydessä pakoteririkokseen, että organisaatiohuolimattomuuden moite-edellytys tästä huolimatta täyttyy. Esimerkiksi aikaisemmin käsitellyssä korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 2021:6 menettelytapaohjeiden puutteellisuuden katsottiin olevan syy-yhteydessä rikoksen syntymisen kanssa moite-edellytyksen täyttävällä tavalla. Huolellisuusvelvoitteen hahmottaminen yleisellä tasolla kuvaa kuitenkin niitä prosesseja, jotka voivat tosiasiallisesti toimia huolellista toimintakulttuuria osoittavina tekijöinä pakoterikostilanteissa.

Pakoterikostilanteessa huolellisuusvelvoitteen sisällön keskeinen rajaus liittyy siihen, mikä voidaan katsoa perustelluksi ja tarpeelliseksi huolellisuudeksi oikeushenkilön toimintaan ja vallitseviin olosuhteisiin nähden. Toisin sanoen, pakotesäätelyyn liittyvän huolellisuusvelvoitteen ei tule tarkoittaa sitä, että yhtiön toiminnassa tapahtunut pakoterikos automaattisesti merkitsisi huolellisuusvelvoitteen laiminlyöntiä rikosoikeudellisesti relevantilla tavalla. Säännöstelyrikostuomioiden valossa on kuitenkin selvää, ettei sääntelyn epäselvyys voi tulla tarkasteltavaksi oikeushenkilön syyllisyyttä vähentävänä seikkana muuten kuin poikkeuksellisten olosuhteiden valossa. Tämän myötä asianmukaisen compliance-ohjelman järjestäminen voi tosiasiaassa toimia keskeisimpänä keinona sekä toteuttaa pakotesäätelyn vaatimukset, että rikostilanteessa osoittaa organisaation oman toiminnan huolellisuutta.

6 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa on käsitelty yritysten asemaa ja rikosoikeudellista vastuuta pakoterikostilanteissa. Tutkielman tarkoituksena on ollut vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

Miten organisaatiohuolimattomuus vastuuperusteena soveltuu pakoterikostilanteessa?

Millä edellytyksillä oikeushenkilö voi vedota riittävään huolellisuuteen toiminnassaan pakoterikostilanteessa?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta tutkielmassa on käsitelty organisaatiohuolimattomuutta oikeushenkilöiden rikosoikeudellisen vastuun perusteena sekä kotimaisen että kansainvälisen oikeuskirjallisuuden perusteella, ja analysoitu sen soveltuvuutta pakoterikostilanteissa. Organisaatiohuolimattomuudessa oikeushenkilöön voidaan kohdistaa rikosoikeudellinen moite rikoslain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti, mikäli organisaation toiminnassa on laiminlyöty siltä edellytettävää huolellisuutta ja varovaisuutta, ja tämä laiminlyönti on syy-yhteydessä tapahtuneen rikoksen kanssa. Organisaatiohuolimattomuudessa keskeisessä asemassa on oikeushenkilön toimintakulttuurin arviointi rikosoikeudellista moitittavuutta osoittavana tekijänä.

Tutkielmassa käsiteltyjen säännöstelyrikostuomioiden perusteella on nähtävissä, ettei oikeushenkilöiden rikosoikeudellinen vastuu ole oikeuskäytännössä saanut merkitystä pakoterikostilanteissa. Tutkielmassa on kuitenkin katsottu, että pakoterikodirektiivin asettamien muutosten ja EU:n pakotesäätelyn myötä yritysten rikosoikeudellinen vastuu tulee korostumaan. Tätä kehitystä osoittaa paitsi poikkeuksellisen suuri yhteisöosakon määrä, myös uusissa pakotepaketeissa yrityksille asetetut selonotto- ja huolellisuusvelvoitteet. Uusien pakoterikosta koskevien tunnusmerkistöjen myötä rikosoikeudellinen vastuu ulottuu tietyissä tilanteissa myös törkeästä huolimattomuudesta tehtyihin rikoksiin. Tähän liittyen on huomioitava, että epäiltyihin pakoterikoksiin liittyvät tutkinnat ovat lisääntyneet merkittävästi lähivuosien aikana. Myös pakoterikodirektiivin tarkoituksena on katsottu olevan korostuneesti pakotteiden täytäntöönpanon tehostaminen ja rikkomustilanteista annettujen seuraamusten yhdenmukaistaminen unionin alueella.

Toisen tutkimuskysymyksen osalta tutkielmassa on analysoitu huolellisuusvelvoitteen sisältöä erittelemällä sen eri osa-alueita ja tutkimalla näiden sisältöä säännöstelyrikostuomioiden, pakotesääntelyn ja pakotteisiin liittyvän viranomaisohjeistuksen avulla. Keskeisimpinä huolellisuutta osoittavina osa-alueina tutkielmassa on pidetty selonottovelvollisuutta ja riskien tunnistamista, toimivien sisäisten toimintaohjeiden laadintaa, työntekijöiden koulutuksen ja valvonnan järjestämistä, sekä pakotteiden huomioimista osana sopimussuhteita. Tutkielman valossa on nähtävissä, että yritysten rooli osana pakotesääntelyn täytäntöönpanoa on käytännössä keskeinen. Huolellisuusvelvoitteen merkitys näkyy konkreettisesti siinä, miten yritysten on selvitettävä muun muassa toimitusketjuihin ja sopimuskumppaneihin liittyvät omistusrakenteet. Tämän lisäksi EU:ssa toimivien yritysten on erikseen varmistettava, että ne eivät aseta taloudellisia resurssejaan myöskään välillisesti sellaisten tahojen saataville, joihin pakotteita on kohdistettu.

Jotta oikeushenkilö voisi osoittaa siltä odotetun huolellisuusvelvoitteen täyttämistä, on tutkielmassa katsottu, että yritysten tulisi ottaa käyttöön sellaiset toimintatavat ja sisäiset ohjeistukset, jotka mahdollistavat pakotesääntelyn tosiasiallisen noudattamisen. Compliance-ohjelman olemassaolon ei voida kuitenkaan itsessään katsoa merkitsevän, etteikö huolellisuusvelvoitetta ole voitu laiminlyödä yksittäisessä pakoterikostilanteessa. Kuitenkin, kuten rahapeliyhdistyksen toimintaan liittyvästä korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2021:6 on tulkittavissa, etukäteen suunnitellut käytännöt ja toimintaohjeet voivat tosiasiallisesti mahdollistaa oikeushenkilön huolellisen toiminnan ja asianmukaisesti dokumentoituna toimia osoituksena huolellisuusvelvoitteen noudattamisesta. Pelkkä järjestelmä pakotesääntelyn valvomiseksi ja väärinkäytösten tunnistamiseksi ei kuitenkaan riitä, vaan ohjelman on kyseisessä yksittäistapauksessa osoitettava *konkreettista* vaikutusta yrityksen toimintaan.

Huolellisuusvelvoitteen sisällön ja erityisesti selonottovelvollisuuden kannalta on huomionarvoista, että säännöstelyrikostuomioiden ja pakotesääntelyssä omaksutun selonottovelvollisuuden perusteella tietämättömyys monimutkaisesta pakotesääntelystä ei voida katsoa muodostavan rikosoikeudellista anteeksiantoperustetta muuta kuin poikkeuksellisissa olosuhteissa. Yritysten selonottovelvollisuus osana huolellisuusvelvoitetta on laaja, ja pakotesääntelyn

blankorangaistussäänösluonnetta tai kasuistisuutta ei lähtökohtaisesti voida tulkita rikosoikeudellista moitetta vähentävänä seikkana. Tämän tulkinnan voidaan katsoa olevan linjassa muun kieltoerehdyksen soveltamiskynnystä koskevan oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuudessa omaksutun näkemyksen kanssa. Toisaalta tutkielman valossa voidaan pitää kuitenkin selvänä, että oikeushenkilön subjektiiviselle syyllisyysarvioinnille voidaan antaa merkitystä myös organisaatiohuolimattomuutta koskevissa tilanteissa. Huolellisuusveloitteelle asetettu raja edellyttää, että oikeushenkilöltä voidaan odottaa ainoastaan sellaista toimintaa, joka on perusteltua ja järkevää vallitseviin olosuhteisiin nähden. Käytännössä pakotesäätelyssä huolellisuudelle asetettu kynnys on kuitenkin korkea varsinkin ventialoilla, joissa pakoteriskit tulee ottaa keskeisesti huomioon osana liiketoimintaa ja sopimussuhteita.

On huomioitava, että säännöstelyrikostuomioiden valossa työntekijöille ja esimerkiksi huolitsijana toimiville henkilöille asetettu selonottovelvollisuus pakotesäätelystä on ainoastaan rajallinen. Lähtökohtaisesti organisaation vastuulla voidaan katsoa olevan asianmukaisen koulutuksen ja valvonnan järjestäminen osana huolellisuusveloitetta, ja työntekijöiden on voitava luottaa työnantajalta saamiinsa ohjeisiin esimerkiksi ulkomaankaupan toteuttamisessa. Nähdäkseni tätä säännöstelyrikostuomioissa omaksuttua tulkintaa voidaan pitää kuitenkin osittain epätarkoituksenmukaisena sen kannalta, kohdistuuko rikosoikeudellinen vastuu oikeaan tahoon, mikäli arvioinnin kohteena on ainoastaan yksittäisen työntekijän selonottovelvollisuus. Pakotesäätelyn ei voida katsoa toimivan tehokkaasti, mikäli oikeushenkilöt voivat siirtää riskin pakoterikoksesta esimerkiksi huolitsijalle, jonka tietämättömyyttä viennin kohteena olevasta tuotteesta arvioitaisiin syyllisyyttä vähentävänä seikkana. On nähdäkseni uskottavaa ja sääntelyn tehokkuuden kannalta myös toivottavaa, että pakoterikosdirektiivin asettamat sääntelymuutokset ja pakotesäätelyssä omaksuttu yritys vastuun korostuminen tulevat tiukentamaan oikeushenkilöiden asemaa vastaavissa tilanteissa.

Tutkielmassa on katsottu, että pakotesäätelyyn liittyvässä huolellisuusveloitteessa oikeushenkilöiden tulisi omaksua korostuneen riskiperusteinen lähestymistapa. Koska pakotesäätelyn sisältö on dynaamista, edellyttää toimivan compliance-ohjelman toteuttaminen paitsi pakoteasetusten noudattamista, myös korostuneesti *soft law* -

normiston, kuten viranomaisten ohjeiden, huomioon ottamista ja toteuttamista. Etenkin EU:n antamille parhaille käytännöille pakotesäädöksiin liittyen tulee antaa keskeistä merkitystä korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2025:30 valossa, kun arvioidaan sopimuskumppaneiden omistusrakenteita. Huolellisuusvelvoitteen näkökulmasta sopimuskumppaneista ja toimitusketjuista huolehtiminen muodostuu pakotesäätelyn valossa keskeiseksi huolellisuutta osoittavaksi tekijäksi. Tämän lisäksi erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen sektoriin ja toimialaan, jossa yritys toimii. Mitä korkeariskisemmästä toimialasta on kyse, sitä matalampi on sallitun riskinoton raja rikosoikeudellisen moitteen näkökulmasta. Korkeariskisellä toimialalla ei lähtökohtaisesti ole mahdollista vedota sääntelyn epäselvyyteen tai esimerkiksi viranomaisten puutteelliseen ohjeistukseen pakotesäätelystä, minkä voidaan katsoa olevan linjassa ratkaisussa KKO 2021:6 omaksutun huolellisuusvelvoitteen vaatimuksen kanssa.

Tutkielman valossa pakotesäätelyn ja tähän liittyvän yritysten vastuun tiukentuminen voidaan nähdä osaksi kasvavaa trendiä, jossa yritysten yhteiskunnallinen vastuu on yhä enenevässä määrin oikeudellistumassa. Oikeudellistuvassa yritys vastuussa yritykset nähdään yhteiskunnallisina toimijoina, joiden on otettava huomioon toimintansa yhteiskunnalliset vaikutukset ja asianmukainen huolellisuus, *due diligence*. Tutkielman kannalta keskeisenä argumenttina voidaan todeta, että pakotesäätelyä tulisi käsitellä yrityksissä osana laajempaa yritys vastuuta koskevaa keskustelua. Nähdäkseni pakotesäätelyyn liittyvää huolellisuusvelvoitetta ei tulisi tarkastella ainoastaan rikosoikeudellisen moitteen näkökulmasta, vaan myös esimerkiksi keskeisenä maineriskinä ja osana vastuullista liiketoimintaa.

Tässä tutkielmassa on pyritty organisaatiohuolimattomuuden ja pakotesäätelyn perusteella muodostamaan näkökulmaa siihen, miltä rikosoikeudellisesti relevantti huolellisuusvelvoite voisi pakoterikosten kontekstissa näyttäytyä. Tutkielmassa on keskitytty huolellisen toiminnan sisältöön ja huolellisuusvelvoitteen toteuttamisen käytännönläheiseen analyysiin kautta. Tutkielman kannalta keskeinen kysymys siitä, millä perusteilla huolelliseen toimintaan voidaan vedota pakoterikostilanteessa, muodostuu kuitenkin lopulta uutta pakotesäätelyä koskevan tuomioistuinkäytännön perusteella. Vaikka huolellisuusvelvoitteen sisältöä on mahdollista konkretisoida annetun sääntelyn valossa, on oikeustilan selventämiseksi yhtiömuotoiseen

toimintaan liittyvästä pakoterikostilanteesta toivottavaa saada myös korkeimman oikeuden kannanotto.

Koska pakotesäätely on uutta ja EU:n asettaman pakotesäätelyn merkitys on korostunut vasta lähivuosina, on pakotesäätelyn toiminnasta ja vaikutuksista tarvetta myös lisätutkimukselle. Nähdäkseni pakotesäätelyn luonne poliittisoikeudellisena työkaluna vaatisi enemmän poikkitieteellistä tutkimusta, jossa huomioon otettaisiin paitsi sääntelyn asettamat velvoitteet, myös yritysten tosiasiallinen käyttäytyminen ja mahdollisuus noudattaa asetettuja normeja. Varsinkin pakoterikodirektiivin asettama yhteisösakon poikkeuksellisen suuri määrä ja yhteisösakon laskemisen perustaminen maailmanlaajuiseen liikevaihtoon ovat kysymyksiä, joita olisi aihetta tarkastella laajemmin esimerkiksi oikeushenkilöiden tosiasiallisen maksukyvyn kautta.

Tämän lisäksi pakotesäätelyyn liittyvää jatkotutkimusta tarvittaisiin myös sen suhteen, mitkä ovat yrityksiltä odotetun huolellisuusvelvoitteen tarkemmat rajat pakoterikostilanteessa erityisesti sen omien omistusrakenteiden kannalta. Tämän osalta on huomionarvoista, että rikoslaki ja sen esityöt eivät ota suoraan kantaa oikeushenkilöiden välisiin vastuu- ja määräysvaltakysymyksiin suhteessa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Ottaen huomioon pakotesäätelyn asettamat velvoitteet myös yrityksen omistuksessa olevia yhtiöitä kohtaan, lisätutkimusta tarvittaisiin siitä, voitaisiinko esimerkiksi ulkomailla olevan tytäryhtiön toiminnassa tehty pakoterikos katsoa jossain olosuhteissa tehdyksi emoyhtiön toiminnassa.